

קונטרס שערי מועד חנוכה

**מאה שאלות ומהלך אחד
בביאור ימי החנוכה**

קונטרס
שערי מועד
חנוכה

מאה שאלות ומהלך אחד
בביאור ימי החנוכה

קונטרס זה יוצא לאור

לעילוי נשמת

הר"ר שמואל משה ב"ר גדליה זצ"ל

מרת רבקה ב"ר יחזקאל ע"ה

ר' מרדכי אריה ב"ר יו"ט נטיל ז"ל

ר' יהודה מיכאל ב"ר בנימין שלמה ז"ל

ת.נ.צ.ב.ה.

מהדורה רביעית מורחבת

כסליו תשפ"ג

הערות והארות יתקבלו בברכה

054-8450781

ניתן לקבל את הקונטרס בבקשה למייל :

A0548450781@gmail.com

כל הזכויות שמורות

תוכן הענינים:

א	חלק א - על איזה נס נקבע חנוכה
ג	חלק ב - ביאור עיקרם של ימי החנוכה ע"פ דברי המהר"ל
ג	יסוד א - על איזה נס נקבעו ימי החנוכה
ו	יסוד ב - שורש גלות יון
י	יסוד ג - מטרת נס המלחמות
יג	יסוד ד - השראת השכינה שהייתה בחנוכה
טז	יסוד ה - חידוש בגדר מצות הדלקת הנרות
יז	סיכום היסודות
יח	חלק ג - תירוץ השאלות
כ	חלק ד - ביאור עניני ימי החנוכה
כ	מחלוקת ב"ש וב"ה בסדר ההדלקה
כא	פיוט "הנרות הללו"
כב	חיוב הלל בחנוכה
ל	ביאור סוגיא דחנוכה בגמ' בשבת
לג	ביאור שייכות בורו של יוסף לסוגיא דחנוכה
לו	הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח
לז	מקום ההדלקה
לט	איסור השתמשות באור הנרות
מ	חנוכת המזבח
מג	זאת חנוכה
מה	מנהג אכילת סופגניות ולביבות
מו	מנהגי אכילת מאכלי חלב
מו	חיוב נשים במצוות החנוכה
מח	נס השמן
נא	גזירות יון

נג	התנגדות יון למנורה ולחג הסוכות
נד	השייכות בין חנוכה לסוכות
נו	דין הידור בנרות חנוכה
ס	תאריך החג
סא	ברכות ההדלקה
סב	דין כוונה במצות ההדלקה
סו	קושית הבית יוסף
סז	מיוחדותם של ימי החנוכה
סח	פיוט "מעוז צור"
ע	הערות בנוסח תפילת "על הניסים"
עג	ביאור מדרש בעניני חנוכה
עה	הערות בדברי הרמב"ם הלכות חנוכה
עח	חלק ה - הוספות
עח	הוספה ליסוד א - עיון בדברי המהר"ל
פא	הוספה ליסוד ב
פד	הוספה ליסוד ד
פז	הוספה ליסוד ה

הקדמה

"במה אקדם ה' אכף לאלוקי מרום", ששם חלקי מיושבי בית המדרש ולא שם חלקי מיושבי קרנות, וברוב חסדיו זיכני להוציא קונטרס על ימי חנוכה.

קונטרס זה ענינו לרומם את ימי החנוכה, ולהוסיף טעם וחיבור למצוות ומנהגי החנוכה. כמו שכתב המאירי מובא בשיטה מקובצת (ב"ק דף יז.): התלמוד מייפה את המעשה ומשלימו, **והמצוה מהודרת יותר כשיוצאת מפי היודע ענינה** וכו' עכ"ל. ע"י כך ימי החנוכה ישפיעו על עבודת ה' במשך כל השנה.

בספר 'פניני רבנו יחזקאל' מובא בשמו של הגר"י אברמסקי שיש טעם מיוחד לדבר תורה הנאמר כתירוץ לקושיא שקדמה לו, שמתוך אי הבהירות של השאלה מתעצמת העריבות של הדברים הבאים כתירוץ.

ואמר שלמד זאת מדברי דוד המלך בספר תהילים. במזמור 'בצאת ישראל ממצרים' הנאמר בהלל, ישנן ארבע שאלות: מה לך הים כי תנוס? הירדן תיסוב לאחור? ההרים תרקדו כאלים? גבעות כבני צאן? ועונה: מלפני אדון חולי ארץ מלפני אלו-ה' יעקב. לכאורה היה אפשר לומר את אותם דברים כעובדה ולא כשאלה, הים ראה וינוס: הירדן יסוב לאחור וכו', מלפני אדון חולי ארץ וגו'.

ללמדנו כי יש עריבות ומתיקות מיוחדת לדברים הנאמרים כתשובה לשאלה. כשנשאלת שאלה הלב סקרן ומשתוקק לדעת מה התשובה, וכשיש השתוקקות של הלב התשובה נכנסת ללב עמוק יותר. ע"פ דברים אלו יש טעם בריבוי השאלות שבקונטרס, למען יתישב היסוד שכתוב בתשובה על לב הקורא.

כדבריו מבואר ברמב"ן בהשגות לספר המצוות (שורש א) שכתב: הרב השיב על בעל ההלכות ז"ל ארבע תשובות (השגות) יפות וטובות **מעוררות הלבבות ומולידות מחשבות לאשר להם עינים פקוחות ואזנים קשובות**.

נראה להוכיח כדבריו ממצות "והגדת לבנך" שנתנה תורה בליל פסח. הצורה בה תיקנו חז"ל לקיים את המצוה היא שהבן שואל ארבע קושיות, ואז האב עונה את התשובה עבדים היינו לפרעה. עוד תיקנו חכמים לעשות שינויים בליל הסדר

כדי שהבן ישאל את אביו עליהם, ומתוך כך יענה לו אביו ויספר את סיפור יציאת מצרים. וצ"ב מדוע הוצרכו חז"ל לכל זה, הרי אפשר שהאב יספר לבנו בלי שהבן ישאל אותו. וע"כ הביאור הוא כדברי הגר"י אברמסקי, שיש טעם מיוחד בתשובה שבאה כתירוץ לקושיא, ולא כאמירה בפני עצמה.

בדומה לכך נכתב ב"שיחות מוסר" (לגר"ח שמואלביץ) בכמה מקומות: מצות סיפור יציאת מצרים היא מצוה שקשה לקיימה, כיון שהכל ידוע מכבר משנים רבות, ולכן **ציוותה תורה לספרה בדרך של שאלה ותשובה, כי השאלה מעוררת ומגבירה את ההתענינות את עירנות החושים ואת הרצון לשמוע, ואז יחוש השואל בתשובה טעם של חידוש ואפילו כשאדם שואל את עצמו.**

וכן נראה מדברי הגמ' בסנהדרין (דף צג:): שכתוב בה שאחת ממעלותיו של דוד המלך היא שהוא **יודע לשאול**. וצ"ב הרי לכאורה שאלה מעידה על חוסר בהבנה, וא"כ מה המעלה של דוד בזה שידע לשאול. אלא וודאי כנ"ל, שע"י שאלה יסודית כל הענין מתבאר יותר, ולכן לדעת לשאול היא מעלה בלימוד התורה.

אפשר שמטעם זה רבינו הקדוש בסדרו את המשניות בכמה מקומות כתב את דברי המשנה בצורה של שאלה ותשובה, כגון המשנה הראשונה במסכת ברכות: **מאימתי** קורין את שמע בערבית, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם. לכאורה יכלה המשנה לומר את אותו דבר בלי שאלה ותשובה. קורין את שמע בערבית, משעה שהכהנים נכנסים לאכול בתרומתם. מדוע נכתבה המשנה בצורה של שאלה ותשובה. אפשר לבאר משום שע"י שאלה מתחדד לב הלומד לרצות לדעת את התשובה, וע"י כך נכנסים הדברים יותר עמוק בלבבו.

זכיתי לשמוע במשך כמה שנים שיעורים בישיבת מיר, מפי מו"ר הגאון רבי רפאל הלוי שמואלביץ זצ"ל. כך הייתה דרכו להרבות קושיות בסוגיא, ואז לומר יסוד שעל ידו הייתה מתבררת הסוגיא, ומתיישבות כל השאלות. כעין דברי רבי יוחנן (ב"מ דף פד.) שע"י שריש לקיש היה מקשה בכל ענין כ"ד קושיות, ממילא רווחא שמעתתא.

קונטרס זה יסודו בשיחה ששמעתי מהרב אליהו דיסקין, שהקשה את שלושת השאלות המובאות בתחילת חלק א', ותירץ ע"פ דברי המהר"ל המובאים בתחילת חלק ב'. אח"כ עזרני ה' ומצאתי שדברי המהר"ל מבארים עוד כמה ענינים בחנוכה והתרחבו הדברים. חלקתי את השאלות לפי עניני החג כדי להקל על הקריאה, אך כל השאלות מתורצות ע"פ היסוד שהתבאר בח"ב של הקונט'.

חלק מהשאלות המובאות בקונטרס ראיתי בספר 'ימי חנוכה' למו"ר רה"י הגר"ד כהן. ובספר 'ירח למועדים' להגר"י אלשין ר"י ליקווד (ארה"ב). ובספר 'שיר ורננים' להגר"פ גולדווסר מנהלה הרוחני של ישיבת אור ישראל. ובספר 'וינקיהו דבש' להגר"י קסטנבוים ר"מ בישיבת מיר.

ישנן בקונטרס שאלות רבות שאפשר לתרצן גם באופנים אחרים, ואעפ"כ לא נמנעתי מלהביאן, ע"פ יסודו של הגר"ח מבריסק על המבואר בירושלמי שיש ד' סימנים לשוטה, היוצא בלילה, לן בבית הקברות, מקרע את כסותו, ומאבד מה שנותנין לו. מוסיף הירושלמי שדווקא אם עשה את כל המעשים הללו, אבל אם עשה רק אחד מהם אין הוכחה שהוא שוטה, משום שכל מעשה בנפרד אפשר להסביר למה עשה אותו, ואין הכרח שעשה אותו משום שטות. והקשה הגר"ח שגם אם עשה את כולם אינו מוכרח שהוא שוטה, מפני שאולי עשה כל אחד מהסיבה שלו, וכמו שבאר הירושלמי שם. ותירץ שמסתבר לומר תירוץ אחד שהוא שוטה, מאשר לומר כמה תירוצים למה עשה כל מעשה בפני עצמו.

למדנו מדברי הגר"ח שיש עדיפות לתירוץ אחד שמתרץ כמה שאלות, מאשר הרבה תירוצים שכל אחד מתרץ שאלה אחת.

יש בנותן טעם להוסיף גם את דברי הרמח"ל בהקדמה לספרו 'דרך ה' ז"ל: **אולם מה שראוי לו שישתדל אליו הוא ידיעת הכללים, כי כל כלל בטבעו כולל פרטים הרבה, וכשישיג כלל אחד נמצא משיג מאליו מספר רב מן הפרטים,** ואע"פ שלא הבחין במ עדיין ולא הכיר היותם פרטי הכלל ההוא, כי הנה כשיבוא כל אחד מהם לידו לא יניח מלהכיר אותו, כיון שכבר ידוע אצלו הענין הכללי אשר אי אפשר להם להיות בלתו, **וכבר אמרו חז"ל "לעולם יהיו דברי תורה בידך כללים ולא פרטים", עכ"ל.**

חילקתי את השאלות לפי עניני החג כדי להקל על הקריאה, אך כל השאלות מתורצות ע"פ היסוד שהתבאר בח"ב של הקונטרס.

אודה לאבי מורי שהגיה את הקונט', והעיר ותיקן ע"מ שיהא דבר נאה ומתקבל. מנשים באוהל תבורך רעייתי הנושאת במסירות בעול הבית והילדים אשר חנן אותנו ה' יתברך, ובזכותה יכול אני לשבת במנוחה באוהלה של תורה בישיבת מיר, יזכנו ה' לראות יחדיו רב נחת מכל צאצאינו.

חלק א'

על איזה נס נקבעו ימי חנוכה

כידוע היו שני ניסים עיקריים בחנוכה: **א.** נס הניצחון במלחמות, שאע"פ שהחשמונאים היו חלשים ומעטים (כמו שאומרים ב"על הניסים"), ניצחו את ממלכת יון האדירה, הרי זה דומה בימינו ששיבת מיר תצא למלחמה נגד ארה"ב ותנצח. **ב.** נס פך השמן, שמצאו פך שמן קטן שלא היה בו להדליק את המנורה אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו שמונה ימים.

א. לכאורה חז"ל קבעו את עיקר מצות היום שהיא הדלקת הנרות, על נס פך השמן ולא על נס הניצחון במלחמות. וצ"ב הרי נס הניצחון במלחמות הביא לעמ"י יותר תועלת מנס פך השמן, משום שללא הניצחון במלחמות לא הייתה המשכיות לעמ"י, ואילו נס פך השמן הועיל רק לקיום מצות הדלקת המנורה בבית המקדש, וא"כ יותר היה ראוי לקבוע זיכרון לנס הניצחון במלחמות מאשר נס השמן.

ב. מדוע בנוסח "על הניסים" מוזכר רק נס המלחמות, ואילו נס פך השמן אינו מוזכר כלל. (גם במילים "והדליקו נרות בחצרות קודש"ך", לא מוזכר נס השמן, אלא רק שהדליקו את המנורה בפועל).

ג. הפיוט "הנרות הללו אנו מדליקים", שנאמר בזמן הדלקת הנרות, לכאורה נתקן על נס השמן, ולכן אומרים אותו בזמן ההדלקה, וא"כ צ"ב מדוע אומרים בו "על הניסים ועל התשועות ועל הנפלאות", (יש גורסים גם "על המלחמות"), שהם מילות הודאה על ניסי המלחמות, הרי הדלקת הנרות היא על נס השמן.

ד. מנוסח "על הניסים" וכן מנוסח "הנרות הללו", נראה שעיקר קביעות ימי חנוכה הוא על נס המלחמות, שהרי לא הוזכר בהם נס השמן, וצ"ב מדוע קבעו שחנוכה יהיה ח' ימים, הרי המספר ח' שייך רק לנס השמן, ולא לנס המלחמות.

שערי חנוכה מועד

ה. הקשה בספר 'פני שלמה' מדוע שונה מצות נר חנוכה משאר המצוות, שהענין של "פרסומי ניסא" הוא קובע עיקרי בדיני המצוה, כגון שצריך להדליק בחוץ במקום הקרוב לרה"ר, וכן שמדליקים דווקא בזמן שיש אנשים ברה"ר שיוכלו לראות את הנרות, ואחרי זמן זה לפי חלק מהשיטות אי אפשר יותר לקיים את המצוה, וכן גובה מקום הדלקה. ואילו בשאר המצוות לא מצאנו דגש על פרסומי ניסא, כגון בפסח אין צריך לאכול את המצה בחוץ, או בסוכות אין צריך לבנות את הסוכה ברה"ר כדי לפרסם את הנס.

ו. בראשונים יש כמה ביאורים לשם "חנוכה", ואחד הביאורים (הובא בטור סימן תרע) הוא חנו-כה, ע"ש שחנו מאויביהם ביום כ"ה בכסלו. וצ"ב מדוע הוזכר בשמו של החג רק נס הניצחון במלחמה, ולא הוזכר גם נס פך השמן שעליו קבעו את מצות ההדלקה שהיא עיקר מצות היום.

ז. ידועה קושיית הב"י בתחילת הלכות חנוכה (וכבר הקשו כן המאירי והתוס' רא"ש בשבת דף כא) מדוע קבעו את חנוכה לשמונה ימים, הרי ליום אחד הספיק השמן, והנס היה רק שבעה ימים.

ח. האם יש שייכות בין שני הניסים של חנוכה, נס השמן ונס המלחמות.

ט. ב'מגילת אנטיוכוס' בסופה כתוב: על כן קיימו בני חשמונאי וכו' לעשות שמונה ימים האלו ימי משתה ושמחה כימי המועדים הכתובים בתורה, **ולהדליק בהם נרות, להודיע שעשה להם אלוהים נסים ומוצאות, עכ"ל.** וצ"ב שהדלקת הנרות היא מצוה לזכר נס השמן, ומדוע כותבת המגילה שמדליקים נרות להודיע על הניצוחים דהיינו המלחמות.

י. בספר 'שיח החנוכה' לגר"ח קנייבסקי הובאה קושיא מדברי בגמ' בשבת (דף נג:): מעשה באחד שמתה אשתו והניחה בן לינק, ולא היה לו שכר מניקה ליתן, ונעשה לו נס ונפתחו לו דדין כשני דדי אשה והניק את בנו וכו'. א"ל אב"י אדרבה, **כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית.** א"כ צ"ב כיצד נקבעו ימי חנוכה על נס השמן שיש בו שינוי טבע, הרי יש גרעון בשינוי סדרי בראשית.

חלק ב'

ביאור עיקרם של ימי החנוכה ע"פ דברי המהר"ל

יסוד א' - על איזה נס נקבעו ימי חנוכה

בגמ' בשבת (דף כא :) כתוב: מאי חנוכה, דת"ר בכ"ה בכסלו יומי דחנוכה תמניא אינון וכו', שכשנכנסו יונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

הקשה המהר"ל (נר מצוה ח"ב ד"ה ואמרו מאי חנוכה): וכי בשביל שנעשה להם נס בהדלקה, שלא תהיה בטילה ההדלקה, היו קובעין חנוכה. כי מה שחייב להודות ולהלל, זהו כאשר נעשה לו נס בשביל הצלתו, ולא בשביל שנעשה לו נס לעשות המצוה, כי אין המצוה הנאה אל האדם, עכ"ל.

כוונתו להקשות שמדברי הגמ' נראה שהחג נקבע על נס השמן, ודבר זה צ"ב שאין קובעים מועד על נס שלא נעשה לצורך הצלה, אלא נעשה לצורך קיום מצוה, וא"כ כיצד קבעו את חנוכה על נס השמן שנעשה לצורך קיום מצות הדלקת המנורה ולא לצורך הצלת עמ"י.

ותירץ: עיקר מה שקבעו ימי חנוכה, בשביל שהיו מנצחים את היוונים, רק שלא היה נראה שהיה כאן ניצחון הזה על ידי נס שעשה זה ה' יתברך ולא היה זה מכוחם וגבורתם. ולפיכך נעשה הנס ע"י נרות המנורה, שידעו שהכל היה בנס מן ה' יתברך, וכך המלחמה שהיו מנצחין ישראל היה מן ה' יתברך, עכ"ל.

מבוארים בדברי המהר"ל שני יסודות: א. עיקר הקביעות של חנוכה אינה על נס השמן, אלא על נס הניצחון במלחמות. (אמנם המהר"ל לא ביאר כיצד

שערי חנוכה מועד

מתורצת הקושיא שמדברי הגמ' נראה שימי חנוכה נקבעו על נס השמן, ויבואר לקמן בע"ה). ב. נס השמן נעשה לא רק לקיום מצות הדלקת המנורה, אלא בעיקר כדי להאיר ולהבהיר את ניסי המלחמות, שלא יהיה מקום לטעות שניצחו מפני שהיו גיבורים וחזקים. ע"י נס השמן שא"א לתלות אותו בדברים טבעיים והוא וודאי מאת ה', התברר שגם הניצחון במלחמות היה מאת ה'.

הרי זה דומה למה שכתב הרמב"ן (סוף פרשת בא) שיש שני סוגי ניסים, ניסים נסתרים וניסים גלויים, "**ומתוך הניסים הגלויים אדם מכיר בניסים הנסתרים**", כך גם בניסי חנוכה, נס המלחמה הוא נס נסתר, כי לא היה בו שינוי טבע, ונס השמן הוא נס גלוי. ע"י הנס הגלוי שכולם מודים שהוא מהקב"ה ואי אפשר להכחיש אותו, למדים על הנס הנסתר שגם הוא מהקב"ה.

גם מ'מגילת אנטיוכוס' נראה שהיה מקום לטעות ולחשוב שהחשמונאים ניצחו כי היו גיבורים. מסופר שם שהשר בגריס בא למלחמה עם החשמונאים ונפל צבאו הגדול בידם, כשחזר ליון אמר לאנטיוכוס שהחשמונאים הם גיבורים מאריות ומהירים מנשרים וכו', והעצה לנצחם היא רק ע"י שיאסוף מכל מלכותו את כל הצבאות יחד וילחם איתם. וכמו שהוא לא ראה את יד ה' שעוזרת למכבים וטעה בדבר זה, כך גם אחרים יכולים לטעות.

יש להוכיח כדברי המהר"ל שימי חנוכה נקבעו על נס הנצחון, ולא רק על נס השמן, שלא כמו שנראה בגמ', שהובא רק נס השמן כסיבה לקביעת ימי חנוכה.

כתוב ב'אוצר המדרשים' על חנוכה בסופו: ואח"כ באו בני חשמונאי לבית המקדש, ויבנו הערים ויסגרו הפרצות וכו', ויבקשו שמן זית זך להדליק את המנורה, ולא מצאו, כי אם צלוחית אחת אשר הייתה חתומה בטבעת הכהן הגדול, וידעו כי הוא שמן טהור, והיה בה כשעור הדלקת יום אחד, ואלוהי השמים אשר שיכן שמו שם הניח ברכה בשמן, והיו מוצאים כל לילה ולילה אחר עריכת הנרות האסיך מלאה שמן, והעלו הנרות ממנו ח' ימים, **ועל הצלתם ונס**

האסיך ההוא, קבלו וקיימו היהודים עליהם ועל זרעם, להיות עושים את שמונת ימי חנוכה בהלל ובהודאה בכל שנה ושנה, עכ"ל.

לפי דברי המהר"ל הביאור בדברי המדרש הוא שע"י נס השמן קבלו היהודים לעשות מועד על נס הצלתם.

כדברי המהר"ל ביסוד הראשון שעיקר הקביעות של ימי חנוכה הוא על נס הניצחון במלחמות ולא על נס השמן, כתב גם הראנ"ח בספרו 'הנותן אמרי שפרי' (וישב): קביעת ימי חנוכה לא היה מפני נס הפך, דאין לקבוע יו"ט בהלל והודאה מפני נס הנעשה היפך הטבע, אלא כשהיה ענין הצלה מאיזו צרה, כמו שלא קבעו יו"ט על עשרה ניסים בבית המקדש, **אבל עיקר הקביעות הוא מפני התשועה בניצחון האויבים**, ונוסח "על הניסים" מורה על זה וכו'. וכן נראה מדברי הגמ' נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס, ופירש רש"י שהיו בכלל הסכנה וכו', **א"כ משמע שימים אלו הם לזכר התשועה שנעשה להם**, עכ"ל.

כדברי המהר"ל ביסוד השני שהטעם שנעשה נס השמן הוא לברר שגם הניצחון במלחמות היה מאת הקב"ה, כתב גם ה'כתב סופר' (סימן קלז)¹: וודאי גם ניצחון המלחמה מאת ה' הייתה זאת, כמ"ש "בעל הנסים" רבים ביד מעטים וכו'. אלא שמי שלבו נוקפו ויכול לומר שהיה בטבע, כי היו חשמונאים גיבורי כח כאשר היו באמת, **לכן הראה ה' להם השגחתו בדבר הנראה לעין כל בנרות, והחלק יעיד על הכול, כי הניצחון גם כן מאתו יצא וכו'.** ועל דרך זו היה ניצוח המלחמה, **והראה ה' להם ע"י נס הנרות כי רצונו והשגחתו היה בניצוח מלחמה**, וכך מידתו יתברך שמו למעט בנס ולקרב אל הטבע כל האפשר, עכ"ל.

¹ הכת"ס שם בא לבאר את דברי הטי"ז (תרע-ג) מדוע לא קבעו בחנוכה משתה ושמחה כמו בפורים. ז"ל הטי"ז: בפורים היה הנס מפורסם להצלת נפשות, וע"ז יש שמחה בעוה"ז. משא"כ בחנוכה אע"ג דהייתה ישועה ממנו יתברך במלחמה, מ"מ לא היה מפורסם על צד הנס, רק בנרות היה הנס מפורסם, ע"כ קבעו להלל ולהודות, כי אין מזה שמחה בעוה"ז, והצלת נפשות היה טפל בזה, ע"כ עשו עיקר מן הנס המפורסם שהוא מורה על הודיה, כי כן ראו רצונו יתברך. (בפשטות הטי"ז חולק על המהר"ל)

במה שנתבאר בדברי המהר"ל שהיה מקום לטעות בנס המלחמות, כתב גם ה'מטה משה' (ח"ה תתקעז): וא"ת למה קבעו חנוכה ע"ש נס השמן ולא קבעו ע"ש שאר הניסים שנעשו בימים האלה, כי נתנו רבים ביד מעטים וכו'. י"ל **שאותן הניסים יש פתחון פה למינים לומר מקרה הוא ולא ה' פועל כל זאת ח"ו, כי יקרה ענין כזה ליפול רבים ביד מעטים לאיזה סיבה**. אבל נס אשר כזה, ששמן אשר בו להדליק רק לילה אחת ונתרבה מעצמו עד שיספיק ל-ח' לילות, אין צד לומר כי מקרה הוא, אבל כולם יודו ויאמרו "מאת ה' הייתה זאת היא נפלאת בעינינו". ולזכר נס זה תיקנו חז"ל להדליק נרות בכל לילה מלילות אלו.

וכ"כ ה'משך חכמה' (שמות יב-טז): ההדלקה שמונה ימים בהיכל, משום שהמנהיגים והשרי צבאות היו הכוהנים הגדולים החשמונאים, **והייתה חוששת ההשגחה שמא יאמרו 'כוחם ועוצם ידם', ובתחבולות מלחמה נצחו**, הראתה להם ההשגחה אות ומופת בהיכל, אשר אינו ידוע רק לכוהנים, **למען ידעו כי יד אלוקים עשה זאת והם מושגחים דרך נס למעלה מן הטבע**, עכ"ל. (בדבריו נראה שגם החשמונאים היו יכולים לטעות בזה ולא רק המון העם, וצ"ע).

סיכום הדברים: מבואר בדברי רבותינו שעיקר הקביעות של ימי חנוכה היא להודות ולהלל לקב"ה על נס הניצחון וההצלה במלחמות ולא על נס השמן. ועוד מבואר שנס השמן נעשה כדי לברר על נס המלחמות.²

יסוד ב' - שורש גלות יון

לעיל הובאו דברי המהר"ל שנס השמן נעשה כדי לגלות שגם הניצחון במלחמות היה מאת ה' ולא מגבורת החשמונאים. יש להקשות ע"ד מדוע רק

² בחלק ההוספות בסוף הקונטרס (הוספה א') הובאו דברי המדרש המובאים בפירוש ה'רוקח' לתפילה שגם במלחמות היו ניסים גלויים, וצ"ע לפי דברי המהר"ל שנס השמן נעשה כדי לגלות על נס המלחמות, כיון שמהמלחמות עצמן היה מוכח שהניצחון הוא מאת ה' ולא מכח החשמונאים. יעוין שם מה שנתבאר לתרץ קושיא זו.

שערי חנוכה מועד

בחנוכה נעשה נס גלוי כדי לגלות שההצלה של עמ"י שהייתה בצורה של נס נסתר הייתה מאת ה', ואילו בפורים שההצלה של עמ"י הייתה בצורה יותר נסתרת, לא נעשה נס גלוי כדי לברר שהנס הנסתר הוא מאת ה'.

נראה לתרץ ע"פ דברי האחרונים בהבדל היסודי שבין חנוכה לפורים. ידועה קושיית האחרונים מדוע לא תיקנו חז"ל בחנוכה לשמוח ע"י אכילה ושתייה כמו שתיקנו בפורים משתה ושמחה, ובחנוכה תיקנו רק להודות ולהלל לקב"ה על הניסים, ולא תיקנו לעשות סעודה.

ותירץ ה"לבוש' (סימן תרע"ב) בפורים הגזירה הייתה על הגופים "להשמיד להרוג ולאבד", לכן תיקנו לשמוח עם הגוף, אבל בחנוכה הגזירה הייתה על הרוחניות, "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", לכן תיקנו להודות ולהלל לקב"ה שהוא החלק הרוחני של האדם.

והוסיף הב"ח שם שגם בסיבת הגזירה יש הבדל בין חנוכה לפורים, בפורים העבירה שבגללה עמ"י נענש, היא מה שנהנו מסעודתו של אחשורוש שהיא עבירה של הגוף, לכן הגזירה הייתה על הגופים, ואילו בחנוכה העבירה שבגללה עמ"י נענש, היא מה שהתירשלו בעבודת בית המקדש שהיא עבודה רוחנית, לכן גם הגזירה הייתה על הרוחניות.

יש להוסיף על דברי ה"לבוש', שעיקר המלחמה של מלכות יון נגד עמ"י לא הייתה רק שלא יקיימו מצוות בפועל, אלא עיקר המלחמה הייתה שמלכות יון התנגדה לכל דבר אלוקי שאינו שכלי, משום שמלכות יון הייתה שורש הכפירה בקב"ה בעולם. ויש להביא לכך כמה מקורות מדברי רבותינו.

כתב הרמב"ן בפירושו לתורה (תחילת פרשת אחרי מות): כי היינו צריכים לחסום פי המתחכמים בטבע הנמשכים אחרי היוני אשר הכחיש כל דבר זולתי המורגש לו, והגיס דעתו לחשוב הוא ותלמידיו הרשעים, כי כל ענין שלא השיג אליו הוא בסברתו איננו אמת, עכ"ל.

עוד כתב הרמב"ן ב'דרשת תורת ה' תמימה' (כתבי הרמב"ן עמ' מ') בענינה של חכמת יון: מכאן תראה אכזריות ראש הפילוסופים (אריסטו) וקשיו, ימחה שמו, שהוא מכחיש כמה דברים שראו רבים וידענו אמיתתם ונתפרסמו בעולם, ובאותם זמנים הקדמונים כגון ימיו של משה היו נודעים לכל, כי החכמות באותם הימים היו כולם רוחניות, כעניני הכשפים והשדים והקטרה למלאכת השמיים, שמחמת קירבתם לבריאת העולם ולמבול לא היה שום אדם כופר בחידוש ולא ממרה באלו', אלא שהיו מבקשים תועלת מצד עבודת השמש והירח והמזלות, ועושים להם צורות לקבל מהם כח עליוני וכו', **וכאשר קמו היוונים** והם עם חדש שלא נחלו חכמה וכו'. **קם האיש הידוע ולא האמין המורגש, וחפש חכמות מורגשות והכחיש כל הרוחניות**, ואמר שענין השדים ומעשה הכשפים אפס, ואין בעולם פעולה רק לטבעים **דבר ידוע ומפורסם שאינו כן, עכ"ל**.

וכ"כ רבי אברהם בנו של הרמב"ם בספרו 'המספיק לעובדי ה' (תחילת שער הביטחון): אלה מדרגות הכופרים, או כפירה גלויה **כדרך שמצינו בפילוסופי יון והנוהים אחריהם, שחכמתם נעצרת בדברים שבטבע ובאמצעים רגילים, וכופרים בהשגחתו הפרטית של ה' יתעלה על המוצאות את בני האדם, עכ"ל**.

וכן מבואר מדברי ה'ערוך' על מדרש "שוחר טוב" (פ"א): "שפתי חכמים יזרו דעת", אלו ישראל שממליכין לקב"ה בכל יום תמיד, ומייחדים שמו בכל יום תמיד שחרית וערבית. "ולב כסילים לא כן", אלו המינין, שאומרים **טומטוס הוא העולם**. וכתב ה'ערוך': אלו המינים האומרים **אבטומטוס הוא העולם, פירוש בלשון יוני מניע עצמו בלתי מניע חיצוני, עכ"ד**. היינו שכפירת יון הייתה שהעולם מתנהג ע"פ טבע בצורה אוטומטית בלי משגיח חיצוני.

וכן מבואר בדברי הגר"א שהביא תלמידו רבי מנדל משקלוב (בהקדמה לפירוש הגר"א למסכת אבות): אספרה אל חוק דבר אחד ששמעתי מפיו הקדוש כאשר ישבתי לפניו ונתגלגל הענין של החכם אריסטו, ואמר רבינו הגאון **שוודאי שהיה אריסטו כופר מתחילה ועד סוף**, שאילו היה בא לפני הייתי מראה לו סיבוב הלבנה והחמה עם כוכביהם מאירים על השולחן הזה כאשר יאירו ברקיע

השמים, ואיך היה מכחיש בדעתו לומר שהעולם מתנהג ע"פ הטבע, וכי היה מהנמנע לשמעון הצדיק שהיה בדורו להראות לו נפלאות רבות מגבורות ה' יתברך, אלא שהיה אריסטו יודע ריבונו ומתכוון למרוד בו, עכ"ל.

לפי זה אפשר לבאר מדוע דווקא בחנוכה נעשה נס גלוי לגלות שהנס הנסתר הוא גם מאת ה', בשונה מפורים שלא נעשה נס גלוי, אלא מתוך הנס הנסתר הכירו שיד ה' עשתה זאת. משום שמלכות יון הייתה שורש הכפירה בקב"ה, והגלות בידי היונים גרמה לחולשה באמונה בקב"ה גם אצל עמ"י, שתלו כל דבר בצורה טבעית כמו שטענו היונים, ובאמת חלק גדול מעמ"י התיוון וטעה אחר חכמת יון. לכן אע"פ שהחשמונאים וודאי ידעו שהניצחון במלחמות הוא מאת ה', מ"מ המון העם יכלו לטעות ולחשוב שניצחו משום שהיו חזקים, לכן נעשה נס גלוי לגלות שגם הניצחון היה מאת ה'.

אפשר להוסיף שבעצם הניצחון של החשמונאים שהיו מועטים וחלשים על מלכות יון שהייתה רבים וגיבורים, ובדרך הטבע לא היו החשמונאים יכולים לנצח, יש סתירה לכל כפירת יון שאין דבר חוץ מהטבע. שהרי ניצחון זה אינו לפי דרכי הטבע. ומ"מ כיון שלא נעשה הניצחון בצורה של נס גלוי, יש מקום לכופר לכפור שניצחון זה אינו מאת ה'.

בהקדמה של רבי ניסים גאון לש"ס (מובאת בתחילת מסכת ברכות) כתוב שרב ירד לבבל חמש מאות שנה אחרי פיסוק הנבואה, **ובאותה שנה של פיסוק הנבואה התחילה מלכות יון למלוך**. משמע בדבריו שיש שייכות בין שני המאורעות, פיסוק הנבואה ותחילתה של מלכות יון, וצ"ב מה השייכות ביניהם.

ביאור השייכות הוא משום שכל זמן שהייתה נבואה שהיא קשר ישיר עם הקב"ה אין מקום למלכות החושך של יון, והכפירה של יון יכולה להתחיל רק אחר שפסקה הנבואה.

ע"פ הנ"ל מבואר מדוע עיקר הקביעות של ימי חנוכה הוא להודות לקב"ה יותר משאר החגים, כמו שנראה בתפילת "על הניסים": **"וקבעו שמונת ימי**

חנוכה אלו להודות ולהלל". וכן נראה בגמ' בשבת (דף כב:) "לשנה אחרת קבעום ועשאו ימים טובים בהלל והודאה". וכן נראה ממה שתקנו לומר הלל שלם בכל יום (בשונה מפסח שאומרים הלל שלם רק ביום הראשון). משום שהודאה ענינה לדעת שהדבר הטוב שקרה הוא מאת ה', ולא לחשוב שכוחי ועוצם ידי עשה לי את החיל הזה, כמו כפירת יון.

בפיוט "מעוז צור" מודים לה' גם על ניסים נוספים שאירעו לעמ"י (פורים ופסח), וצ"ב מדוע מודים בחנוכה על ניסים שאירעו בזמנים אחרים. עוד צ"ב מדוע בשאר החגים לא מודים על כל הניסים שאירעו לעמ"י, ורק בחנוכה מודים על כל הניסים.

לפי הנ"ל אפשר לומר שדווקא בחנוכה שעיקרו של יום הוא הודאה לקב"ה להפקיע מכפירת יון, תקנו להודות על ניסים אחרים שאירעו לעמ"י, משא"כ בשאר החגים שאין עיקר ענינם הודאה.

יסוד ג' - מטרת נס המלחמות

עוד יש להקשות על דברי המהר"ל שנס השמן נעשה כדי להאיר את נס המלחמות, הרי אפשר היה שיעשה נס לא טבעי במלחמות עצמן, ואז לא היה צורך בנס השמן שהוא נס חיצוני שאינו שייך למלחמות.

נראה שזו כוונת המהר"ל להקשות שם בהמשך דבריו, שכתב: ודווקא נס זה נעשה, כי עיקר רשעת היונים שטמאו את ההיכל, וכמו שאמרו (ע"ז דף נב:) אבני המזבח ששקצו אנשי יון. וה' ית' ראה רשעתם שטמאו היכל שלו, וגם גזרו שמד לבטל התורה ומצוותיה, ונתן כח ביד חשמונאי שהם כהנים עובדי ה' בהיכלו, ואלו ניצחום דווקא, ולא אחרים. כאשר ניצחום, טהרו את המקדש. וכאשר לא היה להם שמן, נעשה להם נס, שיוכלו לטהר ולחנך הבית. ולכך נקרא 'חנוכה', שהיו מחנכים את בית המקדש, אחר שטמאו אותו בני יון. **ולפיכך הנס**

הזה שנעשה בשמן, הוא הניצחון שנצחו ישראל היונים, כי הניצוח היה בשביל שטמאו את ההיכל, והי"ת רצה בעבודת ישראל, ולכן נעשה הנס בנרות, עכ"ל.

מבואר בדבריו שהמלחמה בין יון לישראל הייתה בעיקר מלחמת רוח, ולכן נלחמו היונים בקדושת בית המקדש שהוא המקום הרוחני ביותר וטמאו את ההיכל. הניצחון של החשמונאים על היונים היה ניצחון הקדושה והטהרה על הטומאה. רצונו של הקב"ה בניצחון של עמ"י היה כדי שתחזור העבודה לבית המקדש, ולכן נעשו הניסים, הניצחון על היונים התחיל במלחמות ונגמר בחנוכת בית המקדש.

בדברי המהר"ל הנ"ל יש תוספת על דבריו לעיל, נס השמן נעשה לא רק כדי לברר שהניצחון במלחמות הוא מאת ה', אלא גם כדי להודיע מה המטרה שבשבילה נעשה נס הניצחון במלחמות, והיא כדי שתחזור העבודה לבית המקדש. לכן נעשה הנס הגלוי דווקא בבית המקדש, ולא במלחמות עצמם.

כתב ה'אבודרהם' בפירושו לתפילה: המון העם אינם אומרים בנוסח "על הניסים" את המילים "ואח"כ באו בניך לדביר קודשיך ופינו את היכלך וכו'", ונכון לאומרו כי הוא עיקר הנס, עכ"ד.

וצ"ב הרי בפינוי ההיכל לא היה כלל נס, ומדוע כתב ה'אבודרהם' שפינוי ההיכל הוא עיקר הנס. ע"פ הנ"ל אפשר לומר שכוונתו היא שפינוי ההיכל הוא המטרה של כל הנס, כיון שחזרת העבודה לבית המקדש היא התכלית והמטרה שבשבילה עשה הקב"ה את הנס.

בדברי המהר"ל מבואר שימי החנוכה נקבעו לימי הלל והודאה על הניצחון של עמ"י על מלכות יון, ומטרת הניצחון הייתה שתחזור העבודה לבית המקדש. נס השמן נעשה כדי לברר שניסי המלחמות היו מאת ה', והמטרה של הניסים היא כדי שתחזור העבודה לבית המקדש.

כיון שמטרת הניצחון במלחמות הייתה שתחזור העבודה לבית המקדש, נראה שעיקר קביעות המועד להודאה על הניצחון במלחמות אינה על עצם הניצחון, אלא על החלק הרוחני שגרם הניצחון, שע"י שניצחו יכלו לחזור לבית המקדש ולהמשיך ללמוד תורה ולקיים מצוות.

אולי ניתן להוסיף על דברי המהר"ל, שבנס השמן היה גם השלמה לניצחון על מלכות יון, כיון שמלכות יון נלחמה נגד החלק הרוחני של עמ"י, ומטרתה הייתה "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", ממילא גם הניצחון צריך להיות בחלק הרוחני, ואם היונים רצו לבטל את הדת, הרי שהעמדת הדת על תילה היא גמר הניצחון על יון. ולכן במקום שהיונים עשו י"ג פרצות בחיל, כנגד זה תקנו חז"ל לעשות י"ג השתחויות, וכנגד מה שהיונים טמאו את כל השמנים בבית המקדש, התיקון הוא להדליק בטהרה, ובעצם נס השמן היה גמר הניצחון הרוחני על מלכות יון.

לפי הנ"ל אפשר לתרץ קושיא נוספת, הרי ב-כ"ה בכסלו לא תמו המלחמות עם היונים, אלא הם נמשכו עוד זמן רב גם אח"כ, ואם כל קביעות של ימי חנוכה היא על הניצחון במלחמות מדוע נקבע המועד בתאריך זה. (אם קביעות ימי חנוכה הייתה על נס השמן שהיה ביום זה, מובן מדוע קבעו מועד אע"פ שנמשכו המלחמות גם אח"כ).

אבל לפי דברי המהר"ל שמטרת הניצחון במלחמות הייתה בשביל שתחזור העבודה לבית המקדש, לכן אע"פ שעדיין נמשכו מלחמות גם אח"כ, מ"מ נקבע תאריך זה לחג, כיון שע"י הניצחון במלחמה שהייתה בזמן זה חזרה העבודה לבית המקדש.

בתפילת "על הניסים" אומרים: מסרת גיבורים ביד חלשים, ורבים ביד מעטים, וטמאים ביד טהורים, ורשעים ביד צדיקים, וזדים ביד עוסקי תורתך. וצ"ב מדוע מזכירים שהקב"ה מסר את היונים שהיו טמאים רשעים וזדים, ביד החשמונאים שהיו טהורים צדיקים ועוסקים בתורה, הרי אין בדבר זה שום נס,

רק במה שהיו היונים גיבורים ורבים ואעפ"כ נמסרו ביד החשמונאים שהיו חלשים ומעטים יש ענין של נס.

לפי הנ"ל שהמלחמה בין יון לעמ"י לא הייתה רק מלחמה גשמית אלא בעיקר מלחמה רוחנית, אפשר לבאר שהכוונה בדברים אלו היא לומר את שתי סוגי המלחמות שהיו בין החשמונאים ליונים. **א.** מלחמה גשמית שבה היו גיבורים ורבים כנגד חלשים ומעטים. **ב.** מלחמה רוחנית שבה היו טמאים רשעים וזדים כנגד טהורים צדיקים ועוסקים בתורה.

יסוד ד' - השראת השכינה שהייתה בחנוכה

אלא שלא ביאר המהר"ל כיצד נס השמן גילה שמטרת הקב"ה בניסים הייתה שתחזור העבודה לבית המקדש. עוד צ"ב מדוע נעשה הנס דווקא במצות הדלקת המנורה. מבואר באחרונים (פני יהושע ויערוך השולחן) ששאר העבודות בבית המקדש וכן הקרבת הקרבנות, כגון קרבן התמיד ושמן למנחות נעשו בטומאה, ורק במנורה נעשה נס להדליקה בטהרה.

נראה לומר ע"פ דברי הפנ"י בשבת (דף כב:) בביאור ענינו של נס השמן. ז"ל: **עיקר הנס לא נעשה אלא להודיע להם חיבת המקום עליהם וכו'.** לכך נעשה להם גם כן נס זה בענין הנרות שהוא עדות לישראל שהשכינה שורה בהם, כדדרישי נמי לענין נר מערבי, אלא שלאחר מיתת שמעון הצדיק אפילו נר מערבי לפעמים היה כבה והולך, לכך נעשה להם נס בזה הענין ממש באותן הימים שהיו עת רצון, **להודיע שחזרו לחיבתן הראשונה**, עכ"ל. וכ"כ היחכם צבי (סימן פז): רצה הקב"ה להראות חיבתם לפניו, ועשה להם נס.

כוונת הפנ"י היא לדברי הגמ' בשבת (דף כב:) "מחוץ לפרוכת העדות יערוך, וכי לאורה הוא צריך וכו', **אלא להודיע שהשכינה שרויה בישראל**". מבואר בגמ' שע"י שהיו נותנים בנר המערבי כמות שמן שמספיקה רק ללילה והנר דלק

גם כל היום שאח"כ, בזה הייתה עדות שהשכינה שרויה בישראל. גם ע"י נס השמן שדלקה המנורה שמונה ימים, היה עדות שהשכינה שורה בישראל.

למדנו מדברי הפנ"י והחכ"צ שמלבד שע"י נס השמן היה אפשר לקיים את מצות הדלקת המנורה בטהרה, גם היה בנס השמן דבר נוסף ועיקרי, להודיע שחזרו לחיבתם הראשונה, וחזרה השראת השכינה לבית המקדש, שע"י הדלקת המנורה הייתה עדות שהשכינה שורה בישראל.

לפי הנ"ל אפשר לומר שלכן נעשה הנס דווקא במנורה ולא בשאר הכלים שבבית המקדש, כי רק במנורה יש עדות שהשכינה שורה בישראל.

אולי זה גם הביאור במה שכתב המהר"ל שרצונו של הקב"ה בנס היה כדי שתחזור העבודה לבית המקדש, היינו שרצה הקב"ה לחזור לשכון בבית המקדש ולהחזיר את חיבתו לעמ"י אחרי שהסתלקה השכינה מבית המקדש בגלל טומאת היונים. נס השמן בירר שהמטרה של המלחמות הייתה שתחזור העבודה לבית המקדש, וע"י כך הקב"ה יחזור לשרות בעמ"י, וזה באמת קרה בנס השמן.

גם ברש"י בפירושו לתרי עשר נראה שהשראת השכינה שהייתה בחנוכה היא ענין עיקרי במטרת הניסים. כתוב בנביא חגי (ב-ו): "כי כה אמר ה' צבאו-ת עוד מעט היא ואני מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת החרבה. והרעשתי את כל הגויים וכו' ומלאתי את הבית הזה כבוד אמר ה' צבאו-ת". וכתב רש"י "אני מרעיש" - **בניסים הנעשים לבני חשמונאי**. "את השמים" - **ויבינו ששכינתי שורה בבית זה**. מבואר בדבריו שהניסים שנעשו לבני חשמונאי הם כדי שיבינו שהשכינה שורה בבית המקדש.

בספר 'דרושי הצל"ח' (דרוש לג-ב) כתב: נראה כי עיקר כוונת היונים הייתה כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל, **ורצו שלא תהא השכינה שורה בישראל**. ובאמת בזמן שנעשה בית המקדש ע"ז, שהרי שקצו אבני מזבח ועשו בו תקרובת ע"ז, **מסתמא נסתלקה השכינה משם** וכו' והקב"ה

ברחמיו ורוב חסדיו הראנו אות לטובה וכו', שתחזור השכינה להיות שורה בבית הזה, והנה נרות המנורה הם עדות לישראל שהשכינה שורה עמם.

לפי זה אפשר לבאר מדוע תקופה זו נקראת בחז"ל **גלות יון**, אע"פ שעמ"י לא גלה מארץ ישראל אלא היונים באו להלחם עמו בא"י. עוד הקשה המהרש"א על הגמ' במגילה (דף יא.) "ולא געלתים" בימי יונים, שהעמדתי להם שמעון הצדיק וחשמונאי ובניו ומתתיהו כהן גדול. וצ"ב הרי בהמשך הפסוק כתוב "בהיותם בארץ אויביהם", ובימי היונים עמ"י לא היה בארץ אויב אלא בא"י.

לפי דברי הצ"ח שהשכינה הסתלקה בזמן זה, י"ל שלכן נקרא זמן זה גלות בארץ אויביהם, שהרי כתב הרמב"ן (הקדמה לשמות) שגם אחרי שבנ"י יצאו ממצרים עדיין הם נקראו גולים, ורק בבניית המשכן נקראו גאולים, כיון שרק כשהכינה שורה בישראל זו גאולה. א"כ י"ל שכיון שהיונים גרמו שהשכינה הסתלקה מישראל, נחשב הדבר שהם בגלות אע"פ שהם בא"י והמקדש קיים.

בפיוט "מעוז צור" אומרים "ופרצו חומות מגדלי, וטמאו כל השמנים". וצ"ב איזה חומות פרצו היונים. עוד צ"ב מדוע היונים טמאו את השמנים ולא שפכו אותם. עוד מה הקשר של "ופרצו חומות מגדלי", ל"וטמאו כל השמנים".

אפשר לבאר שהכוונה לחומות בית המקדש, כמבואר בגמ' בע"ז (דף נב:) שדורשת מהפסוק "ובאו בה פריצים וחיללוה", שהיונים חיללו את קדושת בית המקדש, וכלי בית המקדש נעשו חולין. זה מה שאומרים בפיוט **"ופרצו חומות מגדלי"**, היינו שהיונים הפריצים חיללו את בית המקדש. הסיבה שהיונים עשו זאת, משום שעיקר מטרתם הייתה לסלק את השראת השכינה והקדושה שיש בישראל, ולכן גם הם טמאו את השמנים ולא רק שפכו אותם. זה הביאור בשייכות של "ופרצו חומות מגדלי" ל"וטמאו כל השמנים", שני דברים אלו הם ביטוי לחילול הקדושה שעשו היונים בבית המקדש.

כתב המהר"ל שם בהמשך דבריו: כי היונים היו מטמאים את ההיכל שכך כח יון מיוחד להתגבר על ההיכל יותר מכל האומות. וסימן לדבר 'היכל' עולה

למספרו ס"ה, וי"ו' מספרו ס"ו, להורות כי יש למלכות יון כח גובר על ההיכל, ובזה מטמאים את ההיכל. כי מצד ההיכל בלבד גובר עליו כח יון. **ולכך כשגברו על ההיכל, טמאו את כל השמנים שבהיכל. דווקא שמנים, כי השמן הוא מיוחד לקדושה. וראיה לזה שבשמן מקדשין ומושחין הכל, והוא עיקר הקדושה, ואף בזה שלטו יון, וטמאו את כל השמנים, עכ"ל.**

לפי הנ"ל אפשר לתרץ מדוע דווקא על נס הניצחון על מלכות יון תיקנו חג, הרי לעמ"י היו במשך הדורות הרבה ניסים ולא תיקנו עליהם חג, כגון ניצחון יהושע את ל"א המלכים בכיבוש הארץ, מפלת צבא סנחריב, מפלת סיסרא ועוד. וי"ל שהמיוחד בנס חנוכה הוא שע"י מפלת יון חזר עמ"י לקיים מצוות בגלוי, וחזרה העבודה והשראת השכינה בבית המקדש, בשונה משאר הנסים.

יסוד ה' - חידוש בגדר מצות הדלקת הנרות

הגרש"ז אויערבך בספרו 'מנחת שלמה' ביאר כעין דברי המהר"ל שהובאו לעיל, שעיקר תקנת חנוכה היא על נס המלחמות ולא על נס השמן, והוסיף לפי דבריו חידוש בגדר מצות הדלקת הנרות.

ז"ל: נלענ"ד **דהדלקת נר חנוכה היא עצמה ההודאה וההלל**, כלומר שע"י זה יתן אל לבו להודות לה' על הנסים הגדולים שעשה לנו בניצחון המלחמות, וכמו שאומרים בנוסח "הנרות הללו וכו' ועל המלחמות וכו' כדי להודות ולהלל", ולא נזכר כלל נס פך השמן, משום **שאין ההדלקה באה כזכר לנס פך השמן**.

מבואר בדברי הגרש"ז שלהדלקה עצמה יש גדר של הלל והודאה, כיון שע"י ההדלקה אדם נותן את לבו להודות לה' על המלחמות.

בספרו 'הליכות שלמה' (טז-ט) כתב נפ"מ לפי ביאורו בגדר ההדלקה: עיקר תקנת חכמים להדליק נרות בחנוכה היא כדי להודות ע"י זה על הניסים

הגדולים שעשה הקב"ה לאבותינו בימים ההם בניצחון המלחמות, ולכן כוונת הלב בשעת ההדלקה להודות ולהלל לה' על המלחמות היא מעיקר המצוה. והוסיף שם בהערה: ואין זה דומה לקריאת המגילה שיוצא גם אם אינו מבין, דהתם סו"ס סיפר את הנס, אבל בהדלקת נר חנוכה צריך להוסיף ולהתבונן בגודל הנסים כדי להודות ולהלל לה' עליהם.

כוונתו שאם מצות ההדלקה הייתה רק לפרסם את נס השמן, אז מעשה המצוה היה מתקיים גם בלי צורך להתכוון להודות ולהלל, שכל מי שרואה את הנרות דולקים מתפרסם אצלו הנס, אבל אם עיקר המצווה היא להודות לקב"ה על ניסי המלחמות, אז בלי כוונה של הודאה חסר בעיקר מעשה המצוה.

סיכום היסודות

יסוד א' - חנוכה נקבע על נס הניצחון במלחמות ולא על נס השמן. המטרה שלשמה נעשה נס השמן היא שלא יטעו שהניצחון היה מגבורת החשמונאים, ע"י שנעשה הנס הגלוי בשמן, התגלה שגם הנס הנסתר במלחמות הוא מאת ה'.

יסוד ב' - הטעם שרק בחנוכה היה נס גלוי לגלות על הנס הנסתר, (בשונה מפורים שלא היה נס גלוי אלא רק נס נסתר), משום שמלחמת יון כנגד עמ"י הייתה בעיקר מלחמה כנגד הרוחניות של עמ"י, לכן בזמן שנחלשה האמונה בה' ותלו כל דבר בטבע, היה צריך לגלות שהנס הנסתר הוא מה'.

יסוד ג' - הטעם שנעשה הנס הגלוי בבית המקדש ולא במלחמות עצמן, כדי שידעו שהמטרה של הקב"ה בנס המלחמות היא שתחזור העבודה לבית המקדש. ועל דבר זה עיקר קביעות החג, הודאה לקב"ה שחזרה העבודה לבית המקדש, ועמ"י שוב יכול ללמוד תורה ולקיים מצוות.

יסוד ד' - הטעם שנעשה הנס דווקא במנורה ולא בשאר הכלים שבבית המקדש, משום שבהדלקת המנורה יש עדות שהשכינה שורה בישראל, ורצה הקב"ה להראות ששכינתו חזרה לשרות בבית המקדש.

יסוד ה' - חידוש הגרשז"א בגדר מצות הדלקת נרות, שההדלקה עצמה היא הודאה והלל לקב"ה על הניצחון וההצלה במלחמות.

חלק ג'

תירוץ השאלות

על איזה נס נקבעו ימי חנוכה

א. לפי הנ"ל מובן מדוע קבעו את עיקר מצות היום שהיא הדלקת הנרות על נס השמן ולא על נס המלחמות, אע"פ שנס המלחמות הועיל לעמ"י יותר מאשר נס השמן, משום שבלי הזכרת נס השמן לא יזכר נס המלחמות כראוי, כי יתלו את הניצחון במלחמות בכח החשמונאים. רק ע"י הזכרת הנס הגלוי יתעוררו לזכור ולהבין גם את נס המלחמות. ועוד שע"י נס השמן ידעו מה הייתה המטרה של הקב"ה בניצחון במלחמות.

ב-ג. לפי הנ"ל מובן מדוע בנוסח "על הניסים" וכן בפיוט "הנרות הללו" לא מודים על נס השמן אלא רק על ניסי המלחמות, משום שבאמת עיקר ההודאה בימי חנוכה היא על נס המלחמות שהצילו את עמ"י מכליון גשמי ורוחני.

ד. חנוכה נקבע לשמונה ימים למרות שעיקר תקנת החג היא על ניסי המלחמות, ולניסי המלחמות אין שייכות למספר שמונה, משום שצריך את הזכרת נס השמן כדי להזכר בניסי המלחמות, וכיון שנס השמן היה שמונה ימים, ממילא ישנה סיבה לתקן שהחג יהיה שמונה ימים.

עוד י"ל כיון שבנס השמן הושלם הניצחון הרוחני על יון, גם נס השמן שייד לקביעות החג שהיא על ניצחון המלחמות. (יעוין עוד בתשובה לשאלה ז').

בפי' ר"י מלוניל נראה שחנוכה נקבע לשמונה ימים לא בגלל נס השמן, אלא משום שניצלו מגזירות יון, וקושיא מעיקרא ליתא. ז"ל: לשנה אחרת קבעום יו"ט כל ה-ח' ימים. ולא נעשה נס כזה לישראל, שאלו פרעה לא גזר על המצוות ויון הרשעה גזרה, **לפיכך האריכו אלו הימים כשעור החג שהוא ח' ימים להזכיר בהם הנס. ואפילו לא היה נעשה בהם בשמן כמו כן היו שמחים ומזכירין מעשה נסים כשיעור יו"ט הארוך מכל המועדות**, אך לא היו מדליקין נרות כלל, אלא מהללים ומרוממים כשאר מועדות. וכשבא ונכפל להם נס בשמן הוסיפו להדליק הנרות להזכיר כפילת הנס.

ה. לכן דווקא במצות נר חנוכה יש הקפדה והדגשה על "פרסומי ניסא", בשונה משאר מצוות שנקבעו על ניסים, כגון מצות מצה ומצות סוכה, משום שבשאר המועדים היה נס גלוי ואין צורך לפרסמו, אבל נס הניצחון במלחמות בחנוכה היה נס נסתר, ויש צורך לפרסמו ולגלותו ע"י הדלקת הנרות בחוץ.

ו. לפי זה מבואר מדוע נקרא החג חנו-כ"ה על שם חניית המלחמה בלבד ולא גם על נס השמן, כי החג נקבע על נס הניצחון במלחמות שהביא תועלת גדולה לעמ"י יותר מאשר נס השמן.

ז. לפי זה אפשר לתרץ באופן נוסף את קושית הב"י מדוע תיקנו שהחג יהיה שמונה ימים אע"פ שהנס היה רק שבעה ימים, משום שקביעות החג אינה על נס השמן אלא על נס הניצחון במלחמות, אלא כיון שהנרות דלקו בפועל במשך שמונה ימים הבינו החשמונאים שמשמייים רוצים שיוודו לקב"ה על הניסים במשך שמונה ימים.

ח. לפי מה שנתבאר ביסוד ב' ו-ג' שעיקר המלחמה עם מלכות יון הייתה מלחמת רוח, מבואר ששני הניסים שהיו בחנוכה הם לא ניסים נפרדים שאין

שייכות ביניהם, אלא הם קשורים זה לזה, נס השמן הוא גמר הניצחון על יון שנלחמה כנגד הרוחניות של עמ"י.

ט. זה הביאור במה שכתוב בסוף "מגילת אנטיוכוס": **ולהדליק בהם נרות, להודיע שעשה להם אלוקי השמים ניצוחים.** משום שהדלקת הנרות באמת נתקנה כדי להודיע שה' עשה את הניצחונות ולא החשמונאים בכוחות עצמם.

י. לפי הנ"ל שעיקר קביעות ימי חנוכה הוא על נס הניצחון במלחמות, לא קשה מדברי הגמ' בשבת שיש גרעון בשינוי מסדרי בראשית, משום שבנס זה באמת לא היה נס שיוצא מגדרי הטבע, ואין זה שינוי מסדרי בראשית.

חלק ד'

ביאור מצוות ועניני חנוכה

מחלוקת ב"ש וב"ה בסדר הדלקת הנרות

בגמ' בשבת (דף כא:): נחלקו ב"ש וב"ה כיצד הוא סדר הדלקת הנרות, לפי ב"ש ביום הראשון מדליקים שמונה ואח"כ פוחתים והולכים, ולפי ב"ה ביום הראשון מדליקים אחד ואח"כ מוסיפים והולכים. וביארה הגמ' שטעמם של ב"ש הוא כמו פרי החג שהיו פוחתים והולכים, וב"ה ס"ל שמעלים בקודש ואין מורידים. הקשו רבים מה שייכות של פרי חג הסוכות להדלקת נרות חנוכה.

ביאר החת"ס: לב"ש עשו עיקר ממפלת השונאים, ע"כ פוחת והולך כ-ע' פרי החג שהמה נגד ע' אומות, ולב"ה קבעו נגד עלייתן של ישראל, ע"כ מעלין בקודש.

אך עדיין צ"ב, שהדלקת הנרות היא לזיכרון נס השמן ואינה שייכת למפלת יון או לעליית ישראל. אבל לפי הנ"ל שהדלקת הנרות עיקרה על נס הניצחון במלחמות דברי החת"ס מבוארים היטב, שנחלקו ב"ש וב"ה לאיזה חלק בניצחון עשו זכר בסדר ההדלקה, האם למפלת יון או לעליית ישראל.

פיוט "הנרות הללו"

נחלקו הפוסקים מתי צריך לומר את הפיוט "הנרות הללו", י"א שצריך לאומרו בין הברכה הראשונה "להדליק נר של חנוכה", לברכה השניה "שעשה ניסים". (מסכת סופרים לפי הנוסחא שהובאה בהגהות מימוני ובב"ח סימן תרעו). וי"א שצריך לאומרו אחרי התחלת ההדלקה, כמו שאנו נוהגים.

א. שיטת הפוסקים שצריך לומר את פיוט "הנרות הללו" לפני ההדלקה צ"ב, מדוע אין אמירת "הנרות הללו" נחשבת הפסק בין הברכה למצוה.

ב. עוד צ"ב מה ההבדל משאר כל המצוות שמיד בגמר הברכה מקיימים את המצוה, ואילו בהדלקת נרות חנוכה אומרים פיוט לפני קיום המצוה.

לפי הנ"ל שקביעות החג היא על נס המלחמות ולא על נס השמן, ביאר הימנחת שלמה' (תנינא סימן נח) את טעם השיטה שצריך לומר את הפיוט "הנרות הללו" בין הברכה להדלקה, כדי לברר ולהדגיש שהדלקת הנרות אינה רק על נס השמן כמו שהיה ניתן לחשוב, אלא על נס המלחמות.

מטעם זה גם אין אמירת "הנרות הללו" נחשבת הפסק בין הברכה למצוה, משום שהיא מענין המצוה, לבאר על מה נתקנה המצוה.

חיוב הלל בחנוכה

כתוב בגמ' בשבת (הובאה לעיל בתחילת יסוד א'): מאי חנוכה וכו', וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, **נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים**, לשנה אחרת **קבעום ועשאוים ימים טובים בהלל והודאה**.

א. הקשו המהר"ץ חיות (בספרו 'דרכי משה' ח"א) וה'עמק ברכה' (עמ' קכה) שאלת הגמ' "מאי חנוכה" צ"ב, הרי ענינו של חנוכה הוא דבר הידוע לכול, שמשפחת החשמונאים שהיו חלשים ומועטים גברו על היונים שהיו חזקים וגיבורים, וחזרה העבודה לבית המקדש והמלוכה לישראל. וכמו שמבואר כל ענין קביעות החג ב"על הניסים" שאומרים בתפילה וברכת המזון. (כוונתם להקשות שאין דרך הגמ' לברר דברים הידועים לכל).

ב. לעיל הובאה קושית המהר"ל שבגמ' נראה שאמירת ההלל בימי חנוכה נקבעה על נס השמן, וצ"ב שאין אדם מחויב להודות אלא על נס שנעשה לו לצורך הצלתו, ונס השמן נעשה לצורך מצות הדלקת המנורה ולא לצורך הצלה מצרה, ומדוע תיקנו לומר עליו הלל. (היה יותר ראוי לתקן שיהיו ימי שמחה שזכו שנעשה להם נס, אבל לא חיוב לומר הלל).

ג. הקשה הגר"ד כהן בספרו 'ימי חנוכה' (מאמר כח) בגמ' בפסחים (דף קיז). כתוב שתקנו לומר הלל על כל פרק ופרק (מועדים), ועל כל צרה כשנגאלים ממנה. וכתבו הראשונים (רש"י רשב"ם ופסקי רי"ד) ע"ד הגמ' שתיקנו לומר הלל על כל צרה כשנגאלים ממנה, כגון חנוכה. מבואר בדבריהם שהלל בחנוכה הוא על הגאולה מהצרה, ולא על נס השמן כמו שנראה בגמ' בשבת.

ד. כתוב בברייתא של מגילת תענית: **מה ראו לגמור בהם את ההלל, ללמדך שכל תשועה ותשועה שעשה הקב"ה לישראל הם מקדימין לפניו בהלל ובשבח**, עכ"ל. מבואר בברייתא שאמירת ההלל בחנוכה היא על נס המלחמות.

וכן מבואר בפסיקתא: ולמה אין קורין (הלל) בפורים, כתוב: "להשמיד להרוג ולאבד את כל חיל עם ומדינה הצרים אותם", ואין קורין אלא על מפלתה של מלכות, ומלכות של אחשורוש הייתה קיימת, לכן אין קורין, אבל במלכות של יון שכילה אותה הקב"ה, התחילו נותנים הימנון ושבח ואומרים לשעבר היינו עבדים לפרעה עבדים ליון, ועכשיו עבדיו של הקב"ה אנו הללו עבדי ה'.

וצ"ב שלכאורה דברי הפסיקתא והברייתא דמגילת תענית חולקים על דברי הגמ' הנ"ל, שבגמ' נראה שאמירת ההלל נתקנה על נס השמן, ובדבריהם נראה שאמירת ההלל נתקנה על מה שכילה הקב"ה את מלכות יון.

ה. בגמ' בפסחים שהובאה לעיל (שאלה ג') מבואר שיש שני מחייבים לאמירת הלל: **א.** מועדים. **ב.** נס גאולה שאירע לעמ"י. יש להסתפק מאיזה טעם אומרים הלל בימי החנוכה, האם משום שהם ימי מועד, או משום הנס שאירע בהם.

בגמ' בערכין (דף י:) נראה שהלל של חנוכה הוא משום נס ולא משום המועד. (יעוין בהערה)³. וא"כ צ"ב מדוע בגמ' בשבת לא מוזכר נס הניצחון במלחמות, הרי מחמתו החיוב לומר הלל.

³ הגמ' מקשה מדוע אומרים הלל שלם בסוכות בשונה מפסח שלא אומרים הלל שלם מלבד היום הראשון. ומתרת משום שסוכות חלוק בקרבנותיו. ומקשה הרי שבת חלוקה בקרבנותיה, ולא אומרים בה הלל. ומתרת שבת לא נקראת מועד. ומקשה הרי ר"ח נקרא מועד ולא אומרים בו הלל שלם. ומתרת כיון שר"ח לא אסור בעשיית מלאכה. ומקשה הרי חנוכה גם אינו נקרא מועד, וגם אינו אסור בעשיית מלאכה, ואומרים בו הלל שלם. ומתרת משום **ניסא**. ומקשה שא"כ גם בפורים צריך לומר הלל שהרי היה נס. ומתרת שאין אומרים הלל על נס שבח"ל. ומקשה והרי יציאת מצרים שהוא נס שבח"ל ואומרים הלל. ומתרת בעוד כמה אופנים מדוע לא אומרים הלל בפורים. מבואר בגמ' שחיוב הלל בחנוכה הוא משום נס, ובוודאי בפשטות הכוונה לנס ההצלה במלחמות, וכמו שמקשה הגמ' שגם בפורים יאמרו כי היה נס הצלה.

1. הראשונים ביארו בכמה אופנים מה הטעם שבחנוכה אומרים הלל שלם ולא רק חצי הלל כמו בימי חול המועד של פסח. או משום חילוק הנרות, או משום התרבות הנס. (יעוין בהערה).⁴

לכאורה לפי הטעם של חילוק הנרות, אמירת ההלל בחנוכה היא מדין הלל של מועדים, שגם ימי חנוכה נחשבים כל יום כמועד בפני עצמו מפני חילוק הנרות, כמו חילוק הקרבנות בסוכות שמחמתו אומרים הלל שלם בחג הסוכות. ואילו לפי הטעם של התרבות הנס, אמירת ההלל היא מדין הלל שנאמר על נס, כפשטות הגמ' בערכין שהלל של חנוכה הוא משום ניסא, ממילא ריבוי הנס הוא סיבה לגמור את ההלל בכל יום.

בפשטות כוונת הגמ' בערכין שהלל בחנוכה הוא משום ניסא, הכוונה לנס ההצלה במלחמות וכמו שנתבאר בהערה, ואילו התרבות הנס בכל יום שייכת לנס השמן, ולכאורה הם שני ניסים חלוקים, וא"כ צ"ב הטעם השני שכתבו הראשונים, כיצד ריבוי נס השמן מחייב לומר הלל בכל יום על נס המלחמות.

2. לפי דברי הראשונים בפסחים שהובאו לעיל שאמירת הלל בחנוכה היא על נס המלחמות, צ"ב מדוע באמת גומרים את ההלל בכל ימי החנוכה, הרי שני הטעמים שהובאו לעיל לא שייכים לנס המלחמות.

ח. הסתפקו האחרונים האם כיון שימי חנוכה נקבעו "לימים טובים בהלל והודאה", אזי אמירת הלל בחנוכה היא חלק ממצוות החנוכה, כמו מצות הדלקת הנרות. או שמצוות היום היא הדלקת הנרות בלבד ואמירת ההלל היא

⁴ כתב ה'שיבולי הלקט' (סימן קעד): ולמה גומרין את ההלל בחנוכה, מצאתי הטעם בשם רבינו שלמה זצ"ל מתוך שהיא חלוקה בנרותיה, כל יום ויום חלוק משלפניו, הוי כחג שחלוק בקרבנותיו. ואחי רבי בנימין נר"ו פירש הטעם למה גומרין הלל על שבעת ימי חנוכה, שהרי הנס נתחדש בכל יום ויום, כשנכנסו יונים להיכל טמאו כל שמנים שבמקדש, וכשגברה יד מלכי בית חשמונאי מצאו פך קטן חתום בחותמו של כהן גדול שהיה ראוי להדליק ממנו יום אחד, ונעשה להן נס והדליקו ממנו שמונה ימים, א"כ יום ויום נתחדש הנס, ועל חידושו של נס אנו גומרין את ההלל בכל יום.

כמו בכל המועדים שמדיני יו"ט לומר הלל (לכאורה ספק זה תלוי בנדון שהובא לעיל, האם המחייב של הלל הוא המועד או הנס).

הגרשז"א (הליכות שלמה' פט"ז) האריך בנדון זה, ומסקנתו שגדר הלל של חנוכה הוא כמו הלל של יו"ט ואינו חלק ממצוות היום. אך יש שסברו שהלל בחנוכה הוא מצות היום, ודייקו כן מהרמב"ם שכלל את הלכות אמירת הלל בתוך הלכות חנוכה, וצ"ב טעם הדבר, הרי הלל אומרים בכל יו"ט ומה השייכות של הלכות הלל דווקא לחנוכה. וע"כ שהרמב"ם סובר כמו הצד שהלל בחנוכה הוא מצות היום, ולכן הביא את הלכות הלל דווקא בהלכות חנוכה, כי ההלל הוא מצות היום בחנוכה, ויש לו שייכות לחנוכה יותר משאר המועדים.⁵

לפי הצד שאמירת ההלל היא מצות היום כמו הדלקת הנרות, צ"ב מדוע לא מברכים ברכת שהחיינו על מצות הלל בחנוכה, מה ההבדל ממצות ארבעת המינים שמברכים עליה שהחיינו ואינה נפטרת בברכת שהחיינו שמברכים בליל החג על החג והסוכה.⁶

ט. ב'שדי חמד' (מערכת חנוכה אות ט) מובא מכתב מבעל 'החשק שלמה' שכתוב בו שמי שלא בירך שהחיינו על הנרות, יברך שהחיינו לפני שאומר את ההלל. וצ"ב מדוע הזמן להשלים את ברכת שהחיינו של מצות הדלקת הנרות הוא לפני אמירת ההלל.

⁵ לפי זה אפשר לבאר באופן נוסף מדוע אומרים בחנוכה הלל שלם ולא רק חצי הלל, משום שבחנוכה אמירת ההלל היא מצות היום, וכשם שמדליקים נרות בכל יום, כך גם אומרים הלל בכל יום. (מדברי הראשונים שביארו מדוע אומרים בחנוכה הלל שלם, ולא ביארו בפשיטות משום שאמירת ההלל היא מצות היום, נראה שס"ל שהלל בחנוכה הוא כמו בכל יו"ט).

⁶ באמת שיש להקשות בכל יו"ט מדוע לא מברכים שהחיינו על מצות אמירת הלל. אולי י"ל כיון שההלל הוא חלק מדיני יו"ט, ממילא הוא נכלל בברכת שהחיינו על היו"ט. אבל בחנוכה ההלל הוא מצות היום, ולכאורה היה צריך לברך עליו ברכה נפרדת ולא לכוללו בברכת שהחיינו על עצם החג, כמו מצות ארבעת המינים בסוכות שאינה נכללת בברכת שהחיינו של החג. בדין ברכת שהחיינו על הלל בכל יו"ט יעוין עוד מה שכתבו הר"ן בסוכה (דף מו) והמג"א (סימן תכב-ה) בשם ה'אבודרהם'.

י. לכאורה גם בשאר המועדים היה צריך להיות הדין שמי שלא בירך שהחיינו בליל החג ישלים את הברכה לפני הלל.

תשובות

נראה שאין כוונת הגמ' בשאלה "מאי חנוכה" לשאול על איזה נס נקבע עצם החג, אלא כוונתה לשאול שאלה אחרת, וכמו שכתבו האחרונים כמה אופנים בביאור השאלה.

א. המהר"ץ חיות ביאר: אמת הדבר שזה (הניצחון) היה עיקר הנס, אולם כיון שהיה בדרך הטבע קצת ולא נשתנו סדרי בראשית, א"כ אין לומר על זה הלל שהותקן רק על התחדשות נסים יוצאים מגדר הטבע, כמו שהיה ביציאת מצרים. וקאמר הש"ס שבפך נעשה נס שלא בדרך הטבע, ומפני זה תקנו חנוכה בהלל והודאה, היינו שבאופן זה מותר לתקן אמירת הלל בחנוכה, ולולי נס זה היה ימי חנוכה ימי שמחה בלא הלל.

כוונתו לומר שוודאי שימי חנוכה נקבעו על נס הניצחון במלחמות, אבל מ"מ א"א לתקן לומר הלל על נס שאינו יוצא מגדר הטבע, ולכן שואלת הגמ' על איזה נס תיקנו לומר הלל. ועונה הגמ' על נס השמן, כיון שהיה מעורב בנס חנוכה גם נס שיוצא מגדר הטבע, לכן אפשר לקבוע לומר הלל בחנוכה. (אע"פ שעיקר אמירת ההלל היא על נס המלחמות שאינו יוצא מגדר הטבע).

ומסיים שם: וזה שדקדק רש"י וכתב על איזה נס תקנוה, עכ"ד. לכאורה מדוע הדגיש רש"י בשאלת הגמ' על איזה נס תקנוה, היה לו לבאר את שאלת הגמ' על מה נתקן החג. אבל לפי ביאורו דברי רש"י מדוקדקים, שהגמ' ידעה שהחג נתקן על נס המלחמות, רק שמ"מ הוקשה לה שאין אומרים הלל על נס שאינו יוצא מדרך הטבע, ולכן שואלת דווקא על איזה נס שיוצא מגדר הטבע תקנו לומר הלל.

ב. עוד י"ל שכוונת הגמ' לשאול איזה דבר הראה לחשמונאים שראוי ורצוי משמיים לקבוע חג לעמ"י לדורות עולם, אולי מספיק שרק הדור שלו נעשה הנס יודו לקב"ה, אבל לדורות שלא נעשה להם הנס מנלן שראוי לקבוע להם חג. ומתרתת הגמ' שע"י נס השמן שהיה נס גלוי הבינו שרצוי משמים לקבוע חג על נס המלחמות, על כך שהקב"ה הראה שתמיד משגיח על עמ"י ואינו עוזב את עמו לעולם.⁷

ג. ה'עמק ברכה' ביאר שכוונת הגמ' לשאול על איזה נס קבעו שהחג יהיה שמונה ימים, הרי בנס המלחמות אין סיבה לח' ימים. ומתרתת הגמ' שבגלל נס השמן נקבע החג ח' ימים, אבל עצם קביעות החג היא על נס המלחמות.

א. ע"פ ביאורים אלו מובן מדוע הגמ' שואלת "מאי חנוכה", הרי הדבר ידוע שחנוכה נתקן על נס המלחמות, כיון שבאמת אין כוונת הגמ' לשאול על מה נתקן עיקרו של החג, שדבר זה הוא דבר הידוע לכול, אלא כוונתה לשאול על פרט מסוים בחג, וכמו שנתבאר בשלושה אופנים.

ב-ג. לפי הנ"ל אפשר לומר שבאמת המחייב של אמירת ההלל הוא נס ההצלה וכמו שכתבו הראשונים בפסחים, ובאמת על נס שאינו הצלה אין לומר הלל וכמו שהקשה המהר"ל, ומה שהובא בגמ' נס השמן כתשובה לשאלה "מאי חנוכה", כבר נתבאר שאין כוונתה לומר שמשום נס השמן נקבע חנוכה ומחמתו אומרים הלל, אלא כוונתה לומר דבר אחר וכמו שנתבאר לעיל.

ד. לפי זה אפשר לומר שאין מחלוקת בין דברי הגמ' בשבת לדברי הפסיקתא והברייתא דמגילת תענית, הפסיקתא והברייתא מבארות על מה קבעו את ההלל, והגמ' מבארת נקודה אחרת כנ"ל בתשובה לשאלה א' בשלושה אופנים.

⁷ לגבי קביעת פורים מובא בגמ' במגילה (דף ז.). שחכמים מצאו מקורות מהתורה שראוי לקבוע יו"ט על ניצחון על זרע עמלק, אבל לנס חנוכה אין מקור מהתורה, לכן שואלת הגמ' איזה דבר הראה שראוי לקבוע חג.

ה. וכן מובן מדוע לא הובא בגמ' נס המלחמות כסיבה לאמירת ההלל, אע"פ שבגמ' בערכין מבואר שנס ההצלה הוא המחייב של ההלל, משום שאין כוונת הגמ' בשבת לבאר את עיקר סיבת החג, אלא לבאר נקודה אחרת וכנ"ל.

ו. בספר 'ימי חנוכה' ביאר את דברי ה'שיבולי הלקט' שבגלל שכל יום התרבה נס השמן לכן אומרים הלל שלם בחנוכה, אע"פ שההלל הוא על נס המלחמות ולא על נס השמן. כיון שנס השמן שייך לנס המלחמות שמטרתו הייתה לברר שהמלחמות הם נס מאת ה' והוא חלק מהגורם של הלל, לכן יש בריבוי הנס של השמן סיבה לומר הלל שלם בכל יום.

לפי מה שנתבאר ביסוד ה' שלמצות נר חנוכה עצמה יש גדר של הלל והודאה, מבואר יותר מדוע בגלל תוספת הנס בנרות קבעו הלל שלם בכל יום, משום שהנרות עצמם גם נתקנו להלל והודאה, ויש להם שייכות לאמירת ההלל.⁸

ז. ע"פ מה שנתבאר בשאלה הקודמת י"ל שגם הראשונים בפסחים שס"ל שהמחייב של הלל הוא נס ההצלה ולא נס השמן, מ"מ יכולים לסבור שמשום התרבות נס השמן שהייתה בכל יום נקבע לומר הלל שלם בכל ימי חנוכה.

⁸ אמנם במאירי בשבת נראה שאמירת ההלל היא על נס השמן בלבד. שכתב: אע"פ שבגאולת מצרים אין גומרין את ההלל אלא יום ראשון, ולא אמרו לגמור בח' ימים של חג אלא שהקרבת חלוקים לעצמם בכל יום. חנוכה שאני, **שבכל יום ויום היה הנס מתרבה ומתחדש יותר, ולילה הראשון שלא היה שם נס השמן מברכין על הגאולה ועל הודאת מציאת הפך, ושאר הלילות על נס השמן**, עכ"ל.

גם בדברי תוס' בתענית (דף כח:) נראה שלא כביאור זה, שכתבו: דחנוכה דינא הוא לגמור הלל, **דכל הח' ימים היה הנס מתגדל, והיה כל חד וחד יום טוב**, עכ"ל. נראה שריבוי הנס הוא סיבה שכל יום מימי חנוכה הוא יו"ט לעצמו כמו בסוכות, וא"כ ההלל הוא מדין הלל של יו"ט, ולא מדין הלל על נס.

אלא שבאמת יקשה לשיטתם מדברי הגמ' בערכין שהלל בחנוכה הוא משום הנס, ולא משום המועד. וצ"ל בדוחק שהם יבארו את תירוץ הגמ' "משום ניסא", שאין כוונת הגמ' לומר את סיבת החיוב של ההלל, אלא שמשום ניסא גם חנוכה נעשה למועד, אע"פ שאינו אסור במלאכה, ולא נקרא מועד בתורה, וצריך לומר בו הלל מדין מועד. (וכן שאלת הגמ' בהמשך הסוגיא לגבי פורים כוונתה כנ"ל, שע"י הנס יחשב פורים כמועד ויהיה בפורים הלל מדין מועד, וצ"ע).

ח. ע"פ מה שנתבאר ביסוד ה' אפשר לתרץ מדוע לא מברכים ברכת שהחיינו על אמירת הלל בחנוכה, גם לפי הצד שהלל בחנוכה הוא מצות היום כמו מצות ארבעת המינים בסוכות, מפני ששונה מצות ארבעת המינים בסוכות שהיא מצוה העומדת בפני עצמה ואינה שייכת לעצם היו"ט או למצות סוכה שברכו עליהם שהחיינו בליל החג, ולכן מברכים עליה בפני עצמה, אבל מצוות הלל ונר חנוכה שהן מצוות ששייכות זו לזו, ממילא יוצאים בברכת שהחיינו שמברכים על הנרות, ואין צריך לברך שהחיינו על ההלל שאומרים ביום.

ט-י. וכן אפשר לבאר את דברי 'החשק שלמה' שמי שלא בירך שהחיינו על הנרות יברך שהחיינו לפני שאומר הלל, שס"ל שהלל של חנוכה באמת מחייב ברכת שהחיינו, רק שיוצאים בברכת שהחיינו של הדלקת הנרות, ולכן אם לא בירך שהחיינו על הנרות עדיין צריך לברך לפני אמירת ההלל.

וכן מובן מדוע בשאר החגים לא מברכים שהחיינו לפני אמירת ההלל, משום שעל הלל של כל יו"ט אין צריך לברך שהחיינו (כמו שנתבאר לעיל), ורק הלל של חנוכה בעצם היה ראוי לברכת שהחיינו לולי שנפטר בשהחיינו של ההדלקה.

עוד אפשר לבאר את דבריו ע"פ מה שנתבאר שגדר מצות הדלקת הנרות היא הלל והודאה, ולכן אם לא בירך שהחיינו על הדלקת הנרות יכול לברך ולהשלים את ברכת שהחיינו של מצות הדלקת הנרות לפני אמירת ההלל, משום ששתי מצוות אלו יש להם אותו גדר של מצוה, הודאה והילול לקב"ה.

וכן מתורץ מדוע לא בכל יו"ט מי שלא בירך שהחיינו בליל החג אינו מברך לפני אמירת ההלל, משום שבכל יו"ט ברכת שהחיינו היא על עצם היו"ט ואינה שייכת להלל כלל. (ביאור זה הוא כעין דברי הגרש"ז שיובאו לקמן בטעם שמברכים על הדלקת נרות בבית כנסת).

שאלות בסוגיא דחנוכה בגמ' בשבת

א. בגמ' נראה שעיקר קביעת חנוכה היא על נס השמן, וצ"ב מדוע לא מזכירה הגמ' שתיקנו את מצות הדלקת הנרות זיכרון לנס השמן, ואומרת רק "קבעום לימים טובים בהלל והודאה".

ב. "לשנה אחרת קבעום ועשאוים ימים טובים". צ"ב מדוע קבעו את החג רק לשנה הבאה, ולא כבר באותה שנה. (יעוין בריטב"א שעמד בשאלה זו).

ג. מדוע שואלת הגמ' "מאי חנוכה" באמצע הסוגיא העוסקת בהלכות חנוכה, לאחר שכבר הובאו חלק מהלכות החג, לכאורה היה ראוי שמיד בתחילת הסוגיא תשאל הגמ' "מאי חנוכה", ורק אח"כ יובאו כל דיני החג.

ד. בהמשך הסוגיא הגמ' דנה באיזה שמן ראוי להדליק, האם בשמן זית או בשמן אחר שאורו זך יותר. וצ"ב הרי ההדלקה היא זיכרון לנס השמן, ונס השמן היה בשמן זית שבו מדליקים בבית המקדש, ובוודאי ראוי להדליק בשמן זית.⁹

ה. הגמ' מסתפקת האם הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, אע"פ שפשוט לגמ' שבמנורה בבית המקדש המצוה הייתה בהדלקה. וצ"ב הרי כל מצות הדלקת נר חנוכה היא זיכרון לנס פך השמן שהיה במנורה, וכל דתקון רבנן כעין דאורייתא תקון, וא"כ מסתבר שגם מצות הדלקת נר חנכה גדרה הוא הדלקה עושה מצוה כמו במנורה, ומה יש להסתפק בגדר מצות נר חנוכה.

ו. הקשה החת"ס מדוע לא תיקנו חז"ל מסכת בפני עצמה על עניני חנוכה, כמו שתיקנו את מסכת מגילה על עניני פורים, אלא ישנם רק כמה סוגיות בעניני חנוכה בתוך מסכת שבת.

⁹ שו"ר שיש פוסקים שבאמת כתבו להלכה להעדיף שמן זית משום שבו נעשה הנס, (כולבו ואור"ח, הובאו דבריהם במשנ"ב תרעג-ד), וצ"ע שמפשטות הגמ' לא נראה כן.

ז. וכן צ"ב מדוע לא תיקנו חז"ל מצות קריאת מגילה בחנוכה כמו שתיקנו בפורים. ה'שבולי הלקט' (סימן קעד) הביא שיש שנהגו לקרוא את 'מגילת אנטיוכוס', וכתב שאין ראוי לברך עליה, משום שאין לזה שורש חובה כלל.

ביאור סוגיא דחנוכה בגמ' בשבת - תשובות

א. לפי מה שנתבאר לעיל בביאור שאלת הגמ' "מאי חנוכה", מבואר מדוע לא הזכירה הגמ' בתירוץ שתיקנו את הדלקת הנרות, משום שאם שאלת הגמ' הייתה על מה נקבע החג, ועל זה הייתה הגמ' מתרצת שנקבע על נס השמן, היה קשה מדוע לא מביאה את מצות הדלקת הנרות שנקבעה על נס השמן, אבל אם שאלת הגמ' היא כמו שנתבאר, אין צורך לומר בתירוץ את מצות הדלקת נרות.

ב. אפשר לתרץ מדוע לא קבעו את החג כבר באותה שנה אלא רק לשנה הבאה, משום שעל נס המלחמות לבד לא ידעו החשמונאים אם ראוי ורצוי מן השמיים לקבוע חג כיון שהוא נס נסתר, ורק אחרי שנעשה נס השמן הבינו שרצון הקב"ה שיקבעו חג להודות על נס המלחמות.

עוד אפשר לתרץ שבאמת לא היה ראוי לקבוע חג שמונה ימים על נס הניצחון במלחמות אלא רק יום אחד, ואולי באותה שנה קבעו יום אחד, ורק לשנה הבאה קבעו שמונה ימים, אחרי שחשבו מדוע נעשה הנס של השמן, והבינו שרצון הקב"ה שידודו על נס המלחמות שמונה ימים.

עוד תירוץ כתב ה'ציץ אליעזר' (ח"י סימן י) כיון שבאותה שנה עדיין היו המתים שנפלו במלחמה מוטלים לפנייהם והיו באבלות עליהם, לא רצו לקבוע חג על הניצחון במלחמה. (אבל אם קביעות החג היא על נס השמן, לכאורה אין סיבה לא לקבוע את החג מיד, כי אין שייכות בין החג לאבלות, ורק אם קביעות

החג היא על שמחת הניצחון במלחמה, כיון שיש גם אבלות על המתים במלחמה יש טעם לפגם בקביעת חג מיד בעוד המתים מוטלים לפניהם).¹⁰

ג. לפי מה שנתבאר ששאלת הגמ' אינה על עצם קביעות החג אלא על דברים אחרים, לא קשה מדוע לא שואלת "מאי חנוכה" מיד בתחילת הסוגיא.

לפי הביאור השלישי שהובא לעיל, שהגמ' שאלה מדוע החג הוא שמונה ימים, מובן יותר מדוע שאלה הגמ' "מאי חנוכה" רק באמצע הסוגיא אחרי שהובאו חלק מדיני חנוכה ולא מיד בתחילת הסוגיא, משום שרק אחר שהביאה הגמ' ברייתא שמצות נר חנוכה היא שמונה ימים, ויש מצוה להדליק שמונה נרות, מקשה הגמ' מדוע תקנו שהחג יהיה שמונה ימים.

ד. לפי זה אפשר לבאר מדוע לא פשיטא לגמ' שצריך להדליק בשמן זית אע"פ שההדלקה היא זיכרון לנס השמן שהיה בשמן זית, משום שעיקר ההדלקה היא לפרסם את נס המלחמות ולא את נס השמן, ואם יש עדיפות לשמן אחר יותר משמן זית, היה נראה לגמ' שעדיף להדליק בו.

ה. וכן יש לבאר את הספק האם הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, אע"פ שבמנורה של בית המקדש פשוט לגמ' שהדלקה עושה מצוה, משום שעיקר מצות ההדלקה היא לזיכרון נס המלחמות כמו שנתבאר לעיל. וא"כ אין הגדר של מצות הדלקת נר חנוכה צריך להיות בהכרח דומיא דמצות ההדלקה של בית המקדש, לכן הסתפקה הגמ' מה היה הגדר של מצות הדלקת נר חנוכה.

ו. אפשר לבאר מדוע חז"ל לא תיקנו מסכת בפני עצמה בחנוכה, שהרי מובא בירושלמי (פ"ב ה"ד) לגבי פורים "וזכרם לא יסוף מזרעם", שתקנו לה מסכתא, היינו שע"י שיש מסכת בעניני החג הנס יזכר, ולכן דווקא בפורים שהיה נס

¹⁰ בהקדמה לספר 'יוסף לקח' על מגילת אסתר כתב שמטעם זה שהיו הרוגים במלחמות לא תקנו משתה ושמחה בחנוכה, בשונה מפורים שתקנו משתה ושמחה.

בצורה של הסתר צריך לעשות לו זיכרון ע"י מסכת, אבל בחנוכה שהיה נס גלוי שע"י אפשר לזכור את הנס הנסתר, אין צורך לתקן מסכת בפני עצמה.

ז. אפשר לבאר שלא תקנו קריאת מגילה בחנוכה, בשונה מפורים שתיקנו קריאת מגילה, משום שבפורים הנס היה בצורה טבעית ורק ע"י צירוף כל המקרים יחד ניכרת ההשגחה המיוחדת ומתגלה הנס הנסתר, ולכן תקנו קריאת מגילה שמחברת את כל המקרים יחד, אבל בחנוכה שהיה נס גלוי של פך השמן, ע"י הזכרת הנס הגלוי יהיה זיכרון גם לנס הנסתר של המלחמות, ואין צורך לתקן קריאת מגילה לסיפור הנס הנסתר.

ועדיין צ"ב מדוע לא תיקנו קריאת מגילה שהיא זיכרון גדול יותר לנס המלחמות מאשר הדלקת המנורה. וצ"ל שיש עדיפות שאדם יכיר בנס הנסתר מעצמו ויודה לה' מעצמו מאשר ע"י תקנת חכמים. רק שבפורים בלי מצות קריאת המגילה לא יבואו להכיר כלל בנס, ואילו בחנוכה יש אפשרות להכיר בנס המלחמות ע"י נס השמן, ולנס השמן באמת תקנו לעשות זיכרון.

ביאור שייכות בורו של יוסף לסוגיא דחנוכה

בגמ' בשבת (דף כב.) כתוב: רב כהנא דרש רנב"מ משמיה דרב תנחום נר של חנוכה שהניחה למעלה מעשרים אמה פסולה, כסוכה וכמבוי. ואמר רב כהנא, דרש רנב"מ משמיה דרב תנחום, מאי דכתיב "והבור ריק אין בו מים", ממשמע שנאמר "והבור ריק", איני יודע שאין בו מים, אלא מה ת"ל "אין בו מים", מים אין בו, אבל נחשים ועקרבים יש בו, עכ"ד הגמ'.

תמהו רבים מדוע הובאה המימרא השניה של רבי תנחום העוסקת בענין הבור שהושלך יוסף, באמצע הסוגיא העוסקת בהלכות חנוכה.¹¹

נראה לבאר (ע"פ ביאורו של ה'משך חכמה' פרשת וישב) רב תנחום בא לתרץ קושיא שהיה אפשר להקשות על דיני הדלקת נרות חנוכה ועל המעשה עם יוסף שהובא במדרש. הרי הרואה מקום שנעשה לו נס מברך "ברוך שעשה לי נס במקום הזה". וכתב ה'אבודרהם' (סימן שעח) שרק על נס שיוצא מדרך הטבע אפשר לברך. וא"כ כיצד תקנו לברך "שעשה ניסים לאבותינו" על נס חנוכה, הרי ימי חנוכה נקבעו על נס הניצחון במלחמות, ונס זה לא יצא מגדר הטבע.

וכן יש להקשות על מה שכתוב במדרש (רבה פרשה ק-ח) בשם רבי תנחום עצמו, בשעה שיוסף שב מקבורת אביו בארץ כנען, הציץ בבור ובירך "שעשה לי

¹¹ בפשטות היה אפשר לתרץ משום ששתי מימרות אלו הם בשם רבי תנחום, ודרך הגמ' להביא כמה מימרות של אותו אמורא גם כשאין שייכות בין המימרות. אך יש להעיר על תירוץ זה, שבגמ' בחגיגה (דף ג.) גם מובאות כמה מימרות בשם רבי תנחום, ולבסוף מובאת המימרא הנ"ל בענין הבור שהושלך יוסף, וכתב שם רש"י שממרא זו הובאה אגב שאר המימרות של רבי תנחום. לכאורה ממה שרש"י לא כתב כן בסוגיא בשבת שקדמה לסוגיא בחגיגה, נראה שבסוגיא בשבת טעם סמיכות שתי המימרות אינו משום ששתייהם בשם רבי תנחום.

יש שתירצו שכוונת רבי תנחום לתרץ כיצד חשב ראובן להציל את יוסף ע"י השלכתו לבור, הרי הבור היה מלא נחשים, ויוסף עלול למות ע"י הנחשים. ולכן אמר רבי תנחום את המימרא הראשונה, שגר למעלה מכ' אמה פסול כיון שהעין לא שולטת בגובה כזה, ממילא י"ל שגם הבור היה יותר מכ' אמה, ולכן ראובן לא ראה את הנחשים. אך גם תירוץ זה יש לדחות, מדום דמה שעין לא שולטת בגובה של יותר מכ' אמה, הוא דווקא כשאדם הולך לפי תומו ואינו מרים את ראשו להסתכל למעלה, אז באופן רגיל הוא רואה רק עד כ' אמה, אבל אם אדם מרים את ראשו כדי לראות דבר הנמצא בגובה רב, וודאי שרואה גם יותר מכ' אמה. וא"כ א"א לומר שראובן לא ראה את הנחשים כיון שהבור היה עמוק יותר מכ' אמה, שהרי ראובן הסתכל בתוך הבור. גם בריטב"א נראה שלא כתירוץ זה, שכתב: התורה העידה שהיה שם נחשים ועקרבים בחורים ועשה לו הקב"ה נס, אבל ודאי לא היו הנחשים והעקרבים נראים שם, שאל"כ מהו שהעידה התורה על ראובן, "למען הציל אותו מידם". נראה מדבריו שראובן לא ראה את הנחשים משום שהנחשים מצד עצמם לא היו נראים, ולא בגלל עומק הבור.

נס במקום הזה", וצ"ב הרי אין מברכים אלא על נס היוצא מגדר הטבע, ובכל נס הצלתו של יוסף אין דבר שיוצא מגדר הטבע.

וי"ל שאת קושיות אלו בא רבי תנחום לתרץ, יוסף יכל לברך ש"עשה לי נס במקום הזה", משום שבבור היה לו נס שיצא מגדרי הטבע, כיון שהיו בבור נחשים ועקרבים, ומבואר בגמ' ביבמות שהנופל לחפירה של נחשים ועקרבים אפשר להעיד עליו שמת ואשתו מותרת להתחתן, משום שהוא ודאי מת. (אע"פ שהנופל למים שאין להם סוף אי אפשר להעיד עליו שמת). וא"כ מה שיוסף יצא חי מהבור, הוא נס שיוצא מגדר הטבע ואפשר לברך עליו.¹²

וכן אפשר לתרץ כיצד אפשר לברך "שעשה ניסים" על הדלקת נרות חנוכה, משום שאמנם עיקר קביעות החג היא על נס המלחמות שאינו נס שיוצא מגדר הטבע, מ"מ הדלקת הנרות היא גם על נס השמן, שהרי עיקר ענינה הוא פרסום הנס, שע"י נס השמן שהוא מאת ה' יבואו להכיר שגם הניצחון במלחמות הוא מאת ה'. ולכן אפשר לברך על הדלקת הנרות ברכת "שעשה ניסים".

את ענין זה שההדלקה היא גם על נס השמן, הוכיח רב תנחום מהדין שמדליק למעלה מעשרים אמה פסול, כיון שלא שלטא ביה עינא, היינו שדין פרסומא ניסא הוא לעיכובא במצות ההדלקה, ופרסום הנס הוא ע"י נס השמן. אם מצות הדלקת הנרות הייתה רק לזיכרון נס הניצחון, לא היה צורך לפרסם את הנס, והיה אפשר להדליק גם למעלה מעשרים אמה אע"פ שלא שלטא ביה עינא, כל הדלקה הייתה מועילה לזיכרון הנס.¹³

¹² ב'אבודרהם' שם מבואר שלא צריך נס גלוי כדי לברך, אלא מספיק נס שיוצא ממנהגו של עולם. שהקשה כיצד מברכים "שעשה ניסים" על נס פורים, הרי נס זה לא יצא מגדר הטבע. ותיירץ: התם נמי יצא ממנהג העולם מפני ב' דברים: א. שביטל כתב המלך והוא הפך דת פרס ומדי. ב. שהרג קרוב לשמונים אלף מאומתו בעבור אהבת אשה אחת, ואין זה מנהג העולם וטבעו. וא"כ גם מה שיוסף יצא חי מבור מלא נחשים ועקרבים אע"פ שאינו נס גלוי, מ"מ הוא נס שיוצא ממנהגו של עולם.

¹³ אמנם ה'אבודרהם' עצמו שם מקשה כיצד מברכים "שעשה ניסים" על נס חנוכה, ומתרץ באופ"א, שהברכה היא על נס פך השמן.

הרגיל בנר הויין ליה בנים ת"ח

בהמשך סוגית הגמ' בשבת (דף כג:) כתוב: "הרגיל בנר הויין ליה בנים תלמידי חכמים". וביאר רש"י שזהיר בנר שבת ונר חנוכה. הקשה בקונטרס 'סוד הדלקת נר חנוכה' לרבי יצחק בן הראב"ד המכונה רבי יצחק סגי נהור (הקונטרס הוא דברים ששמע מאלהו הנביא), הרי הרבה אנשים זהירים במצות נר חנוכה, ולא זכו לבנים תלמידי חכמים.

ותירץ: אין לתמוה מזה שהאמת הוא, חכמים הם אמת ודבריהם אמת, וכי מה שכל העולם מדליקים נרות חנוכה, שרובא דרובא יוצאים ידי חובתם אבל מיעוטא דמיעוטא זהירים להדליק כפי כל פרטי המצוות והדקדוקים, **שהזהיר בהדלקתן בכל פרטיה ודקדוקיה יקנה וישיג בכח המצוה ובסגולתה בנים זכרים תלמידי חכמים**, עכ"ד.

בספר 'ירח למועדים' (סימן א) הקשה שעדיין הדבר צ"ב, שראינו הרבה בני עליה שהקפידו על מצות נר חנוכה בכל פרטיה ודקדוקיה, בשמנים ופתילות מהודרים, ומקום ההדלקה מהודר, ולא זכו לבנים תלמידי חכמים.

לפי מה שנתבאר יש לתרץ את דברי רבי יצחק בן הראב"ד, שכיון שמצות הדלקת הנרות עיקרה לזיכרון נס המלחמות, ממילא עיקר גדול במצות הדלקת הנרות הוא להודות לקב"ה על הניסים של המלחמות, ועל הניצחון הרוחני על חכמת יון, ובדבר זה אין הרבה מדקדקים להודות לקב"ה כראוי.

בשו"ע בהלכות הדלקת נר שבת (סימן רסג-א) כתוב: יהא זהיר לעשות נר יפה. וכתב הגר"א שמקור הדין הוא מהגמ' בשבת הנ"ל הזהיר בנר וכו', ואילו בהלכות חנוכה (סימן תרעא-א) כתב השו"ע: וצריך להזהר **מאוד** בהדלקת נרות חנוכה. וגם כאן כתב הגר"א שהמקור הוא הגמ' הנ"ל. וצ"ב מדוע בחנוכה הוסיף השו"ע שצריך להזהר **מאוד**.

לפי הנ"ל אפשר לומר משום שבנר חנוכה מלבד מה שצריך להזהר בכל הדינים שיש בכל שבת, כגון סוג השמן, הפתילות, ומקום ההדלקה, יש דבר נוסף שצריך לעשות, להודות לקב"ה על נס המלחמות, ודבר זה אין בהדלקת נר שבת.

מקום ההדלקה

מובא בגמ' בשבת (דף כב:) וכן נפסק בשו"ע (סימן תרעא) שמקום הדלקת נר חנוכה הוא מצד שמאל לפתח, כדי שתהיה מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל.

א. בטעם דין זה כתב המשנ"ב (ס"ק לג) בשם ה'חיי אדם' כדי שיהיה מסובב במצוות. לפי טעם זה אין הכרח לומר שיש שייכות מסוימת בין מצות הדלקת נר חנוכה למצות מזוזה, אלא הוא ענין כללי שראוי להיות מסובב במצוות.

אבל מדברי רבינו ירוחם (נתיב ט ח"א) נראה שיש שייכות מסוימת בין שתי מצוות אלו. שכתב שעדיף להדליק בפתח הבית שיש בו מזוזה, מלהדליק בפתח החצר אם אין בו מזוזה. ואם כל הטעם הוא כדי שיהיה המדליק מסובב במצוות דבריו צ"ב, הרי הדלקה בפתח החצר יש לה מעלה משום פרסום הנס, שהיא מעלה בעצם ההדלקה, ולא רק מעלה בדבר צדדי כמו מסובב במצוות.

וכן נראה במסכת סופרים (כ-ג) שכתוב שם במשנה: נר חנוכה מצוה להניחו בפתח הסמוך לרשות הרבים, שתהא מזוזה בימין ונר חנוכה משמאל, **לקיים מה שנאמר "מה יפית ומה נעמת", "מה יפית" במזוזה, "ומה נעמת" בנר חנוכה**, עכ"ל. וצ"ב מה השייכות בין מצות נר חנוכה למצות מזוזה.¹⁴

¹⁴ אולי י"ל שאין מחלוקת בין דברי המסכת סופרים לטעמו של החי"א שיהיה המדליק מסובב במצוות, משום במסכת סופרים רק כתוב שיש ענין להסמיד את נר חנוכה למזוזה, אך מצד ענין זה היה אפשר להניח את הנר גם מצד ימין בסמוך למזוזה, והטעם של מסובב במצוות הוא לבאר מדוע להניח את הנר דווקא מצד שמאל ולא מצד ימין.

ב. כתב המאירי בשבת על דברי הגמ' הנ"ל: ותהא נר חנוכה משמאל הנכנס, ופירשו בהגדה ויבוא בעל הבית בתפיליו ובטלית מצויצת ביניהם, "חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם". וצ"ב מה שייכותו של פסוק זה לדברי הגמ'.

לפי מה שנתבאר שעיקר מצות הדלקת הנרות אינה לזיכרון נס השמן, אלא לזיכרון נס המלחמות, אפשר לבאר את השייכות בין מצות נר חנוכה למצות מזוזה, ע"פ המבואר בגמ' בע"ז (דף יא.) אחרי שאונקלוס (בעל תרגום אונקלוס על התורה) התגייר שלח דודו קיסר רומי חיילים להביאו חזרה לרומי. אונקלוס הסביר לחיילים את ענינה של מצות מזוזה עד שהתגיירו גם הם, וכך א"ל, הקב"ה עבדיו מבפנים והוא משמרן מבחוץ, שנאמר "ה' ישמר צאתך ובואך מעתה ועד עולם". מבואר בגמ' שע"י מצות מזוזה הקב"ה שומר על עמ"י.

א"כ י"ל שזו השייכות בין מצות מזוזה ומצות נר חנוכה, בשניהם נראה שהקב"ה שומר על עמ"י, בחנוכה שמר הקב"ה על עמ"י והצילו במלחמות מהיונים, וגם ע"י מצות מזוזה שומר הקב"ה על ביתו של כל אחד מעמ"י.

לפי זה אפשר לבאר מדוע הביא המאירי את הפסוק "חונה מלאך ה' סביב ליראיו ויחלצם". כוונתו שבמצוות אלו מודגש שהקב"ה שומר על ישראל, חונה סביב להם ומחלץ אותם מצרות.

מדברי המאירי נראה שלמצות נר חנוכה יש שייכות גם למצות ציצית ומצות תפילין, וכן מבואר בשאלתות (וישלח כו) ובראשונים בסוגיא לגבי ציצית, וצ"ב מה השייכות למצוות אלו.

וי"ל שבמצוות אלו ניכרת העבדות לקב"ה, שהרי ציצית היא חותם העבדות של עמ"י לקב"ה, ובתפילין יש קבלת מלכות שמים ואחדות ה', ממילא ע"י מצוות אלו עמ"י נקרא "יראיו", ויוכל להתקיים בהם סוף הפסוק "חונה מלאך ה' סביב ליראיו, ויחלצם".

איסור השתמשות באור הנרות

א. כתב הר"ן בטעם האסור להשתמש באור הנרות: כיון שע"י הנס שנעשה במנורה תיקנוה, עשאוה כמנורה שאין משתמשים בה כלל. הקשו ה'חכמת שלמה' (סימן תרעג) וה'בית הלוי' (דרושים לחנוכה) בירושלמי כתוב בוררת אשה חיטים לאורה של שמחת בית השואבה, משום שקול מראה וריח אין בהם מעילה. וא"כ גם להשתמש באור של המנורה צריך להיות מותר, וכמו כן לא יהיה איסור להשתמש באור הנרות של חנוכה.

ב. בפיוט "הנרות הללו" אומרים: "וכל שמונת ימי החנוכה הנרות הללו קודש הם, ואין לנו רשות להשתמש בהם, אלא לראותם בלבד". וצ"ב מדוע מוזכר בפיוט דווקא דין זה שאסור להשתמש באור הנרות, ולא שאר דינים שיש בנרות, כגון שצריך לחזר על הפתחים כדי לקיים את המצוה.

ג. מה הטעם כלל להזכיר מדיני הנרות בתוך ההודאה על ניסי חנוכה.

בספר 'שיר ורננים' ביאר את דברי הר"ן ע"פ המבואר בגמ' בשבת שע"י המנורה הייתה עדות שהשכינה שורה בישראל. ז"ל הגמ': **וכי לאורה הוא צריך, אלא עדות היא לבאי עולם שהשכינה שורה בישראל.** מבואר בגמ' שאור המנורה ענינו להראות את החביבות של ישראל שזוכים להשראת השכינה.

וי"ל שאין כוונת הר"ן שאסור להשתמש באור המנורה משום אסור מעילה, שהרי קול מראה וריח אין בהם משום מעילה. אלא שלא השתמשו באור המנורה, כדי שיהיה ניכר שכל ענין המנורה הוא להראות שהשכינה שורה בישראל, ואם היו משתמשים באור הנרות היה אפשר לטעות שהמנורה הודלקה משום שצריכים להשתמש באור שלה.¹⁵

¹⁵ וכן נראה ב'לבוש' (סימן תרעג-ב) שכתב: כיון שע"י נס שנעשה במנורה תקנוה, עשאוה כמנורה שאין משתמשין בה כלל, שהרי לפנינו הייתה עומדת בהיכל מקום

לפי זה י"ל שלכן יש גם איסור להשתמש באור הנרות של חנוכה, כדי להזכיר שע"י נס הנרות חזרה השראת השכינה לישראל. כמו שביאר הפנ"י (הובאו דבריו לעיל), שזה עצמו היה הטעם שלא השתמשו באור המנורה בבית המקדש.

לפי זה אפשר לבאר מדוע מזכירים את איסור ההשתמשות בנרות בפיוט "הנרות הללו", כי דין זה טעמו משום השראת השכינה שהיה בנס השמן, ובעצם רוצים להודות לקב"ה על שהשרה שכינתו בישראל, ורומזים זאת במה שאסור להנות מאור הנרות. (ועדיין צ"ע).

חנוכת המזבח

א. יש מהראשונים שביארו את טעם השם "חנוכה", משום שבימים אלו החשמונאים חנכו וטהרו את בית המקדש, שהרי היונים טמאו את בית המקדש וכליו, וכשגברו החשמונאים טהרו את הכלים ועשו חנוכת הבית. וצ"ב מדוע חנוכת בית המקדש היא דבר כ"כ עיקרי בחנוכה שראוי לקרא עליו את שם החג, לכאורה נס המלחמות ונס השמן חשובים יותר, והיה ראוי ששם החג שמבטא את מהות החג יקרא עליהם ולא על חנוכת הבית.

ב. קריאת התורה בימי חנוכה היא בפרשת נשא העוסקת בחנוכת המשכן ע"י הנשיאים, וביאר הב"ח (סימן תרפד) בשם רש"י במגילה (דף ל:) משום שחנוכת המזבח של בית חשמונאי הייתה בימים אלו.¹⁶ וצ"ב מדוע נבחרה קריאת פרשה זו לימי חנוכה, הרי קריאת התורה במועדים היא על עיקר ענינו של המועד, ועיקר ענינם של ימי חנוכה הוא הנצחון במלחמות ונס השמן ולא חנוכת המזבח.

שלא ראו בני אדם את אורה, עכ"ל. נראה מדבריו שאין איסור להנות מאור המנורה. אלא שרק מחמת המקום שבו הייתה המנורה לא השתמשו בה.
¹⁶ ה"טור" כתב שטעם הקריאה בפרשת הנשיאים היא משום שמלאכת המשכן הושלמה ביום כ"ה בכסלו, וביאר הב"ח שכוונת הטור לבאר רק מדוע מתחילים בפסוק "ויהי ביום כלות משה", אבל טעם הקריאה הוא כדברי רש"י הנ"ל.

ג. בחנוכה אומרים בסוף התפילה את "מזמור שיר חנוכה הבית", וצ"ב הרי אמירת שיר של יום היא על עיקר ענינו של החג, וא"כ לפי הראשונים שהשם חנוכה הוא על חניית המלחמה ולא על חנוכת בית המקדש, בהכרח משום שהניצחון במלחמות הוא הדבר העיקרי של החג, וא"כ מדוע אומרים מזמור ששייך לחנוכת בית המקדש.

ד. נפסק בשו"ע (סימן תרע-ב): ריבוי הסעודות שמרבים בהם הם סעודות הרשות, שלא קבעום למשתה ושמחה. הגה: וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח. (המשנ"ב ביאר שהכוונה לחנוכת כל בית המקדש שנטמא ע"י היונים, ולא רק לחנוכת המזבח).

נחלקו השו"ע והרמ"א האם תקנו לעשות סעודות זכר לחנוכת בית המקדש שהייתה בימי חנוכה. שיטת הרמ"א צ"ב, לכאורה לשמוח בחנוכה על חנוכת בית המקדש הוא עירוב של שתי שמחות, ואין מערבים שמחה בשמחה, שהרי ימי החנוכה נקבעו על נס המלחמות או נס השמן.

ה. ביום שבו הייתה חנוכת המשכן וחנוכת בית המקדש הראשון והשני לא מצאנו שתיקנו לעשות סעודות כדי לזכור אותם, וא"כ מדוע רק את חנוכת בית המקדש שנעשתה ע"י החשמונאים תיקנו לזכור ע"י עשיית סעודות.

ו. למה לפי הרמ"א יש רק קצת מצוה בריבוי הסעודות, ואין זה מצוה גמורה.

ז. גם שיטת השו"ע שלא תיקנו סעודות לזכר חנוכת בית המקדש צ"ב, הרי ממה שקביעת שם החג (לפי חלק מהראשונים) וכן קריאת התורה בחג הם על חנוכת בית המקדש, נראה שחנוכת בית המקדש היא דבר עיקרי בחנוכה, וא"כ מדוע לא תיקנו סעודות לזכר מאורע זה.

חנוכת המזבח - תשובות

א. לפי מה שנתבאר שימי חנוכה נקבעו על הניצחון על מלכות יון, ומטרת הקב"ה בניצחון הייתה כדי שתחזור העבודה לבית המקדש, יש לבאר את דברי הראשונים ששם החג הוא על חנוכת בית המקדש, משום שחנוכת בית המקדש היא חלק מהניצחון על מלכות יון ואינה דבר נפרד מניסי החג, משום שהיא גמר הניצחון על יון, שבית המקדש עמד על מתכונתו וחזרה העבודה למקומה.

אפשר לבאר שאין כלל מחלוקת עקרונית בין הטעמים שכתבו הראשונים על מה נקבע החג, ולפי כולם החג נקבע על הניצחון של החשמונאים על מלכות יון, רק שנחלקו על איזה חלק בניצחון נקרא שם החג, האם על נס הניצחון במלחמות שהיה ביום כ"ה, או על המטרה שלשמה נעשה הניצחון, והיא הייתה גם גמר הניצחון הרוחני שהתבטא בחנוכת בית המקדש.

ב-ג. לפי זה מובן מדוע קוראים בחנוכה את פרשת הנשיאים וחנוכת המשכן, וכן מדוע שיר של יום של חנוכה הוא "מזמור שיר חנוכת הבית", משום שחנוכת בית המקדש וחזרת העבודה למקומה הם המטרות והגמר של הניצחון על יון.

ד. וכן מובן מדוע תיקנו סעודות שמחה על חנוכת בית המקדש בימי חנוכה, ואין זה נחשב עירוב שמחה בשמחה, משום שזו אותה שמחה, בחנוכת הבית חזרה העבודה למקומה, ודבר זה היה המטרה שלשמה עשה הקב"ה את הניצחון במלחמות, והיא גם הגמר של הניצחון.

ה. לכן דווקא על חנוכת בית המקדש שנעשה ע"י החשמונאים עושים שמחה ולא על שאר חנוכות בתי המקדש, משום ששמחה זו היא גמר הניצחון על יון, ועל ניצחון זה נקבע החג.

ו. אפשר לבאר מדוע כתב הרמ"א שיש בסעודות אלו רק **קצת** מצוה, משום שעיקר תקנת החג היא על הניצחון במלחמות ולא על חנוכת בית המקדש, רק

כיון שחנוכת בית המקדש הייתה המטרה של הקב"ה בניצחון והיא גם הייתה גמר הניצחון, לכן יש בזה קצת מצוה, אבל מ"מ שמחה זו אינה עיקר מצות החג.

ז. וכן אפשר לבאר את שיטת השו"ע שנחלק וסובר שלא תיקנו לעשות סעודות לזכר חנוכת בית המקדש, משום שעיקר ההודאה בחנוכה היא על עצם הניצחון במלחמות, ועל ניצחון זה לא קבעו סעודות כי הגזירה לא הייתה על הגופים אלא על הרוחניות, (כמו שנתבאר ביסוד ב'), לכן אע"פ שעל חנוכת בית המקדש היה אפשר לקבוע סעודה מ"מ לא רצו לקבוע סעודה על דבר שאינו עיקר הניצחון.

"זאת חנוכה"

א. כתב המג"א (סימן תרע-ב) בשם השלטי גיבורים' יש שנהגו שלא לעשות מלאכה ביום הראשון והאחרון של חנוכה. וביאר ה'מחצית השקל' כמו בסוכות ופסח שתחילתם וסופם יו"ט, עכ"ד. וכן נהגו להרבות ביום "זאת חנוכה" בשמחה ותפילה יותר משאר ימי החנוכה. וצ"ב שבפסח וסוכות יש סיבה מדוע שעושים יו"ט בתום החג, אבל בחנוכה מה טעם יש בתוספת שמחה בתום החג.

יש שביארו שריבוי השמחה ביום זה הוא על גומרה של מצוה, שביום זה הושלמה מצות הדלקת הנרות. והדבר צ"ב שלא מצאנו בשאר מצוות שנמשכות מספר ימים, שעושים שמחה ביום האחרון על גמר המצוה, כגון ביום האחרון של ספירת העומר על גמר מצות ספירת העומר.¹⁷

¹⁷ שו"מ ב'דרכי משה' (יו"ד סימן רמו) שכתב בשם הנימוקי יוסף בב"ב (דף קכא:): שיש לאדם לשמוח כשמסיים מצוה, וביאר שזו הייתה השמחה ביום ט"ו באב שגמרו לכרות עצים למערכה והסתיימה המצוה. וכן איתא ב'קדושת לוי' (פרשת נשא) שביאר בטעמו של חג שבועות, שנקבע על גמר מצות ספירת העומר.

ב. מדוע יום זה נקרא "זאת חנוכה" ע"ש קריאת התורה שקוראים באותו יום "זאת חנוכה המזבח".¹⁸

כתב הגרשז"א: השמחה ביום "זאת חנוכה" היא משום שביום זה היו החשמונאים כבר טהורים מטומאת מת, אחרי שעברו שבעה ימים הנצרכים לטהרה, ויכלו להדליק את המנורה בטהרה.

ויש להוסיף גם את דברי האו"ז (סימן שכא): והא דנעשה נס שהיה דולק ח' ימים, משום שהיו טרודים כל ז' ימים בבנין המזבח ובכלי שרת... ולמה היא נוהגת להדליק ח', אלא שסתרו המזבח ובנאוהו, וכל ז' הימים היו מתקנים בכלי שרת, ומיד היו מתקנין שמן אחר, אלא שהיו טרודין להכין ולטהר כלי שרת ולעשות המזבח, ולא יכלו ליקח שמן אחר, ולכך נעשה נס בפך שמן ונתקיים ח' ימים, לפיכך נקרא חנוכה ע"ש חנוכה המזבח שנסתרו ובנאוהו.

מבואר בדבריו שאמנם את המנורה הדליקו מיד ביום כ"ה כשחזרו לבית המקדש, אבל את שאר כלי המקדש לא הצליחו לתקן עד היום השמיני, ולכן יש תוספת שמחה ביום השמיני שחזרה העבודה לבית המקדש בצורה שלמה.

לפי מה שנתבאר ביסוד ג' שהמטרה של הקב"ה בניצחון על מלכות יון הייתה כדי שתחזור העבודה לבית המקדש, ודבר זה גם היה הגמר של הניצחון, מבואר היטב מדוע יש ריבוי שמחה ביום זה, משום שהדלקה בכוהנים טהורים וכלים טהורים וחזרת עבודת בית המקדש למתכונתה המלאה היא השלמת הניצחון.

לכן גם נקרא יום זה ע"ש הקריאה של "זאת חנוכה המזבח" שזוהי מהותו של יום, החנוכה המושלמת של בית המקדש והחזרת העבודה למתכונתה עם כוהנים ומקדש בטהרה.

¹⁸ ב'רוקח' כתוב רמז בענין "זאת חנוכה": "זאת חנוכה המזבח" בגימטריא "זאת יהיה בימי חשמונים". "זאת חנוכה המזבח" בגימטריא "אז שמנת ימי המזבח". "ביום המשח אותו מאת", בגימטריא "חנוכה ביום עשרים וחמשה בכסליו".

מנהג אכילת סופגניות ולביבות

נהגו לאכול בימי חנוכה סופגניות ולביבות מטוגנות בשמן. מקור המנהג מובא בקובץ 'שריד ופליט' בשם רבינו מיימון אביו של הרמב"ם, שכתב: אין להקל בשום מנהג ואפילו מנהג קל, ויתחייב כל נכון לו לעשות משתה ושמחה לפרסם הנס שעשה ה' באותם הימים. ופשט המנהג לעשות סופגניות הנקראים בלשון ערבי אלספינג, והם הצפיחיות בדבש ובתרגום האיסטרקין, והוא מנהג קדמונים, משום שהם קלויים בשמן זכר לברכתו.

הגרשז"א ב'הליכות שלמה' (פי"ז הערה כ) כתב טעם נוסף למנהג אכילת סופגניות, כיון שבחנוכת הבית טיהרו הכהנים את בית המקדש, אבל את אבני המזבח ששקצו אנשי יון לא ידעו איך לטהר, ומשום כך גנזו אותם כמבואר בגמ' בע"ז (דף נב:) ודבר זה גרם להם צער. לכן נהגו במאכלים שמברכים עליהם ברכת מעין שלוש, שבברכה זו מתפללים על המזבח במילים "על מזבחיך", בשונה משאר הברכות שלא מוזכר בהן בקשה מיוחדת על המזבח.¹⁹

לפי מה שנתבאר שחנוכת בית המקדש ע"י החשמונאים הייתה גמר הניצחון על מלכות יון, יש תוספת טעם במה שנהגו במנהג זה לפי ביאורו של הגרשז"א, משום שגמר הניצחון היה בחנוכת הבית, וכיון שהיה קצת חיסרון בשלימות השמחה שלא יכלו לטהר את המזבח, לכן תקנו בזמן זה להתפלל על שלימות המזבח, שנזכה לניצחון בשלימות על מלכות יון.

¹⁹ י"ל כמה נפ"מ בין הטעמים: **א.** לפי הטעם השני אין ענין לאכול לביבות העשויות מתפוז"א, כיון שלא מברכים אחריהם מעין שלוש. **ב.** וכן אין ענין באכילת סופגניות בסוף הסעודה, משום שלא מברכים בכה"ג ברכת מעין שלוש, אלא יוצאים י"ח בברכת המזון. **ג.** לפי הטעם השני יש ענין להרבות גם באכילת שאר מיני מזונות וכן פירות משבעת המינים שמברכים לאחריהם מעין שלוש ולא דווקא סופגניות. **ד.** לפי הטעם הראשון אין ענין לאכול סופגניות אפויות בתנור, משום שאין בהם שמן.

מנהג אכילת מאכלי חלב

כתב הרמ"א (סימן תרע-ב) : י"א שיש לאכול גבינה בחנוכה לפי שהנס נעשה בחלב שהאכילה יהודית את האויב. הפוסקים דנו באיזה זמן אירע הנס עם יהודית. כתב ה'בן איש חי' : ונס זה נעשה קודם נס העיקרי של חנוכה בכמה שנים, אך הואיל ואותו אויב היה ממלכי יון, וגם הוא היה רוצה להעבירם על דת, לכך עושין לנס זה גם כן זכר בימי חנוכה.

צ"ב הרי עיקר המצוה של נס חנוכה היא הדלקת הנרות שנתקנה על נס השמן, ולנס השמן אין שייכות לנס שהרגה יהודית את האויב ע"י שהאכילה אותו מאכלי חלב, וא"כ מדוע עושים זכר לנס זה בחנוכה.

לפי מה שנתבאר שחנוכה נקבע על נס המלחמות ולא על נס השמן, מבוארת בפשיטות השייכות בין נס חנוכה למעשה עם יהודית שמחמתו יש מנהג לאכול מאכלי חלב, שהמעשה עם יהודית באמת שייך לנס המלחמות.

חיוב נשים במצוות החנוכה

א. בגמ' בשבת (דף כג.) מבואר שנשים חייבות במצות הדלקת נר חנוכה, משום ש"אף הן היו באותו הנס". וביארו הראשונים שהיונים גזרו שכל הנישאת תיבעל להגמון תחילה, וע"י אשה נעשה נס ההצלה, שיהודית ממשפחת החשמונאים הרגה את מנהיג היונים.

הקשו רבים מדוע מה שהנשים היו בכלל הגזירות, ועל ידן נעשה נס ההצלה, זו סיבה לחייב אותן במצות הדלקת נרות שנתקנה לזיכרון נס פך השמן. (בפרט שלנשים אין שום שייכות למצות הדלקת המנורה בבית המקדש).

לפי מה שנתבאר שחנוכה נקבע על נס המלחמות, מובן בפשיטות מדוע נשים חייבות במצות הדלקת הנרות אע"פ שאינן שייכות לנס השמן, כיון שאף הן היו בנס המלחמות, ומצות ההדלקה היא לזיכרון נס המלחמות.

ב. בפשטות יש מחלוקת בראשונים האם נשים חייבות באמירת הלל בחנוכה. מדברי תוס' בסוכה (דף לח.) הוכיחו האחרונים שנשים חייבות בהלל, שתוס' כתבו שנשים חייבות בהלל של ליל פסח, משום שאף הן היו באותו הנס, ולכאורה טעם זה שייך גם לגבי הלל של חנוכה. וא"כ מסתבר שנשים חייבות גם בהלל של חנוכה.

אבל מהרמב"ם (חנוכה ג-יד) מדויק שנשים פטורות מהלל בחנוכה, שכתב: ואם היה המקרא את ההלל קטן או עבד או אשה, עונה אחריהן מה שהן אומרים. לכאורה ממה שכתב הרמב"ם שהשומע את ההלל מאשה צריך לחזור אחריה כמו אחרי קטן ועבד, ולא כתב שיכול לצאת גם בלי לחזור אחריה מילה במילה מדין שומע כעונה, נראה שאשה אינה חייבת בהלל, ומי שאינו חייב בדבר אינו יכול להוציא את האחרים ידי חובה.²⁰

הקשה ה'שדי חמד' (ח"ו חנוכה אות ט') על שיטת הרמב"ם מדוע נשים לא תהיינה חייבות בהלל בחנוכה מטעם ש"אף הן היו באותו הנס", וכמו שנראה מתוס' בסוכה שנשים חייבות מטעם זה.²¹

²⁰ ילה"ק על שיטת תוס' שנשים חייבות בהלל, הרי מקור דברי הרמב"ם הוא ממשנה בסוכה (דף לח.), וא"כ הוא משנה ערוכה שנשים פטורות מהלל. וי"ל שבמשנה לא מבואר באיזה הלל מדובר, ואפשר שאיירי בהלל של חג הסוכות שנשים לא חייבות בו, כיון שהוא מ"ע שהזמן גרמא, אבל בהלל של חנוכה באמת נשים חייבות. אבל הרמב"ם שהביא את דין המשנה בהלכות חנוכה נראה שס"ל שגם בהלל של חנוכה נשים פטורות.

²¹ ה'שדי חמד' תירץ באופן א' שההלל הוא על נס הניצחון במלחמות, ודבר זה לא שייך לנשים שלא בנות כיבוש נינהו. כמו שכתב החינוך (מצוה תרג) בטעם שנשים פטורות ממצות זכירת מעשה עמלק, כיון שאינן בנות כיבוש מלחמה.

דבריו צ"ב, שהרי בהדלקה נשים חייבות משום ש"אף הן היו באותו הנס" וביארו הראשונים שע"י אשה נעשה הנס, וענין זה שייך לנס הניצחון, וא"כ מסתבר שנשים שייכות גם למצוות שנתקנו על נס הניצחון.

לפי מה שנתבאר ביסוד ה' שלמצות הדלקת הנרות יש גדר של הלל והודאה, ביאר הגרשז"א את שיטת הרמב"ם שנשים אינן חייבות בהלל בחנוכה, משום שמחמת הסברא ש"אף הן היו באותו הנס", נשים צריכות להתחייב במצות החג שהיא להודות ולהלל לה' על ניסי המלחמות, וכיון שגם למצות הדלקת הנרות יש גדר של הודאה על המלחמות, העדיפו חז"ל לחייב נשים בהודאה זו ששייכת ממש לנס החג ואפשר יותר להודות על ידה לקב"ה, מאשר הודאה של אמירת הלל שאינה שייכת ממש לנס החג והיא רק הודאה כללית.

נס השמן

א. הקשה הגאון רבי אהרון קוטלר בספרו 'משנת רבי אהרון' (ח"ג עמ' סז) מה ייחודו של נס פך השמן שעושים לו זיכרון כ"כ גדול, הרי במשנה במסכת אבות (פ"ה מ"ז) מוזכר שהיו בבית המקדש עשרה ניסים באופן תמידי, ולא עושים להם זיכרון כלל. (וכן הקשה הראנ"ח שהובאו דבריו ביסוד א').

עוד היה אפשר לבאר בדעת הרמב"ם שמשום סברת "אף הן היו באותו הנס" דיו לחייב נשים במצוה אחת ממצוות החג, ואין צורך לחייבם בכל מצוות החג, וכיון שנשים חייבות במצות הדלקת הנרות אין צורך לחייבם גם במצות הלל. אלא שעדיין צ"ב שלכאורה עדיף היה לחייב נשים במצות הלל שהיא על נס המלחמות, ולנס זה נשים שייכות, מאשר לחייב אותן במצות הדלקת נרות שהיא על נס השמן שאליו הן לא שייכות.

עוד היה אפשר לתרץ ע"פ הספק שהובא לעיל בגדר מצות הלל בחנוכה, האם ההלל הוא מדיני יו"ט, או שהוא מצות היום כמו הדלקת הנרות, שאם ההלל הוא מצות היום אפשר להקשות שגם נשים תהיינה חייבות במצוה זו מפני ש"אף הן היו באותו הנס", אבל אם ההלל הוא כמו כל יו"ט, אין נשים חייבות בהלל זה. וי"ל שהרמב"ם ס"ל שהלל בחנוכה הוא כמו כל יו"ט ואינו מצות היום, ולכן נשים אינן חייבות במצוה זו. (עפ"ז אין ראיה מתוס' בסוכה שנשים חייבות בהלל, משום שאפשר לומר שרק הלל של ליל פסח שהוא מצות היום בפסח כמו אכילת מצה לכן נשים חייבות בו, אבל הלל של חנוכה שהוא רק מדיני יו"ט אין נשים חייבות בו).

אך לכאורה א"א לתרץ כן, שהרי נתבאר לעיל בדעת הרמב"ם שאמירת ההלל היא מצות היום כמו הדלקת הנרות, ולכן הביא הרמב"ם את דיני הלל בהלכות חנוכה, והדרא קושיא לדוכתא למה נשים פטורות ממצות הלל בחנוכה.

ב. עוד הקשה הגר"א קוטלר נס דומה לנס פך השמן התרחש בבית המקדש כל יום בנר המערבי, כמבואר בגמ' שבת (דף כב:): שהכהן היה נותן במנורה כמידתה, וממנה היה מתחיל ובה היה מסיים, היינו שהנר המערבי היה דולק במשך יממה שלימה אע"פ שניתן בו שמן שמספיק רק ללילה אחד. והיו זמנים שנה המערבי דלק משנה לשנה, והיו מדליקים אותו רק בערב ר"ה, כמבואר במדרש תנחומא (תצוה אות ג): א"ר חנינא סגן הכהנים אני הייתי משמש בבית המקדש ומעשה נסים היה במנורה, משהיו מדליקין אותה מר"ה לא הייתה מתכבה עד שנה אחרת. וא"כ צ"ב מדוע תיקנו זיכרון לנס השמן שאירע בחנוכה, כשאותו נס ממש היה בבית המקדש שנים רבות ולא תיקנו עליו דבר.

ג. לשם מה עשה הקב"ה נס כל כך גדול של שינוי טבע, הרי בזמן החשמונאים לא התקיימה המצוה של הדלקת המנורה זמן רב, בגלל שהיונים טימאו את בית המקדש, ובכל הזמן הזה לא נעשה נס שתדלק המנורה, וא"כ מה השתנה אחרי שניצחו החשמונאים את היונים שאז נעשה הנס.

ד. הקשה ה'פני יהושע' מה היה צורך בנס השמן, הרי טומאה הותרה בציבור והיה מותר להדליק בשמן טמא.

ה. הקשו האחרונים לכאורה מצות הדלקת המנורה לא הייתה מתבטלת גם אם לא היה נעשה הנס, משום שהשמן שנטמא ע"י היונים טומאתו היא רק מדרבנן, והדלקת המנורה שהיא מצוה דאורייתא דוחה טומאה דרבנן.²²

²² האחרונים כתבו כמה סיבות למה הטומאה של השמן הייתה רק מדרבנן: א. 'הפרי חדש' (סימן תרע-א) כתב שאין טומאה לעכו"ם מחיים, כמבואר בגמ' נדה (דף לד:), וכל טומאתם היא רק בגלל שגזרו על עכו"ם שהם כזבים לכל דבריהם. ב. החת"ס כתב שאע"פ שטומאה הותרה בציבור מ"מ טומאת זבים לא הותרה מדרבנן, וכיון שלעכו"ם יש דין זבים אז מדרבנן לא הותרה טומאתם. ג. ב'הליכות שלמה' הביא בשם הגר"י מהמבורג שטומאת משקים בשמן היא דרבנן למ"ד אחד בפסחים (דף יז).

ו. הקשה ה'בית הלוי' הרי אין שעור לעובי הפתילות בנרות המנורה, ויכלו החשמונאים לעשות פתילות דקות, כדי שהשמן יספיק לשמונה ימים גם בלי נס.

ז. הקשה החידושי הרי"ם הרי מעיקר הדין רק הדלקת נר המערבי מעכבת את מצות ההדלקה בבית המקדש, וא"כ יכלו החשמונאים להדליק כל יום רק את נר המערבי, והיה מספיק להם מעט השמן לשבעה ימים ללא צורך בנס.

ח. הקשה ה'שפת אמת' (ליקוטים) וכי לא היה בכל ירושלים שמן טהור כדי להדליק ממנו את המנורה, הרי היונים טמאו רק את השמנים שהיו בבית המקדש ולא את השמנים שהיו בכל ירושלים.²³

נס השמן - תשובות

א-ב. הטעם שעושים זיכרון דווקא לנס השמן שהיה בחנוכה אע"פ שהיו בבית המקדש עוד הרבה ניסים גלויים, וגם נס כעין נס השמן עצמו היה כל יום בבית המקדש, כי ע"י הזיכרון לנס השמן יזכרו ניסי המלחמות, ובעצם עיקר הענין הוא נס המלחמות ולא נס השמן עצמו.

ג. לפי זה אפשר לבאר מדוע הקב"ה עשה נס גדול של שינוי טבע, לא בשביל עצם מצות ההדלקה, אלא כדי לברר שהניצחון במלחמות גם הוא היה נס ממנו ולא ניצחו בגלל שהיו חזקים, וגם כדי לברר את המטרה של נס המלחמות וכמו שנתבאר לעיל בארוכה מדברי המהר"ל.

ד-ה. לפי מה שנתבאר ביסוד ב' ו-ג' שהמלחמה עם יון הייתה על הרוחניות, ומטרתה של מלכות יון הייתה להחטיא את ישראל ולהשכיח מהם את התורה,

²³ נראה מקושייתו שמה שצריך למנורה שמן כתית מטיפה ראשונה של הזית אין זה לעיכובא, וא"כ יכלו להדליק בשמן שאינו מטיפה ראשונה, כי אם מה שצריך שמן כתית הוא לעיכובא, אפשר ששמן כזה לא היה מצוי בירושלים, אלא רק בבית המקדש.

שערי חנוכה מועד

ממילא גם הניצחון צריך להיות בחלק הרוחני, ואם היונים רצו לבטל את הדת, הרי שהעמדת הדת על תילה היא הניצחון על יון. ולכן במקום שהיונים פרצו י"ג פרצות בחיל כנגד זה תקנו חז"ל י"ג השתחויות, וכנגד מה שהיונים טמאו את השמנים בבית המקדש, התיקון הוא להדליק נרות דווקא בטהרה.

מטעם זה לא רצו החשמונאים להשתמש בשמן טמא אע"פ שטומאה הותרה בציבור, ואפילו אם טומאת השמן היא רק מדרבנן. וכן יש לבאר מדוע לא עשו פתילות דקות, וכן מדוע לא הדליקו רק את הנר המערבי ולא יהיו צריכים לנס, וכן מדוע לא הדליקו בשמן זית שאינו מטיפה ראשונה שמסתמא היה בירושלים, משום שרצו לקיים את המצווה בהידור כנגד מה שהיונים רצו לקרר את רוחניותם.

יש בנותן טעם להביא את דברי החת"ס (שבת דף כא) בתירוץ הקושיא שטומאת השמן הייתה רק מדרבנן. ז"ל: והיו חכמי הדור נבוכים מה לעשות אם להעמיד דבריהם במקום ביטול עבודת הדלקה או לא, ועשה הקב"ה נס ודלק ח' ימים מבלי שיצטרכו לבטל הדלקת נרות, **ומזה הראו להם מן השמים הסכמה על גדרי חז"ל ונתחזק הדת ותורה שבעל פה.**

תירוץ של החת"ס מבואר היטב ע"פ הנ"ל, חיזוק הדת ותורה שבע"פ היא תוספת והשלמה לניצחון על מלכות יון, שכל מטרתה הייתה לבטל את הדת.

גזירות יון

במדרש רבה בראשית (פרשה ב) כתוב: "וחושך על פני תהום" זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל, שהייתה אומרת להם כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל.

א. צ"ב מה הכוונה בדברי המדרש שמלכות יון החשיכה עיניהם של ישראל.

ב. לכאורה מלכות רומי עשתה לעמ"י יותר צרות מאשר מלכות יון, רומי החריבה את בית המקדש, הגלתה את עמ"י מארצו, והרגה רבים מעמ"י ביניהם עשרה הרוגי מלכות, וא"כ מדוע רק גלות יון מכונה "חושך".

ג. מדוע מתוך כל גזירות יון בחרו חז"ל דווקא את הגזירה של "כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלוקי ישראל", כדוגמא לחושך של יון.

ד. מה הטעם שציוו היונים על עמ"י לכתוב "אין לכם חלק באלוקי ישראל" דווקא על קרן השור.

שמעתי לבאר מהרב אליהו דיסקין, שאין כוונת דברי חז"ל "וחושך על פני תהום", זו מלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל, לצרות וסבל גופני, שמצד ריבוי הצרות באמת מלכות רומי עשתה לעמ"י יותר צרות, ששרפה את היכלנו והגליתנו מארצינו. ענין החושך הוא חושך בדעת שהיא האור, מהותה של חכמת יון הייתה להכחיש את האמונה בקב"ה, לומר שיש בעולם רק טבע ורק דברים הנראים לעיניים, ואין לעולם הנהגה רוחנית. זו הכוונה "שמלכות יון החשיכה עיניהם של ישראל", שהחשיכה את הדעת של עמ"י, וכמו שנתבאר בארוכה מדברי רבותינו ביסוד ב'.

לפי זה אפשר לבאר את דברי המדרש "שהייתה אומרת להם כתבו לכם על קרן השור, שאין לכם חלק באלוקי ישראל", שאין הכוונה שגזירה זו דווקא היא החושך, אלא גזירה זו היא התמצית של כל הגזירות של מלכות יון. דבר זה שאין לכם חלק באלוקי ישראל, הוא המהות הפנימית של מלכות יון בכל הגזירות, לנתק את עמ"י מאלוקות ושייכות לקב"ה.

הטעם שאמרו היונים לעמ"י לכתוב כך דווקא על קרן השור, ביארו רש"י על המדרש והמהר"ל, כדי להזכיר להם את חטא העגל, והכוונה בזה היא לומר להם שהם שייכים לחטא ע"ז, ולא לקב"ה.

מטעם זה נתבאר לעיל ביסוד ב' שדווקא בחנוכה היה נצרך יותר מאשר בזמן אחר נס גלוי להראות שהניצחון במלחמות הוא מאת ה', מפני שנס גלוי הוא סתירה לכל שיטת יון משום אין לו הסבר טבעי.

התנגדות יון למנורה ולחג הסוכות

א. כתב הרמח"ל בספרו 'דרך ה' (ח"ד פ"ח אות ג): ענין חנוכה ופורים הוא להאיר את האור המאיר בימים ההם כפי התיקונים שנתקנו בהם, חנוכה בתגבורת הכוהנים על הרשעים בני יון, שהיו מתכוונים להסיר ישראל מעבודת ה', ונתחזקו הכוהנים ועל ידם שבו לתורה ולעבודה, **ובפרט ענין המנורה לפי תיקוניה שהיו הקיסרונים נגד ענינה**, והחזירו הכוהנים על בורים, עכ"ל.

מבואר בדברי הרמח"ל שליונים הייתה התנגדות במיוחד למצות הדלקת המנורה, וצ"ב מהי סיבת ההתנגדות של מלכות יון דווקא למנורה יותר מאשר לשאר כלי הקודש של בית המקדש.

ב. באוצר מדרשים על חנוכה כתוב: והיה שם משומד אחד בליעל תתני בן פחת שמו, שהיה יועץ עצות רעות על ישראל, חזר ואמר מצוה אחת יש להם שאם לא יעשו אותה יאבדו מן העולם, וזו הדלקת נר בבית המקדש, שנאמר "להעלות נר תמיד", וכתוב עליו "תן חלק לשבעה וגם לשמונה", תן חלק לשבעה **שכל מי שיש לו חלק בשבע נרות שהן מאירות תמיד בבית המקדש, וגם לשמונה ימי החג (סוכות) אין בריה יכולה להם**, עמדו וטמאו כל השמנים שבבית המקדש וכו', ועמד הקב"ה וקבע להם שמונה ימי חנוכה שלא היה מועד עד עכשיו. **אמר הקב"ה חשבתם לעקור שבעת הנרות ושמונה ימי החג, הנני מביא עליכם שמונה ימים ושבעה בני חשמונאי שמאבדים אתכם מן העולם.**

מבואר בדברי המדרש שמלכות יון רצתה לעקור דווקא את חג סוכות, וצ"ב מה סיבת ההתנגדות של מלכות יון דווקא לחג סוכות.

ג. עוד מבואר בדברי המדרש שיש שייכות בין הדלקת המנורה לחג סוכות, ולכן אותו משומד יעץ ליונים לבטל מעמ"י שתי מצוות אלו. וצ"ב מה השייכות בין הדלקת נרות המנורה לחג סוכות.

נראה לומר ע"פ מה שנתבאר ביסוד ב' ששורשה של מלכות יון היה כפירה בקב"ה, והייתה לה התנגדות לכל דבר אלוקי רוחני. לכן הייתה ליונים התנגדות מיוחדת למצות הדלקת המנורה, שהרי מבואר בגמ' בשבת (שם) שבהדלקת המנורה הייתה עדות לכל באי עולם שהשכינה שורה בישראל, ולענין זה של השראת שכינה הייתה ליון התנגדות מיוחדת, שהרי היונים לא האמינו במושגים רוחניים אלא רק בענינים מורגשים וגשמיים.

לפי הנ"ל מובן גם מדוע היונים התנגדו לחג הסוכות, שהרי ידועים דברי הגר"א (בפירושו לשיה"ש) שחג הסוכות נקבע על מה שחזרו ענני הכבוד אחרי חטא העגל, ועיקר השמחה בחזרת העננים לא הייתה על עצם העננים, אלא על השראת השכינה שזכה עמ"י ע"י חזרת העננים. וכיון שחג הסוכות נקבע על ענין זה של השראת השכינה על עמ"י, הייתה ליונים התנגדות מיוחדת לחג זה.

וכן אפשר לבאר את השייכות של חג הסוכות למצות הדלקת המנורה, התוכן של חג הסוכות הוא השראת השכינה בישראל, וזה ממש התוכן של הדלקת המנורה עדות שהשכינה שורה בישראל.

השייכות בין חנוכה לסוכות

מסוף דברי המדרש נראה שיש שייכות בין חנוכה לסוכות, ולכן כנגד מה שהיונים רצו לבטל מעמ"י את חג הסוכות נתן הקב"ה לעמ"י את חנוכה. וצ"ב מה השייכות בין מועדים אלו.

כעין זה צ"ב גם בגמ' בשבת (דף כא :) שמבארת את דעת ב"ש שמצות הדלקת נרות חנוכה היא בסדר של פוחת והולך, כמו פרי חג הסוכות שהיו פותחים והולכים. וצ"ב מה השייכות של פרי חג הסוכות לנרות חנוכה.²⁴

לפי הנ"ל אפשר לבאר את השייכות בין חנוכה וסוכות. לעיל הובאו דברי הפנ"י שבנס חנוכה חזרו ישראל לחיבתם הראשונה, אחרי ששנים רבות לא היה הנס הקבוע של המנורה, שע"י נס זה הייתה עדות שהשכינה שורה בישראל, ובחנוכה שחזרה המנורה לדלוק יותר מכפי מידת השמן שנתנו בה, שוב הייתה עדות שהשכינה שורה בישראל, ואז באמת חזרה השראת השכינה, שזה ממש התוכן של חג הסוכות.

כתב ה'רוקח' בהלכות חנוכה (וכ"כ 'בעל הטורים' אמור כד-ב) : למה נסמכו הפסוקים שעוסקים במצות שמן זית "ויקחו אליך שמן זית" למצות סוכה, לומר **מה סוכה ח' ימים, אף חנוכה ח' ימים**, עכ"ל. בפשטות כוונתו לרמז בעלמא, אבל לפי הנ"ל אפשר לומר שיש שייכות בין חנוכה לסוכות בתוכן החג, שבשניהם חזרה השכינה לישראל, ולכן יש היקש ביניהם.

וכן אפשר לבאר ע"פ הנ"ל את מה שהביא ה'ערוך השולחן' (סימן תרע-ה) בשם ספר 'חשמונאי', לתרץ את קושית הב"י מדוע חנוכה הוא ח' ימים הרי הנס היה רק ז' ימים. ז"ל: **לפי שע"י הגזרות בטלו אז מלהקריב בחג הסוכות העבר ובשמיני עצרת, ולכן לזיכרון זה עשו ח' ימים חנוכה**, וממילא כשהראו להם מן השמים הנס של הדלקה הראום שהסכימו על ידם לעשות ח' ימים.

ביאור דבריו כיון שלא הקריבו את קרבנות חג הסוכות בזמנם, לכן כשניצחו עשו שמחה ח' ימים כנגד ח' ימי חג הסוכות, ואחרי שראו שנס השמן היה ח' ימים הבינו שרצוי הדבר בשמים שיעשו את חנוכה שמונה ימים, כנגד חג

²⁴ ה'שיבולי הלקט' (סימן קפה) הביא את דברי הגמ' הנ"ל והוסיף שכן מצינו רמז לחנוכה אחר סוכות, בפרשת אמור לאחר פרשת החג כתוב "ויקחו אליך שמן זית זך", רמז לנרות חנוכה. עכ"ד. ועדיין צ"ב.

הסוכות. מטעם זה ביאר ה'ערוך השולחן' (סימן תרפג-א) מדוע גומרים את ההלל בכל ימי חנוכה, כיון שעשו את ח' ימי חנוכה תחת ימי הסוכות שלא יכלו לעשות בזמן גזירות היונים, לכן גומרים את ההלל בחנוכה כמו בחג הסוכות.

וצ"ב וכי רק את קרבנות חג הסוכות לא הקריבו בזמן גזירות היונים, הרי בכל המועדים לא יכלו להקריב קרבנות כיון שהיונים טמאו את בית המקדש והתבטלה העבודה זמן רב. עוד צ"ב וכי יש תשלומים לחג הסוכות לאחר החג.

לפי הנ"ל אפשר לבאר כיון שבחנוכה חזרה השראת השכינה לבית המקדש, ודבר זה הוא סיבת השמחה, וזו גם סיבת השמחה בחג הסוכות, לכן עשו שמחה ח' ימים על כך שחזרה השראת השכינה, כמו שעושים בחג הסוכות שמחה ח' ימים על חזרת השראת השכינה. (אולי ע"י כך הרגישו החשמונאים כעין השלמה למה שלא יכלו לשמוח בהשראת השכינה בסוכות).

נראה שזו גם כוונתו במה שכתב שמטעם זה אומרים הלל שלם בחנוכה כמו בסוכות, כמו שבסוכות כל יום הוא חג בפני עצמו על חזרת השראת השכינה, (שינוי הקרבנות של החג הם רק ראייה שכל יום הוא חג לעצמו), כך גם בחנוכה כל יום הוא שמחה בפני עצמו על שמחת חזרת השראת השכינה לישראל.

אולי ניתן להוסיף עוד, המהר"ל (נר מצוה) כתב בביאור הטעם שהנרות דלקו ח' ימים, וז"ל: כי הנהגת עולם הטבע הוא תחת מספר ז', כי בז' ימים נברא העולם הזה הטבעי. **ולפיכך מה שאחר הטבע הוא תחת מספר ח', כי ח' הוא אחר ז' ימי הטבע** וכו', ולכן המילה ביום השמיני. ומפני שכל דבר שהוא קדוש, הוא נבדל מן הטבע, שהיא גשמית חומרית.²⁵

²⁵ ב'תפארת ישראל' (פ"א) הוסיף המהר"ל עוד: ומפני כי עכו"ם הם מן העולם הטבעי, **לכן הם שבעים אומות, כי עולם הטבע נברא בשבעת ימי בראשית.** וכנגד שבעה ימי עולם הטבע הם שבעים אומות, כנגד כל יום - עשרה. והאומה היחידה הייתה על הטבע, והיא כנגד השמיני, **כי השמיני הוא על הטבע.** ולכן ראוי לישראל התורה, שהיא על עולם הטבע. והתורה נבראת קודם שנברא העולם הטבעי, וישראל נבראו גם כן קודם שנברא העולם הטבעי. לכן כל ענין התורה שהיא בשמיני, כי הטבע היא תחת מספר

וי"ל שמטעם זה חג הסוכות וחנוכה הם שמונה ימים, משום שבשתי חגים אלו יש ענין של השראת השכינה שהיא למעלה מהטבע שהוא שבע.

ע"פ זה אפשר לבאר את דברי ה'תיקוני זוהר' (תיקון יג) שכתב: תמניא יומי דחנוכה לארבעה ועשרין יומין, דאינון ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד וכו', שריא כ"ה על ישראל בכ"ה כסליו, ואלין אינון כ"ה אתוון דיחודא דאינון שמע ישראל, ודא איהו 'חנוכה' - 'חנו כ"ה'.

תרגום: ח' ימי חנוכה לכ"ד ימים, (פירוש לאחר כ"ד ימים בחודש כסלו), שהם "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד", (פירוש כ"ד אותיות הללו הם כנגד הכ"ד ימים), ושורה כ"ה (פירוש השכינה הקדושה) על ישראל בכ"ה בכסלו, והם אותם כ"ה אותיות של היחוד של שמע ישראל וכו', וזהו חנוכה, חנו כ"ה, עכ"ל.

בדברי ה'תיקוני זוהר' נראה שיש בחנוכה השראת השכינה, וע"ש כך נקרא החג חנו כ"ה, והדברים צ"ב. לפי הנ"ל י"ל שבכל שנה ושנה זוכים להשראת השכינה בימי חנוכה כמו שהיה בימים ההם שחזרה השכינה לשרות במקדש.

גם ב'לבוש' (סימן תרע-ג) מבואר שימי חנוכה הם ימים של השראת שכינה, שכתב: אין מספידין בהן שלא להסיח דעתם מהכנעת ועבודת ה' יתברך, **שאין השכינה שורה אלא מתוך שמחת הלב**, לכך אין מספידין אלא לחכם בפניו.

דין הידור בנרות חנוכה

א. מבואר בגמ' בשבת (דף כא:) שבמצות הדלקת נרות חנוכה מלבד עיקר המצוה, (נר איש וביתו), יש גם דין מהדרין, (נר לכל אחד ואחד), וגם דין מהדרין

שבעה, ומה שהוא על הטבע הוא שמיני וכו', ועכו"ם לפי מעלתם נתן להם ז' מצות, שהם שבע מצות בני נח. (במקום אחר ביאר המהר"ל שלכן ניתנה התורה אחרי שבעה שבועות, משום שהתורה היא מעל הטבע).

מן המהדרין, (מוסיף והולך). צ"ב שלא מצאנו בשאר מצוות שיש כ"כ הרבה דרגות של הידור, מדוע במצות הדלקת נר חנוכה תקנו חכמים כמה דרגות של הידור יותר משאר המצוות.

ב. מבואר בגמ' ב"ק (דף ט:) שהחייב להוציא על הידור מצוה, הוא עד שליש במצוה, וצ"ב שבחנוכה לעולם ההידור הוא יותר משליש במצוה, ומה טעם תקנו הידור שהוא יותר מההידור המחויב בכל המצוות.

ג. לכאורה דין הידור מצוה הוא לעשות דברים שמהדרים את החפצא של המצוה כגון לולב נאה, אבל בדיני הידור של חנוכה אין הידור למצוה עצמה, אלא רק תוספת דברים מעבר למצוה, ולא מצאנו דין הידור זה בשאר מצוות.

ד. האחרונים דייקו מדברי השו"ע ביו"ד (סימן רסה-ג) שלא מברכים על הידור מצוה,²⁶ וא"כ צ"ב שיטת הרמ"א (סימן תרעא) שבהדלקת נר חנוכה כל בני הבית מברכים על הדלקתם, הרי הדלקת בני הבית היא רק מדין הידור.²⁷

ה. כתבו הטור והשו"ע (סימן תרעא): כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה, עד שבליל האחרון יהיו שמונה, עכ"ד. דין זה הוזכר בגמ' למי שרוצה להיות מהדרין מן המהדרין. וצ"ב מדוע הביאו הטור והשו"ע רק את דין מהדרין מן המהדרין, ולא הביאו גם את עיקר דין ההדלקה שהוא נר איש וביתו.

מכל שאלות אלו מוכח שדין הידור במצות הדלקת נרות חנוכה שונה מדין הידור של כל המצוות, במצות הדלקת נר חנוכה יש תקנה מיוחדת של הידור

²⁶ מבואר שם בשו"ע שמי שמל וצריך לחזור על ציצין המעכבין את המילה, חוזר ומברך על המילה, משמע שאם חוזר על ציצין שאינם מעכבים את המילה, אינו חוזר ומברך כיון שזה רק הידור מצוה.

²⁷ אמנם רע"א (תנינא סימן יג) כתב שהרופה לקיים דין מהדרין ולהדליק בעצמו, צריך לכוון שלא לצאת בהדלקת בעה"ב, וא"כ לא קשה כיצד מברכים על ההדלקה, כי עדיין לא קיימו את המצוה. אבל בדברי שו"ת הרמ"א (סימן צט) מבואר שאע"פ שבני הבית יצאו בהדלקת בעה"ב, הם יכולים להדליק בעצמם בברכה, והדק"ל.

ואינה מהדין הכללי של "זה קלי ואנוהו", ולכן ההידור במצוה זו שונה מכל דיני הידור בכל המצוות.²⁸ אלא שבאמת צ"ב טעם הדבר מדוע שונה דין הידור בהדלקת הנר מדין הידור בכל המצוות.

נראה לבאר ע"פ דברי האחרונים שהובאו ביסוד ג', בנס השמן היה גילוי מהקב"ה שעמ"י חזר לחיבתו הראשונה וחזרה השראת השכינה לבית המקדש. וי"ל שלכן תקנו במצות הדלקת הנרות דיני הידור יותר מבשאר המצוות, משום שע"י מה שמהדרים את המצוה מראים את החביבות למצוה ולקב"ה המצוה עליה, ע"י שעושים יותר ממה שחייבים ניכרת החביבות. כיון שבחנוכה היה גילוי חיבה מצדו של הקב"ה לישראל, גם ישראל רוצים להראות מצידם את חביבותם למצוות ולקב"ה, ולכן מהדרים במצות חנוכה יותר משאר המצוות.

אולי אפשר עפ"י לבאר מדוע לא הביאו הטור והשו"ע במצות הדלקת נרות חנוכה את עיקר הדין שבעה"ב לבדו מדליק נר אחד בכל יום, אלא רק את דין מהדרין מן המהדרין, כי רצו לומר שבמצות הדלקת נרות ראוי שיעשה אדם את דין מהדרין מן המהדרין לעיקר הדין מפני חיבוב המצוה.

עוד תירץ ה'חדושי הרי"ם' ע"פ הנ"ל בטעם שלא השתמשו החשמונאים בשמן טמא אע"פ שהיה הדבר מותר כיון שטומאה הותרה בציבור, משום שרצו לקיים את מצות הדלקת המנורה בהידור כנגד מה שהיונים טמאו את כל השמנים ונלחמו ברוחניותם. א"כ י"ל שכיון שכל הנס נעשה בשביל שיוכלו לקיים את המצוה בהידור, ממילא גם מצוות הדלקת הנרות שהיא לזיכרון הנס צריכה להעשות בהידור רב.

²⁸ בחידושי הגרי"ז (חנוכה) דייק מדברי ר"ח בב"ק שם, שהדין הידור של חנוכה שייך להידור של כל המצוות. (ועוין עוד בדברי ה'אבי עזרי' מה שכתב בענין זה).

תאריך החג

א. הקשה הפר"ח (סימן תרע) אם החניה מהמלחמות הייתה בכ"ה בכסלו כמו שביארו הראשונים בטעם השם חנוכה, (חנו-כה), א"כ הדלקת המנורה בבית המקדש הייתה רק בערב שאח"כ, היינו ליל כ"ו, וא"כ מדוע תקנו להדליק נרות חנוכה בליל כ"ה, היו צריכים לתקן להדליק בליל כ"ו שבו אירע הנס.²⁹

ותירץ שנהו ביום כ"ד לקראת ערב והדליקו בליל כ"ה, וחנו-כה הכוונה שביום כ"ה נחו במשך כל היום, אבל בכ"ד נחו רק בחלק מהיום. כדבריו באמת נראה במאירי בשבת, אבל ברמב"ם נראה שיום הניצחון במלחמות היה ביום כ"ה לחודש, שכתב (פ"ג ה"ב): **"וכשגברו ישראל על אויביהם ואיבדום בחמשה ועשרים בחדש כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש, אלא פך אחד"**. והדרא קושיא לדוכתא.

עוד תירץ הפר"ח ע"פ דברי הב"י שהיום הראשון של חנוכה לא נקבע משום נס השמן, אלא לזיכרון נס הניצחון במלחמות, שהרי ליום הראשון היה מספיק שמן. ולכן אע"פ שהדליקו את המנורה ביום כ"ו, מ"מ קבעו את החג ביום כ"ה.

בספר 'אור גדולי' על המשניות (יומא ז-ד) הקשה על תירוצי הפר"ח, מדוע תקנו להדליק נרות בכ"ה בכסלו לזיכרון נס הניצחון, הרי הדלקת הנרות היא לזיכרון נס השמן.

²⁹ הגרשז"א (מנח"ש תנינא סימן נח) תירץ שהרמב"ם הולך לשיטתו שמצות הדלקת המנורה בבית המקדש נוהגת גם ביום, והדליקו את המנורה מיד באותו יום שנהו שהוא יום כ"ה, ולכן תיקנו את מצות ההדלקה ביום כ"ה. אמנם בספר 'מנחת ברוך' (סימן קט-ב) דחה תירוצו זה, שהרי החשמונאים עשו מנורה חדשה, ומנורה חדשה צריכה חינוך, וחינוך הוא רק בהדלקה של בין הערביים. לפי תירוצו של הגרש"ז אפשר לתרץ באופן נוסף את קושית הב"י למה מדליקים שמונה ימים הרי ביום הראשון לא היה נס. וי"ל שבגלל שהדליקו את המנורה מבעוד יום, לא היה מספיק שמן אפילו ללילה אחד שלם, וכבר ביום הראשון היה נס במה שדלקה המנורה לילה שלם.

ב. בספר 'שיר ורננים' (מאמר לב) הובאה קושיא בשם הרב מנחם שטיין לפי הרמב"ם והראשונים הנ"ל יוצא שקבעו את חנוכה ביום שבו עדיין היו מלחמות עם היונים, וצ"ב מה ההבדל מפורים שנקבע רק לאחר יום המלחמות, בכל המקומות שנלחמו היהודים ביום י"ג קבעו את פורים ביום י"ד, ובשושן הבירה שנלחמו גם ביום י"ד קבעו את פורים ביום ט"ו.

לפי הנ"ל ביסוד חנוכה אפשר לבאר את דברי הפר"ח שתקנו להדליק נרות בליל כ"ה לזיכרון נס הניצחון במלחמות אע"פ שההדלקה בבית המקדש הייתה רק בליל כ"ו, משום שעיקר תקנת חנוכה ומצות הדלקת הנרות אינה משום נס השמן שהיה בליל כ"ו, אלא משום נס הניצחון במלחמות שהיה ביום כ"ה.

וכן יש לבאר מדוע יום כ"ה שהיו בו עדיין מלחמות נקבע לחלק מהחג, בשונה מפורים שהחג נקבע רק למחרת יום המלחמות, משום שחנוכה נקבע על הניצחון במלחמות וממילא יום הניצחון שייך לעצם החג, בשונה מפורים שנקבע על הנס שניצלו מגזירותיו של המן ולא על הניצחון במלחמות

ברכות ההדלקה

א. צ"ב מדוע מברכים שתי ברכות על מצות הדלקת נר חנוכה, ("להדליק נר", ו"שעשה ניסים") ולא מצאנו כן בשאר מצוות. (מלבד במגילה וברית מילה).

ב. לשון הברכה: "שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", היא לשון זהה לנוסח שאומרים ב"על הניסים" "שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", ונוסח "על הניסים" הוא כולו הודאה על המלחמות, ולכאורה נראה מזה שגם ברכה זו היא הודאה על המלחמות. (וכ"כ ה'עמק ברכה' עמ' קכד). וצ"ב

מה השייכות של ברכה זו שהיא הודאה על נסי המלחמות, להדלקה שהיא זיכרון לנס השמן.³⁰

ג. המשנ"ב בשעה"צ (סימן תרעו-ג) הסתפק אם אפשר לברך שהחיינו על עצם היום של חנוכה, כמו בכל המועדים שמבואר בגמ' בעירובין (דף מ:): שאפשר לברך שהחיינו אפילו בשוק, ורק לכתחילה תיקנו לברך שהחיינו בקידוש. או שברכת שהחיינו נתקנה רק על המצוה של הדלקת הנרות. וכתב בשם המאירי שיכול לברך גם לא בזמן ההדלקה, אמנם להלכה הניח המשנ"ב דבר זה בצ"ע.

לכאורה שיטת המאירי צ"ב, אם ברכת שהחיינו היא על עצם היום, מדוע תקנו לברך אותה לכתחילה בזמן עשיית המצוה של הדלקת הנרות.

ד. ה'שפת אמת' (חנוכה תרלו ליל ו') פשיטא ליה שלא נתקנה ברכת "שעשה ניסים" על עצם היום, והוכיח כן מלשון הגמ' **הרואה** נר חנוכה צריך לברך, משמע שלא נתקנה הברכה אלא לרואה דווקא. לכאורה לפ"ז גם ברכת שהחיינו לא נתקנה על עצם היום, שהרי גם עליה כתוב בגמ' שהרואה מברך, משמע שנתקנה לרואה דווקא.

גם שיטתו צ"ב מדוע לא תקנו ברכת שהחיינו על עצם היום, מה ההבדל משאר המועדים שתקנו ברכה על עצם היום אע"פ שמברכים שהחיינו על מצוות היום, כגון בסוכות שמברכים שהחיינו בליל החג וחוזרים ומברכים שהחיינו למחרת על מצות ארבעת המינים.

³⁰ אמנם ה'אבודרהם' (שער ח') כתב שברכת "שעשה ניסים" היא על נס השמן, שהרי ברכה זו אפשר לברך רק על נס שיוצא מגדר הטבע. וכ"כ הפמ"ג (משב"ז תרע). וכן נראה בגמ' (דף כג.) שמבאר מדוע הרואה נר דולק בימי חנוכה מברך "שעשה ניסים", כיון ש"נס כל יומא איתא". ופי' רש"י שהרי כל שמונה הדליקו מהפך. משמע שברכה זו היא על נס השמן. אך י"ל שכוונת הגמ' שברכה זו היא גם על נס השמן, ולא רק על השמן. (יעוין עוד בענין זה במה שנתבאר לעיל, עוד הערה בדברי הגמ' בשבת).

ה. מבואר בגמ' שהרואה נר חנוכה (ולא הדליק בעצמו) צריך לברך ברכת שעשה ניסים וברכת שהחיינו, וצ"ב מה ההבדל מכל המצוות שלא מצאנו ברכה לאדם שרק רואה את המצוה ולא מקיים אותה בפועל. (תוס' סוכה דף מו. נתקשו בזה, וכתבו כמה תירוצים).

ו. הקשה הגרשז"א מדוע מברכים על ההדלקה שבבית הכנסת, הרי היא רק מנהג ולא מצאנו שמברכים על מנהג חוץ מאמירת הלל בר"ח.

ברכות ההדלקה - תשובות

א. לפי הנ"ל שהדלקת הנרות ענינה לגלות ולפרסם את נס המלחמות, ובפרט לפי מה שביאר הגרשז"א (יסוד ה') שיש להדלקה עצמה גדר של הודאה, אפשר לבאר מדוע תיקנו שתי ברכות על מצוה ההדלקה, אחת ברכת המצוות כמו כל מצוה, ואחת ברכת ההודאה, משום שמצות ההדלקה עיקרה להודאה.

ב. וכן מבואר בפשיטות נוסח ברכת "שעשה ניסים", שהכוונה בברכה זו היא להודות על נס המלחמות, משום שמצות ההדלקה עצמה היא בעצם הודאה על נס המלחמות. בספר 'יסוד ושורש העבודה' (יב-א) כתב לכוון בברכת "להדליק נר" על נס השמן, ובברכת "שעשה ניסים" לכוון על נס המלחמות.

ג-ד. לפי זה אפשר לבאר מדוע לא תקנו ברכת שהחיינו על עצם היום (שיטת השפ"א), או שתקנו לכלול את ברכת שהחיינו על היום יחד עם מצות ההדלקה (שיטת המאירי), משום שענין היום של החג הוא הודאה על נס המלחמות, וענין מצות ההדלקה היא פרסום נס המלחמות, ויש שייכות ביניהם, וברכה על המצוה היא הודאה על הזמן שענינם אחד הודאה על המלחמות, לכן לא תיקנו ברכה על היום כלל או שתיקנו לברך את ברכת היום בזמן עשיית המצוה.

ה. וכן אפשר לבאר מדוע בחנוכה תקנו ברכה לרואה בשונה מכל המצוות שרק המקיים מברך, משום שבמצות הדלקת נרות יש דבר מיוחד שאינו קיים בשאר מצוות, שהמצוה היא הודאה לקב"ה על הניסים שנעשו, ובהודאה גם הרואה יכול לקחת חלק, (בפרט שהנס מתפרסם גם אצלו), ולכן הרואה מברך את ברכת "שעשה ניסים" שענינה הודאה, משא"כ בשאר מצוות שאין ענינם הודאה אין הרואה יכול לקחת בהם חלק, ולכן לא תיקנו בהם ברכה לרואה.

ו. אחרי שחידש הגרשז"א שלמצות הדלקת נרות יש גדר של הלל והודאה, ביאר שמטעם זה שנהגו לברך על הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת אע"פ שלא מצאנו שמברכים על מנהג חוץ מהלל, משום שמאותו מנהג שמברכים על הלל מברכים גם על הדלקת נרות בבית הכנסת, שגם הדלקת נרות היא מצות הלל.

דין כוונה במצות ההדלקה

א. בספר 'ירח למועדים' (סימן א) הביא שיש מהפוסקים שחידשו שאף שבכל מצוות דרבנן קי"ל שאינן צריכות כוונה (משנ"ב סימן ס), מ"מ מצות הדלקת נרות חנוכה צריכה כוונה, והכוונה בה היא לעיכובא. והקשה מדוע באמת חלוקה מצות הדלקת הנרות משאר מצוות דרבנן שרק היא צריכה כוונה.

ב. לכאורה גם אם מצות הדלקת הנרות הייתה מהתורה, הכוונה בה לא הייתה לעיכובא, שהרי הביא המשנ"ב בשם ה'חיי אדם' שמצוה שעשייתה היא מעשה מובהק של מצוה, שלולי המצוה לא היה אדם עושה מעשה כזה, כגון הנחת תפילין ונטילת ד' מינים, לכו"ע אם לא כיוון יצא. וא"כ צ"ב מדוע במצות הדלקת נרות אם לא כיוון לא יצא, הרי ההדלקה היא מעשה מובהק של מצוה, לולי המצוה לא היה אדם מדליק נרות בפתח הפונה לרה"ר במקום שאין דרכו להדליק כל השנה.

ג. יש להוסיף בחומר הקושיא, הרי מצות הדלקת נרות עיקר ענינה הוא פרסום הנס, ועיקר המצוה היא לפרסם לבני רה"ר ולא לעצמו, וא"כ במצוה זו יש יותר סברא שהכוונה לא תהיה לעיכובא, משום שתועלת המצוה נעשית גם בלי כוונה, שסוף סוף יש פרסומא ניסא לבני רשות הרבים.

לפי מה שנתבאר ביסוד ה' שמצות הדלקת נרות ענינה הוא הלל והודאה לקב"ה, אפשר להבין את החידוש של הפוסקים שמצות הדלקת נרות צריכה כוונה, ואפילו בדיעבד אם לא כיוון לא יצא, אע"פ שהיא מדרבנן, ואע"פ שהיא מעשה מובהק של מצוה, ואע"פ שבפועל ההדלקה פרסמה את הנס לבני רה"ר.

משום שעיקר תוכן המצוה הוא הודאה והילול לקב"ה, ודבר זה עיקרו בלב, ואם לא הודה אדם לקב"ה בלבו על הניסים והנפלאות לא עשה את עיקר המצוה, בפרט שההודאה היא לפני הקב"ה שהוא בוחן כליות ולב. בדומה למה שחידש רע"א שבמצות ביטול חמץ אין דין דברים שבלב אינם דברים, כיון שביטול עיקרו בלב. (יש בזה תוספת חידוש על דברי הפוסקים הנ"ל, שלא מספיק לכוון לשם מצוה, אלא צריך לכוון את תוכן המצוה).

לעיל בסוף יסוד ה' הובאו דברי הגרשז"א (הליכות שלמה' טז-ט), שכתב: עיקר תקנת חכמים להדליק נרות בחנוכה היא כדי להודות ע"י זה על הניסים הגדולים שעשה הקב"ה לאבותינו בימים ההם בניצחון המלחמות, **ולכן כוונת הלב בשעת ההדלקה להודות ולהלל לה' על המלחמות היא מעיקר המצוה.**

יש בנותן ענין להביא מעשה עם הגרשז"א, שפעם ראו אותו חוזר על ברכת "נודה לך" שבברכת המזון, וביאר טעמו משום שלא התכוון למה שאמר, אלא רק קרא בעלמא ואע"פ שבדיעבד יצא מ"מ חזר, משום שהודאה לקב"ה בלי כוונה אינה הודאה, ועיקר ברכת "נודה לך" היא הודאה.

קושית ה'בית יוסף'

א. לעיל שאלה ז' הובאה קושית הב"י מדוע תקנו שהחג יהיה שמונה ימים הרי נס השמן היה רק שבעה ימים. ותירץ ה'פרי חדש' (כעין זה כתב המאירי בשבת בטעם אמירת הלל), שיום אחד הוא זכר לניצחון במלחמות. ותמה ע"ד ה'קדושת לוי' מה השייכות בין הניצחון במלחמה להדלקה שהיא על נס השמן.

ב. הסבא מקלם תירץ את קושית הב"י שהוסיפו יום אחד ללמד שהטבע הוא גם נס, וכידוע שהגימטריא של המילה "הטבע" והמילה "אלוקים" היא שווה (86). אך צ"ב מדוע דווקא בחנוכה תקנו לזכור שהטבע הוא גם נס, הרי דבר זה צריך לזכור כל השנה.

וידוע לבאר ע"פ דברי הרמב"ן בסוף פרשת בא "שמתוך הניסים הגלויים אדם מכיר בניסים הנסתרים", לכן אחרי הנס הגלוי של פך השמן, אפשר להכיר שגם הטבע ששמן דולק הוא מהקב"ה. אך עדיין צ"ב, הרי היה אפשר בכל חג להוסיף עוד יום כדי ללמוד מהנס הגלוי על הטבע, ומדוע דווקא בחנוכה תיקנו להודות לקב"ה על הטבע.

לפי מה שנתבאר ביסוד א' מובן תירוצו של הפר"ח שקבעו יום אחד על המלחמות, משום שעיקר קביעות החג היא על נס המלחמות.

אמנם מדברי הפר"ח נראה שרק יום אחד הוא לזכר המלחמות, ואילו לפי הנ"ל עיקר קביעות החג היא על נס המלחמות. ונראה לפרש כוונתו ע"פ מה שנתבאר ביסוד ג' שנס השמן הוא גמר הניצחון על היונים, ויש שייכות בין שני הניסים, לכן אפשר לקבוע את החג לזיכרון שני הניסים יחד.

וכן אפשר לבאר את תירוצו של הסבא מקלם שהוסיפו יום אחד להודיע שהטבע הוא גם נס, ודווקא בחנוכה תקנו להודות על הטבע מתוך ההכרה של הנס הגלוי, משום שבחנוכה צורת ההודאה היא שע"י הנס הגלוי שהיה בשמן מכירים בנס הנסתר של המלחמות.

מיוחדותם של ימי החנוכה

בספר 'יסוד ושורש העבודה' (שער המפקד פ"א) הביא בשם ה'תיקוני זוהר חדש' שכתב: "מי ברא אלה" (ישעיהו מ) מאי "אלה", אלא אלה הם מועדי ה', מאי אינון מועדי ה', אלין אינון חג המצות, וחג השבועות, וחג הסוכות, הרי תלת, תלת אחרין ר"ה חנוכה ופורים, תלתא מינהון, (פסח שבועות וסוכות), איקרון "מועדי ה'" ואינון "מקראי קודש", תלתא אחרין (ר"ה חנוכה ופורים) איקרון "אלה הם מועדי"

מבואר בדבריו שהמועדים חלוקים לשני שמות שונים, שלושת הרגלים פסח שבועות סוכות נקראים "מועדי ה' מקראי קודש", ואילו ר"ה חנוכה ופורים נקראים "מועדי", המועדים שלי.

א. הקשה ה'ירח למועדים' (מאמר ח) מה השייכות בין חנוכה ופורים לר"ה, הרי חנוכה ופורים נקבעו על ניסים שהיו לעמ"י, בשונה מר"ה שאינו על נס אלא הוא יום דין לכל באי עולם.

ב. עוד הקשה מדוע חגים אלו נקראו ב'תיקוני זוהר' בשם "מועדי" שפירושו מועדים שלי, מדוע הם מועדים של הקב"ה יותר משלושת הרגלים.

וביאר ע"פ דברי הסבא מקלם שבחנוכה תקנו להודות לקב"ה על הטבע מתוך הכרה בנס גלוי, והוסיף שם עוד בשם הסבא מקלם שכשיש לאדם הכרה חדשה בדבר שמורגל בו תמיד שהוא טבע ונוהג שבעולם, ומתגלה לו שאותו דבר הוא בעצם פעולתו של הקב"ה ואין לטבע כח עצמי ח"ו, הכרה זו היא בחינה של קבלת פני שכינה שמתגלה הקב"ה מתוך ההסתר.³¹ זה עומק תירוצו של הסבא

³¹ המקור לזה הוא מדברי רבינו יונה בברכות (דף כא) על הגמ' שכל המברך על החודש בזמנו כאילו מקבל פני שכינה. ז"ל: כאילו מקבל פני שכינה - מפני שהקב"ה אע"פ שאינו נראה לעין נראה הוא ע"י גבורותיו ונפלאותיו, כענין שנאמר "אכן אתה אל מסתתר אלהי ישראל מושיע", כלומר אע"פ שאתה מסתתר אתה הוא אלהי ישראל שעשית עמם כמה נפלאות, ואתה מושיע בכל עת ובכל שעה וע"י תשועתך רואים אותך

מקלם שתיקנו להודות גם על הטבע, משום שגם בטבע ראו פתאום את מעשי הקב"ה ודבר זה הוא קבלת פני שכינה.

לפי זה ביאר את דברי ה'תיקוני זוהר' שיש שייכות בין חנוכה ופורים לר"ה, שכולם יש מענין קבלת פני שכינה, משום שיסוד חנוכה הוא להכיר ולהודות לקב"ה על הניסים של המלחמות שהיו בצורה של טבע, וע"י כך מכירים את השגחת ה' בתוך הטבע, וזה ענין קבלת פני שכינה הכרת הקב"ה בדבר חדש. והרי זה ממש גם יסוד יום הפורים, הכרת השגחת ה' בתוך ההסתער של הטבע. ובדבר זה ישנה שייכות לתוכנו של ר"ה, שכל באי עולם עוברים **לפניו** כבני מרום ומקבלים מלכותו עליהם, והוא הקבלת פני שכינה שיש בר"ה.

לכן ימים אלו נקראו "מועדי" היינו מועדים שלי יותר משאר מועדים, משום שבמועדים אלו מתקרבים ומכירים את הקב"ה יותר.

פיוט "מעוז צור"

א. בפיוט "מעוז צור" אומרים: "יונים נקבצו עלי וכו' נעשה נס לשושנים", וצ"ב מדוע עמ"י מכונה בישועת חנוכה "שושנים".

נראה לבאר שישראל מכונים בתואר "שושנים" בזמן שהקב"ה שומר עליהם מאומות העולם, כמו שבישועת פורים עמ"י כונה בתואר "שושנת יעקב" על שם הפסוק "כשושנה בין החוחים", וכיון שעיקר קביעות חנוכה היא על נס המלחמות, לכן ראוי לקרוא לישראל בתואר "שושנים", על כך ששומר הקב"ה והציל אותם במלחמות שהיו להם עם היונים.

בני אדם ואתה מתגלה להם ומכירים אותך. וגם כן בכאן ע"י מה שמחדש החדשים הוא מתגלה לבני אדם והוא כאלו מקבילין פניו, עכ"ל.

ב. בהמשך לשון הפיוט אומרים: **"בני בינה ימי שמונה קבעו שיר ורננים"**, הפירוש של המילה **"בינה"** הוא הבנת דבר מתוך דבר, כמבואר ברש"י על התורה (כי תשא לא-ג), שהיא מעלה גדולה יותר מחכמה, וצ"ב איזו הבנה של דבר מתוך דבר הייתה בקביעת חנוכה שמחמתה נקראו קובעי החג **"בני בינה"**.³²

תירץ הגר"ש רוזובסקי ע"פ דברי הסבא מקלם, הבנת דבר מתוך דבר הייתה במה שהוסיפו יום א' לזכור שגם הטבע הוא נס, וזה רק ע"י הבנת נכונה של הנס.

לפי מה שנתבאר הדבר מובן יותר, שלא יום אחד נוסף נתקן בזכות הבנה זו, אלא החג כולו נתקן משום שהבינו מתוך נס השמן שגם המלחמות הן נס מאת ה'. (בפרט לפי מה שנתבאר לעיל בתירוץ הגמ' על קושית **"מאי חנוכה"**, שמתוך נס השמן הבינו החשמונאים שראוי ורצוי לקבוע חג גם על נס המלחמות).

יש להוסיף לפי מה שנתבאר (שאלה זו) בתירוץ לקושית הב"י, שמה שקבעו שמונה ימים זה משום שהבינו שרצון הקב"ה שיוודו על נס המלחמות עד יום זה, יש תוספת הבנה מדוע נקראו מתקני החג בשם **"בני בינה"**, כי קביעת מספר ימי החג ע"פ נס השמן היא הבנת דבר מתוך דבר, ולולי הבנתם היה ראוי לקבוע את החג רק יום אחד על הניצחון שהיה ביום כ"ה.

³² בספר **'בני יששכר'** ביאר שהחכמים שקבעו ותיקנו את ימי החנוכה היו משבט יששכר שנאמר עליו, **"מבני יששכר יודעי בינה לעיתים"**. וכ"כ בנו בהקדמה לספרו **"בינה לעיתים"** שלאביו היה על חנוכה חידושי תורה יותר משאר החגים, ובא **"לחווה מלובלין"** לשאול אותו מדוע דווקא על חנוכה יש לו כ"כ הרבה חידושים, והחווה א"ל משום שבגלגול אחר הוא היה בב"ד שקבע ותיקן את חנוכה, ואותו בב"ד היה מבני שבט יששכר שנקראים **"בני בינה"**. (לכן קרא אביו את שם ספרו **'בני יששכר'**).

הערות בנוסח תפילת "על הניסים"

א. בספר 'שפתי חיים' (חנוכה) הקשה מדוע בתפילת "על הניסים", של חנוכה מוזכר שם האב של מנהיג הדור "מתתיהו בן יוחנן כהן גדול", ואילו בפורים מוזכרים מנהיגי הדור, "בימי מרדכי ואסתר" בלא הזכרת שם אבותיהם.

ב. בתפילת "על הניסים" של פורים יש התייחסות להמן הרשע עצמו, "הפרת את עצתו, וקלקלת את מחשבתו", ואילו ב"על הניסים" של חנוכה אין התייחסות ליון אלא לחשמונאים, "דנת את דינם, נקמת את נקמתם". וצ"ב מדוע לא תקנו לומר בחנוכה כמו בפורים, "הפרת את עצתם וקלקלת את מחשבתם" של היונים.

ג. "ואח"כ באו בניך לדביר ביתך, ופינו את היכלך וטהרו את מקדשיך, והדליקו נרות בחצרות קודשיך". צ"ב הרי תפילת "על הניסים" היא הודאה לה' על הניסים שנעשו לעמ"י, ובדברים אלו אין הודאה על שום נס. (לא נראה שכוונת מילים אלו היא לנס השמן, שא"כ עיקר הנס חסר).

ד. בסוף "על הניסים" אומרים: "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל", וצ"ב טעם ההבדל מפורים, שלא מוזכר בסוף "על הניסים" שקבעו את ימי הפורים האלו לקריאת מגילה ושאר המצוות.

ה. "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות", וצ"ב לכאורה המילה "אלו" מיותרת, יותר היה ראוי לומר "וקבעו שמונת ימי חנוכה להודות ולהלל".

ו. הקשה הגרשז"א ב'מנחת שלמה' מדוע לא מוזכר ב"על הניסים" שקבעו את מצות הדלקת הנרות, אלא רק אומרים "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל", הרי ההדלקה היא המצוה העיקרית של חנוכה והיה ראוי לומר "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להדליק נרות ולהודות ולהלל לשמך הגדול".

ז. נפסק בשו"ע (סימן קפז-ד) שמי ששכח לומר "על הניסים" יכול לומר בסיום התפילה או בסיום ברכת המזון, "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים כמו שעשה לאבותינו בימים ההם בזמן הזה".

הקשה ה'בכור שורי' (הובא ב'שערי תשובה' על השו"ע) הרי אין מתפללים על נס גלוי, כמבואר בגמ' ברכות (דף ס) שמי שמדד את גורנו אינו יכול להתפלל שתהיה לו ברכה בגורן והיא תפילת שווא. וא"כ מדוע תיקנו לומר "שיעשה לנו ניסים כמו שעשה לאבותינו", הרי בחנוכה היו ניסים גלויים ואין מתפללים על ניסים כאלו. (יש שתירצו שימי חנוכה הם זמן המסוגל גם לניסים גלויים).

ח. "להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך", צ"ב מדוע מזכירים דווקא את החוקים ולא את שאר המצוות.

"על הניסים" - תשובות

א. בספר 'שפתי חיים' הביא בשם רבי צדוק מלובלין בספרו 'פרי צדיק' שביאר את השמות "מתתיהו" ו"יוחנן", שפירושם מתת-יהו, ויו-חנן, היינו שייחסו כל דבר לקב"ה ולא לעצמם, ובדבר זה היו במהותם היפך שיטת יון שכל הנעשה בעולם הוא טבעי ואינו מהקב"ה. שם של דבר מבטא את המהות שלו, כמבואר בגמ' ביומא (דף פג) ר"מ הוה בדיק בשמיה, (ר"מ היה בודק את האדם לפי שמו).

מטעם זה הדגישו את שם אביו של מתתיהו, לומר שדבר זה היה המהות של כל המשפחה, ולכן בפורים לא כתבו את שם האב של מרדכי ואסתר כי אין טעם בהזכרת שם האב ללא צורך.

נראה להוסיף שגם השמות של בניו מתתיהו מורים על ענין זה שכל הנעשה בעולם הוא מהקב"ה. יהודה, שמעון, יונתן, יוחנן, ואלעזר. (במדרשים נראה שיהודית שהרגה את אחד ממנהיגי היונים גם הייתה ממשפחת החשמונאים).

השמות יהודה ויהודית, הם מלשון הודאה לקב"ה, כמו שאמרה לאה כשקראה את שם בנה יהודה, "הפעם **אודה את ה'**". גם השם שמעון מורה על ענין זה כמו שאמרה לאה כשקראה את שם בנה שמעון, "**כי שמע ה'... ויתן לי** גם את זה". השם יונתן פירושו שה' נתן. וכן השם אלעזר פירושו שה' עזר.

ב. לכן בחנוכה מודגש שה' הוא הנלחם, והוא מסר, והוא דן, והוא נקם, והכוונה להדגיש שלא החשמונאים הם אלו שהביאו לניצחון, כי היה אפשר לטעות שהחשמונאים עשו זאת בכוחם וחוזקם.

ג. הטעם שמאריכים בנוסח "על הניסים" בסיפור על טהרת בית המקדש, משום שבדבר זה מספרים את גמר הניצחון הרוחני שטיהרו את המקדש וחזרה העבודה לבית המקדש כתיקנה, ומודים על הניצחון עד סופו. (כמו שהובא לעיל בשם ה'אבודרהם' שדבר זה הוא עיקר הנס).

ד. לפי הנ"ל מובן מדוע בסוף "על הניסים" אומרים "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו" בשונה מפורים שלא אומרים שקבעו את ימי הפורים, משום שהזכרת "על הניסים" של חנוכה היא ההודאה על המלחמות, ולזיכרון המלחמות אין סיבה לקבוע שמונה ימים של חג, לכן היה צורך להדגיש שמ"מ קבעו שמונה ימים בגלל נס השמן שגילה שכל זמן זה הוא רצון ה' שיקבע להודות ולהלל.

ה. וכן אפשר לבאר מדוע אומרים "שמונת ימי חנוכה **אלו** להודות ולהלל", שהרי החג נקבע על ניצחון המלחמות ומצד הזיכרון למלחמות היה מספיק יום אחד, ומ"מ קבעו את החג לשמונה ימים ובעצם היה אפשר לקבוע גם ימים אחרים, לא דווקא את הימים שמתחילים ביום כ"ה בכסלו, ומ"מ נקבעו ימים

אלו כי מנס השמן הבינו שרצון הקב"ה שיקבעו את הימים האלו להודות לקב"ה על נס המלחמות.

ו. הגרזש"א ביאר שבמילים "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו **להודות** ולהלל" מתכוונים גם למצות ההדלקה, משום שגדר מצות ההדלקה היא הודאה לקב"ה.

ז. לפי זה מבואר כיצד אפשר להתפלל "הרחמן הוא **יעשה** לנו ניסים כמו שעשה בימים ההם", אע"פ שלא מתפללים על נס גלוי, משום שאין הכוונה לניסים כמו נס השמן שהוא נס גלוי, אלא לנס כמו ניסי המלחמה שהם ניסים נסתרים, ועל ניסים כאלו אפשר להתפלל.

ח. לפי הנ"ל שעיקר כפירתה של יון הייתה בכל דבר שאינו מובן בשכל טבעי, אפשר לומר שלמלכות יון הייתה התנגדות מיוחדת לחוקים שאינם מובנים בשכל, ולכן מדגישים בנוסח "על הניסים" "ולהעבירם **מחוקי** רצוניד".

ביאור מדרש בעניני חנוכה

מובא ב'אוצר מדרשים' (חנוכה): אז חרה לו למתתיהו כ"ג וא"ל לחשמונאי, ולא כתיב "ארור הגבר אשר שם בשר זרועו לו ומן ה' יסיר לבו, וברוך הגבר אשר שם ה' מבטחו". א"ל יפה אמרת, אני ושבעה בני, ואתה ושלושה בנים, הם י"ב שבטי י-ה עדות לישראל, **מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו נסים ונפלאות**, ויצומו וילבשו שקים ואפר לבקש רחמים מלפני אלוקי השמים עזרם ומגינם של ישראל, וככלותם להתפלל קמו מכרוע על ברכיהם ויעצמו עשתנותם, מנשרים קלו ומאריות גברו, וילחמו בעמים ויהרגו בהם הרג רב.

א. יש להקשות על מה שאמר מתתיהו מובטח אני בקב"ה שיעשה לנו ניסים ונפלאות, הרי מבואר במדרשים (ילקו"ש אמור תרמג, תו"כ קלז) שאסור לאדם לסמוך על הנס ולהכניס את עצמו לסכנה, וז"ל: "ולא תחללו" ממשמע שנאמר

שערי חנוכה מועד

"לא תחללו" קודש אמור, א"כ למה נאמר "ונקדשתי" מסור עצמך ע"מ לקדש את שמי וכו', **מכאן אמרו כל המוסר עצמו ע"מ לעשות לו נס אין עושין לו נס**, ושלא לעשות לו נס עושין לו נס. וכן מצינו בחנניה מישאל ועזריה שאמרו לו לנבוכדנצר הרשע, עכ"ד. וא"כ צ"ב כיצד אמר מתתיהו שהוא מובטח בקב"ה שיעשה להם ניסים.

נראה לבאר ע"פ דברי המהר"ל שנס הניצחון במלחמות היה נס נסתר שהיה מקום לטעות שניצחו מחמת גבורתם ולא מאת ה' היה הניצחון. וא"כ י"ל שכוונת מתתיהו הייתה שהוא מובטח שהקב"ה יעזור להם לנצח ויעשה להם ניסים נסתרים, ולא נס גלוי כמו נס השמן, ומה שכתוב שאסור לאדם לסמוך שיעשה לו נס, הכוונה לנס גלוי.

ב. כתוב במדרש הנ"ל שלפני שהחשמונאים יצאו למלחמות עם היוונים הם צמו והתפללו, וא"כ צ"ב מדוע לא עושים זיכרון לאותם צומות ותפילות כמו שעושים זכר לצומות והתפילות שהיו בזמן ישועת פורים, שיום תענית אסתר נקבע ליום צום כדי לזכור את התפילות והצומות שהיו בזמן המלחמה.

נראה לבאר שבפורים שכל הנס היה בצורה נסתרת, לכן היה צריך לעשות דברים שיזכירו שהישועה באה מאת ה' ע"י ריבוי התפילות והצומות, כדי שלא יאמרו שההצלה הייתה במקרה. אבל בחנוכה שהיה את נס השמן שהוא נס גלוי וברור, והוא מזכיר שההצלה הייתה מאת ה', אין צורך לעשות זיכרון לתפילות ולצומות שעשו להצליח במלחמות כדי לזכור שהישועה הייתה מאת ה'.

הערות בדברי הרמב"ם הלכות חנוכה

א. הרמב"ם פותח את הלכות חנוכה בסיפור הגזירות שגזרו היונים על עמ"י ומאריך בסיפור הנס (יעוין דבריו בהערה³³). וצ"ב שאין זו דרכו של הרמב"ם בספרו היד החזקה, שהרי דרכו לכתוב הלכות בלבד.

ב. הרמב"ם בהלכה ב' (מובא בהערה לעיל) מביא את דברי הגמ' בשבת בענין קביעות ימי חנוכה, אך מחסיר את המילים **"ונעשה להם נס"**, היינו נס השמן, וצ"ב שעל נס זה עיקר הקביעות של החג ומדוע השמיט הרמב"ם דבר עיקרי זה.

ג. שם ההלכות ברמב"ם העוסקות בדיני חנוכה ופורים, הוא "הלכות מגילה וחנוכה", וצ"ב מדוע השם של הלכות חנוכה הוא לפי השם של החג, ואילו השם של הלכות פורים הוא לפי מצות היום העיקרית שהיא קריאת מגילה, לכאורה היה ראוי ששם ההלכות בשניהם יהיה או לפי שם החג "הלכות פורים וחנוכה", או לפי המצוה העיקרית "הלכות מגילה והדלקת הנר".

ד. כתב הרמב"ם (ג-ג): "ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות, **להראות ולגלות** הנס". צ"ב מה הכוונה בכפילות הלשון **להראות ולגלות** הנס.

ה. מדוע צריך **לגלות** את הנס, הרי נס השמן היה נס גלוי.

³³ ז"ל הרמב"ם הלכה א': בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם ובבנותיהם ונכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות, וצר להם לישראל מאוד מפניהם ולחצום לחץ גדול, עד שריחם עליהם אלוקי אבותינו והושיעם מידם והצילם, וגברו בני חשמונאי הכהנים הגדולים והרגום והושיעו ישראל מידם, והעמידו מלך מן הכהנים וחזרה מלכות לישראל יתר על מאתיים שנה עד החורבן השני.

הלכה ב': וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום ב-כה' בחודש כסלו היה, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור.

ו. כתב הרמב"ם (ד-יב): "מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד וצריך אדם להזהר בה". צ"ב מדוע דווקא במצות נר חנוכה כתב הרמב"ם כזו לשון "חביבה היא עד מאד", ולא מצאנו כן בשאר מצוות.

ז. בהמשך ההלכה כתב הרמב"ם: "וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים שעשה לנו, ואפילו אין לו מה יאכל". צ"ב שבתחילה כתב "כדי להודיע הנס", בלשון יחיד, וסיים "ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הנסים", בלשון רבים.

הערות בדברי הרמב"ם הלכות חנוכה - תשובות

א. נראה לבאר מדוע מאריך הרמב"ם בסיפור הגזירות והצרות שלא כדרכו, משום שהדלקת הנר ענינה היא פרסום נס הניצחון במלחמות, וההודאה על הנס היא חלק מהמצוה, לכן מאריך הרמב"ם מה היו הגזירות ומה היה נס הניצחון כדי שנדע כיצד לקיים את המצוה בצורה הראויה.

ב. אפשר שלכן השמיט הרמב"ם את המילים ונעשה להם נס והכוונה לנס השמן, משום שעיקר קביעות ימי החג הוא נס המלחמות ולא נס השמן.

ג. לפי הנ"ל אפשר לבאר את קריאת שם ההלכות ברמב"ם. הלכות החג נקראות לפי הענין המרכזי של אותו חג, לכן בחנוכה אע"פ שהמצוה הבולטת היא הדלקת הנרות, עיקר קביעות החג היא על הניצחון במלחמות, וע"ש כך נקרא החג חנוכה מלשון חנו-כ"ה, או ע"ש חנוכת בית המקדש שעשו באותם ימים שגם היא שייכת לניצחון, וכמו שנתבאר שהיא הייתה גמר הניצחון. לכן הלכות דיני ההדלקה נקראות "הלכות חנוכה". אבל בפורים עיקר החג הוא מצות מגילה, שע"י קריאת המגילה מתגלים הנסים הנסתרים של פורים, לכן הלכות פורים נקראות "הלכות מגילה".

ד-ה. אפשר לבאר את כפילות הלשון "מדליקים הנרות בפתחי הבתים להראות ולגלות הנס", **להראות** הכוונה לנס השמן שהוא ברור וגלוי, **ולגלות הנס** הכוונה לנס המלחמות שהיה נס נסתר, ומתגלה בזכות הנרות.

ו. אפשר לבאר את מה שכתב הרמב"ם ש"מצות נר חנוכה היא מצוה חביבה עד מאוד", ע"פ דברי הרמב"ן (סוף פרשת בא) שכתב: הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה **שכולן חמדות וחביבות מאד**, שבכל שעה אדם **מודה** בהן לאלוקיו, וכוונת כל המצות שנאמין באלוקינו **ונודה** אליו שהוא בראנו, עכ"ל. מבואר בדבריו שחביבות המצוות היא משום שיש בהם תכלית של הודאה לה'. וא"כ י"ל שכיון שמצות הדלקת נרות חנוכה טעמה הוא לפרסם את ניסי המלחמות ומתוך כך להודות לה', לכן יש בה חביבות יתירה יותר משאר מצוות. (בפרט לפי יסוד ה' שלמצות הדלקת הנרות בעצמה יש גדר של הלל והודאה).

באופן נוסף ביאר בספר "ימי חנוכה" (סוף מאמר יג) ע"פ הגמ' במגילה (דף כט.): רשב"י אומר בוא וראה כמה **חביבין ישראל** לפני הקב"ה שבכל מקום שגלו **שכינה עמה**. מבואר בגמ' שהביטוי לחביבות של עמ"י הוא ע"י ששכינה עמה. וא"כ י"ל שכיון שבנס המנורה חזרה השראת השכינה וחזרה העדות שהשכינה שורה בעמ"י, וכמו שכתב הפנ"י שחזרו לחיבתן הראשונה, ומצות הדלקת הנרות היא זיכרון לנס זה, לכן יש בה חביבות יתירה.

ז. וכן יש לבאר את דקדוק לשון הרמב"ם שפתח בלשון יחיד להודיע **הנס**, שהכוונה לנס הגלוי של השמן, וסיים בלשון רבים ולהוסיף בשבח הקל על **הניסים**, שהכוונה לניסי המלחמות.

חלק ה' - הוספות

הוספה ליסוד א'

עיון בדברי המהר"ל

באוצר המדרשים (מובא בפירוש ה'רוקח' לסידור התפילה לחנוכה), נראה לכאורה שבמלחמות עם יון היו ניסים גלויים שא"א לתלות אותם בכח החשמונאים, וממילא קשה לומר כמו המהר"ל שנס השמן נעשה כדי לברר שהניצחון במלחמות הוא גם נס מאת ה', שהרי במלחמות עצמן היו ניסים גלויים שהוכיחו שהם מאת הקב"ה, וא"כ יש להקשות מדוע היה צריך את נס השמן כדי להוכיח שהקב"ה הוא הנלחם ביונים ולא החשמונאים בכוחם, הרי היה מספיק בניסים שנעשו במלחמות.

ז"ל: רבים היו היונים ביד מעטים נפלו, כדכתיב "קשת גיבורים חתים ונכשלים אזרו חיל", א"ר יצחק בר נחמני אלו שמונים אלף גייסות שבאו עם גסקלגס הרשע, פתח גסקלגס ואמר שוטים יש בכם י"ב איש שיעשו מלחמה עם חיל שאין לו שיעור, אם תאמרו אלוקיכם יביא מבול עלינו, כבר נשבע בשמו הגדול שלא יביא מבול לעולם, ואם גבריא"ל יעמוד בנו וישרוף אותנו כדרך ששרף את מחנה סנחריב, הרי אנו סכין עצמינו בדם חזיר ובשכב"ז של סוסים ואין מלאכי השרת נוגעין בנו.

באותה שעה נשאו ישראל עיניהם כלפי למעלה בתפילה לפני הקב"ה ואמרו, גלוי וידוע לפניך שלא עשינו דבר זה אלא לשמך הגדול שלא יתבזה בגוים, וכל מלחמה ומלחמה נתחכמו לך, ואם אין אתה עושה לנו נסים עכשיו יאמרו שוב אין לו עיצה אחרת, וכתיב "גדול העיצה רב העליליה". אמר הקב"ה חייכם שמחשבותיי גדולות ממחשבותיכם, באותה שעה תפס הקב"ה שבעים שרי האומות ורצע אותם במרצע של אש, ואמר להם כל אחד מכם יתפוס אומתו

בידו, אם נמלט אחד מהם נפשכם תחת נפשו, כל אחד ואחד מן היונים כשהיה יורה החץ להכות אחד מישראל בא מלאכו ונועצו בלבו, והיו בית חשמונאי רואים נסים הללו ואומרים, ה' ילחם לנו. וכל מלך שנהרג מהם מן היונים, באים מלאכי השרת ומבזבזין את ממונם ומטילין לתוך בתיהם של ישראל, שאין יכולין ליטול השלל מפני חלליהם, זהו "רבת את ריבם", עכ"ל.

בספר 'שיר ורננים' ביאר באופ"א מדוע נעשה נס השמן, ע"פ דברי הרמב"ן (ויגש מו-טו), שהביא את קושית 'האבן עזרא' מדוע לא הזכיר הכתוב את הפלא הגדול בלידת יוכבד את משה רבינו בהיותה בת מאה ושלושים, ורק את לידת שרה בגיל תשעים הזכיר הכתוב.

ותירץ הרמב"ן: אבל אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה, כי הניסים הנעשים ע"י נביא שיתנבא כן מתחילה או מלאך נגלה במלאכות ה', יזכירם הכתוב, והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע, לא יזכירו בתורה או בנביאים וכו', ולמה יזכירם הכתוב, כל יסודות התורה בניסים נסתרים הם. ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג, שהרי ייעודי התורה כולם אותות ומופתים, כי לא יכרת וימות בטבע הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב, ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני זרענו בשנה השביעית, וכן כל ייעודי התורה בטובות ההן, וכל הצלחת הצדיקים בצדקתם, וכל תפילות דוד מלכנו וכל תפילותינו נסים ונפלאות, אלא שאין בהם שינוי מפורסם בטבעו של עולם.

מבואר ברמב"ן שדרכו של הקב"ה לעשות ניסים נסתרים רבים כדי לעזור לצדיקים ולהכרית את הרשעים, ולכן נס שהוא לצורך צדיק אין דרך התורה להזכירו, משום שכך היא דרכו של עמ"י בניסים. מלבד אם הודיע הקב"ה מתחילה ע"י נביא על עשיית הנס, כי נס כזה מעיקרא נעשה כדי לפרסם את שמו של הקב"ה בעולם, ולכן הוא צריך להכתב.

לכן לא מסופר בתורה הפלא הגדול בלידת יוכבד אע"פ שהייתה הלידה בגיל מבוגר מאוד ויש בזה נס גמור, כי מטרת הנס הייתה רק לעזור לצדיק, ולא

לפרסם את שמו של הקב"ה בעולם, בשונה מלידת יצחק שהייתה בה מטרה נוספת, לפרסם את שמו של הקב"ה בעולם.

לפי דברי הרמב"ן אפשר לבאר באופן נוסף מדוע נעשה נס השמן, כיון שעל הניצחון של החשמונאים במלחמות עם יון לא היה אפשר לקבוע חג, משום שאולי עשה הקב"ה את הניסים כדי להציל את הצדיקים ולהכרית את הרשעים, ומבואר ברמב"ן שניסים כאלו הם דברים הרגילים אצל עמ"י, ורק אחרי שעשה הקב"ה את נס השמן שהוא ודאי לא נעשה כדי להכרית את הרשעים ולעזור לצדיקים, אלא לצורך גבוה של הדלקת המנורה, הבינו שגם נס המלחמות נעשה לצורך גבוה ולתכלית של "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך", ולא רק לעזור לצדיקים ולהכרית את הרשעים, ורק אז נקבע החג על המלחמות.

לפי באור זה לא קשה (הובא בתחילת יסוד ג') אם נס השמן נעשה כדי לגלות שגם הניצחון במלחמות הוא נס מאת הקב"ה, מדוע לא נעשה נס גלוי במלחמות עצמן ולא היה צורך בנס השמן שהוא נס בדבר חיצוני מהמלחמות, משום שכל שינוי טבע במלחמות היה מתפרש שנעשה רק לצורך הצלת הצדיקים ולא כדי לעשות שם גדול לקב"ה, לכן בדווקא עשה ה' נס חיצוני שלא שייך למלחמות.

ע"פ הנ"ל אפשר לבאר באופן נוסף את שאלת הגמ' "מאי חנוכה", שכוונתה לשאול איזה נס גילה שראוי לקבוע חג על נס המלחמות, ולא נעשה נס המלחמות רק לצורך לעזור לצדיקים, ומתרצת הגמ' שנס השמן גילה על נס המלחמות.

וכן אפשר לתרץ באופן נוסף מדוע רק לשנה אחרת נקבע החג, ולא כבר באותה שנה, משום שבתחילה חשבו שנס המלחמות נעשה רק לצורך הכרתת הרשעים והצלת הצדיקים ואין ראוי לקבוע עליו חג. ורק אחרי שנעשה נס השמן שהוא ודאי לא נעשה לצורך הכרתת הרשעים והצלת הצדיקים, הבינו שגם נס הניצחון במלחמות נעשה בעבור "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך" ולא רק לצורך הצלת הצדיקים והכרתת הרשעים, ורק אז קבעו חג על המלחמות, שהבינו שהקב"ה רוצה שיקבעו חג להודות על ניסי המלחמות.

שוב העירוני שלא זה הביאור בתירוץ הרמב"ן³⁴, אלא כוונתו שהתורה כותבת רק נס גלוי ולא נס נסתר, ולידת שרה הייתה בזמן שכבר פסק לה האורח כנשים, ולכן היא נס גלוי, ואילו לידת יוכבד הייתה כשעדיין לא פסק לה האורח כנשים, ולכן היא נס נסתר. ממילא א"א לתרץ את דברי המדרש שנעשו ניסים גלויים במלחמות ע"פ תירוץ הרמב"ן, והדרא קושיא לדוכתא.

אולי י"ל שנס זה שמסופר במדרש לא היה ניכר כ"כ, משום שבתוך מהומת המלחמה לא היה ניכר שהחיצים שירו היונים חוזרים אליהם והורגים בהם, ורק חז"ל הם שגילוי לנו שכך היה, ולכן גם את נס זה יש מקום להכחיש.

עוד אפשר לתרץ שנס זה לא נעשה לעיני רבים אלא רק לעיני החשמונאים, וא"כ כלל עמ"י לא היה מוכרח להאמין שאכן נעשה נס גלוי, אבל נס השמן היה ניכר לכל מי שבא לבית המקדש. בפרט לפי מה שכתוב בדרשות חת"ס (סימן סז) שהדלקת הנרות לא הייתה בהיכל, אלא בעזרה כמו שאומרים בעל הניסים, "והדליקו נרות בחצרות קודשך", וא"כ היה הנס ניכר לעין כל וא"א להכחישו.

הוספה ליסוד ב'

לפי דברי ה'לבושי' שהובאו ביסוד ב' בחילוק שבין חנוכה לפורים, שבחנוכה הגזירה הייתה על הרוחניות בשונה מפורים שהגזירה הייתה על הגופים, אפשר לתרץ את קושית הגאון רבי אלחנן וסרמן בספרו 'קובץ מאמרים' מדוע בחנוכה

³⁴ שכתב: למה יזכירם הכתוב, כל יסודות התורה **בנסים נסתרים הם** וכו', וכל תפילותינו נסים ונפלאות, **אלא שאין בהם שני מפורסם בטבעו של עולם**. וכ"נ מסוף דברי הרמב"ן שמבאר את החילוק בין יוכבד לשרה. ז"ל: בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואח"כ לא תלדנה. והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה, ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים, איננו פלא אם תוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו. (אם כביאורו מדוע הוצרך הרמב"ן לזה).

יצאו החשמונאים למלחמה כנגד מלכות יון, ואילו בפורים מרדכי ואסתר קבעו צום ותפילה ולא יצאו למלחמה כנגד המן.

יש להוסיף בחומר הקושיא שבחנוכה יצאו להלחם ומסרו את גופם להריגה שזה יותר בחינה של גוף, ואילו בפורים קבעו צום ותפילה שזה יותר בחינה של רוחניות, ולכאורה היה צריך להיות הפוך.

נראה לבאר שאם הגזירה היא על הגוף כמו שהיה בפורים, יציאה למלחמה ומוכנות למסור את הגוף להריגה אין בה תיקון כלפי הקב"ה, משום שהמלחמה מתפרשת כהגנה על עצמם שהרי גופם בסכנה, ורק תפילה וצום הם תיקון כלפי הקב"ה. אבל בחנוכה שהמלחמה הייתה על הרוחניות, ע"י יציאה למלחמה שיש בה הסתכנות של הריגת הגוף יש יותר בחינה של הקרבה כלפי הקב"ה, שמוכנים למסור גם את הגוף והנפש בשביל כבוד שמיים.

לפי הנ"ל נראה לומר שהמלחמות בחנוכה לא היו דבר צדדי אלא הם היו התיקון של עמ"י לחטא. וכמו שכתב הב"ח שם: **וכשחזרו בתשובה למסור נפשם על העבודה הושיעם ה' על ידי כהנים עובדי העבודה בבית ה'**, ע"כ נעשה הנס גם כן בנרות, תחת אשר הערו נפשם למות על קיום העבודה.

לפי דברי ה'לבוש' אפשר לבאר כמה ההבדלים בין נוסח "על הניסים" של חנוכה לנוסח "על הניסים" של פורים.

בפורים אומרים "שעמד עליהם המן הרשע", ואילו בחנוכה אומרים "כשעמדה מלכות יון על עמך ישראל" ולא כתוב עליהם, וצ"ב טעם החילוק.

אפשר לבאר ע"פ הנ"ל שבחנוכה הגזירה הייתה על הדת ובפורים הגזירה הייתה על הגוף, ולכן בחנוכה מלכות יון עמדה על עם ישראל כולו לדורותיו, ששמד רוחני הוא על כל הדורות, משום שהבנים שיוולדו להם יהיו משומדים מחמת הגזירות שהיו על אבותיהם, אבל בפורים שהגזירה הייתה על הגופים, אז רק אותו דור שהיה נהרג בפועל נחשב שהמן עמד עליו, שהרי את בניהם הוא

שערי חנוכה מועד

לא הרג אלא רק גרם שלא יולדו, ולכן הנוסח היותר מדוקדק הוא "עמד עליהם", והכוונה על האבות ולא על הבנים.

לפי הנ"ל גם מדוקדקת הלשון "על עמך ישראל", ולא "על עם ישראל", כיון שהגזירה הייתה על הרוחניות בעצם הגזירה היא בגלל שעמ"י הוא עמו של ה', שהרי הדת ניתנה לנו מאת ה', לכן הנוסח הוא **עמך** ישראל, שמשמעו העם של ה'. משא"כ בגזירת כילוי גופנית כמו שהיה בפורים אין זה בהכרח משום שעמ"י הם העם של ה', שהרי יש מלחמות בין עמים ללא שייכות לקב"ה.

הגר"ש קלוגר בספרו "יריעות שלמה" הקשה מדוע בחנוכה אומרים "ואתה ברחמך הרבים עמדת להם **בעת צרתם**", ואילו בפורים לא מוסיפים את המילים "בעת צרתם" אלא רק אומרים "ואתה ברחמך הרבים קלקלת את מחשבתו". עוד הקשה במה שאומרים "ולעמך ישראל עשית תשועה גדולה ופורקן **כהיום הזה**", מה פירוש המילים "**כהיום הזה**".

וביאר שעל כל הניסים התנה הקב"ה מתחילה תנאי במעשה בראשית שיהיו, כמו שדרשו חז"ל "וישב הים לפנות בוקר לאיתנו", לתנאו הראשון, אבל חנוכה הוא נס שלא הותנה עליו מתחילה בראשית הבריאה.

טעם הדבר הוא שכשיש גזירה על הגוף של עמ"י אין בתנאי עם מעשה בראשית סתירה לבחירה, אבל כשהגזירה היא על הרוחניות, ויש תנאי עם מעשה בראשית שיעשה נס, יש בזה סתירה לבחירה של עמ"י שימסרו את נפשם, והם כמוכרחים על הדבר בלי בחירה. לכן בחנוכה שהגזירות היו ברוחניות לא קבע הקב"ה מתחילה זמן לנס, כדי שתשאר לעמ"י בחירה למסור את הנפש, וע"י שמסרו נפשם זכו שיעשה להם נס.

לכן בחנוכה הזמן שהקב"ה עמד לעמ"י הוא "**בעת צרתם**" דווקא ולא קודם, לא כמו כל הניסים שעשה הקב"ה לעמ"י, שהנס היה מוכן כבר קודם ומותנה עם מעשה בראשית מתחילת הבריאה. זו גם הכוונה במילים ולעמך ישראל

עשית תשועה גדולה ופורקן "כהיום הזה", שרק בזמן הנס עצמו עשה הקב"ה את הנס ולא התנה עליו קודם עם מעשה בראשית.

לפי דבריו הוסיף הגרש"ק לבאר מדוע לא שואלת הגמ' בחולין (דף קל"ט) "חשמונאים מן התורה מנין, כמו ששואלת על פורים, אסתר מן התורה מנין, מרדכי מן התורה מנין, משום שניסים אלו שנקבעו מראש סדר הבריאה יש להם רמז בתורה, אבל נס חנוכה שלא נקבע מראש סדר הבריאה אינו רמז בתורה.

בספר 'ירח למועדים' ביאר ע"פ דבריו את הגמ' ביומא (דף כט.): "למנצח על אילת השחר" מה שחר סוף הלילה אף אסתר סוף כל הניסים, ומקשה הגמ' והא איכא חנוכה, ומתרצת ניתנה לכתוב קא אמרינן. והקשו האחרונים מדוע באמת נס חנוכה לא ניתן להכתב, וביארו בכמה אופנים. לפי דברי הגר"ש קלוגר י"ל שכיון שנס חנוכה אינו במסגרת הרגילה של סדר הבריאה ולא הותנה במעשה בראשית, לכן אינו יכול להכלל בכלל התורה והכתובים.

הוספה ליסוד ד'

ביסוד ד' התבאר שעיקר ענינו של נס השמן הוא מה שחזרה השכינה לשרות בבית המקדש, והיה בדבר זה סימן שחזרו ישראל לחיבתם הראשונה.

אך יש להקשות שבגמ' ביומא (דף כא:) נראה שכלל לא הייתה השראת שכינה בבית המקדש השני. ז"ל הגמ': מאי דכתיב "וארצה בו ואכבד", וקרינן "ואכבדה", מאי שנא דמחוסר ה"א. אלו חמשה דברים שהיו בין מקדש ראשון למקדש שני, ואלו הן: ארון וכפורת וכרובים, אש, ושכינה, ורוח הקודש, ואורים ותומים. (וכתב רש"י: ושכינה לא שרתה בו).

נראה לתרץ דהנה בפרשת ויגש (בראשית מו) מסופר בתורה שיעקב חשש לרדת למצרים והקב"ה הבטיח לו "אנכי ארד מצרימה". והקשה ה'אור החיים'

שנראה מהבטחתו של הקב"ה שהשכינה ירדה עם יעקב למצרים. וכן מבואר בגמ' מגילה (דף כט:): גלו למצרים שכינה עמהם. וכן אמרו (תנחומא ויחי) "וישתחו ישראל על ראש המטה", לשכינה שהייתה למעלה מראשותיו. ואמרו עוד (ב"ר צד) כי השכינה השלימה מנין שבעים נפש שירדו למצרים, כי בפרט אינם אלא ס"ט, הרי כי שכינה ירדה למצרים. ואילו במדרש (שמו"ר יב) כתוב כי בגלל שמצרים הייתה מלאה גלולים לא הייתה שכינה שם, ולכן היה משה צריך לצאת חוץ לעיר להתפלל, כמו שכתוב (שמות ט-כט) "כצאתי את העיר".

ותירץ: אכן אשכילך כי הדרגות אור השכינה רבים המה, הלא תמצא ש-י שיושבים ועוסקים בתורה (אבות פ"ג) שנו רבותינו כי שכינה שרויה ביניהם, ואפילו ב' ואחד אמרו ז"ל כי מצויה שכינה. ומצינו שלא ירדה שכינה ביניהם של ישראל אלא אחר שעשו המשכן, ואחר כמה הכנות האמורים ובירידתה ראו מעשה ה' וכבוד ה' מלא המשכן (שמות מ-לה), מה שאין הרגש כן ולא כיוצא בו בשעה שעוסקים בתורה אפילו אלף. **אלא ודאי יש הדרגות אין מספר להם להשראת שכינה**, בסוד כי גבוה מעל גבוה שומר. ויתרבה האור בהשראתו כפי בחינת הסובב השראת השכינה, וצא ולמד השראת השכינה בהר סיני, ולמטה ממנה השראתו בבית המקדש, ולמטה ממנו השראת שכינה על הנביא, ובית הכנסת ובית המדרש, ובין עשרה שעוסקים בתורה ולמטה בהדרגות המנין. ובזה נתישבו דבריהם ז"ל כי לא ירדה שכינה שהיא בחינת אור הגבוה ביותר שהוא המנבא, ולזה אמר משה כצאתי את העיר, אבל בחינת אור המצוי אצל לומדי תורה וכיוצא, ירד עם יעקב אבינו ושם היה עד יום צאת ישראל ממצרים, עכ"ד.

לפי זה אפשר לתרץ את דברי האחרונים מהגמ' ביומא, מה שכתוב בגמ' שבבית המקדש השני לא הייתה שכינה, אין הכוונה שלא הייתה שכינה כלל, אלא הכוונה שלא הייתה שכינה בדרגה הגבוהה שהייתה בבית המקדש הראשון. וכשהיונים טמאו את בית המקדש הסתלקה השכינה וחזרה בנס השמן.

כעין זה כתב בעל ה'לשם' בגליון הש"ס שלו על דברי הגמ' ביומא (נדפס בספר הזיכרון 'תפארת רפאל'). ז"ל: ושכינה - י"ל גילוי שכינה, אבל בהעלם, שכינה מעולם לא זזה מכותל מערבי כמו שכתוב בשמו"ר (פ"ב סימן ב').³⁵

בדרך דומה מבואר ברבינו בחיי (בראשית מו-כז) שכתב: ומיום ששרתה שכינה בהר סיני במתן תורה לא זזה מישראל עד שחרב בית ראשון, ומיום שחרב בית ראשון לא שרתה שכינה בישראל, **כי בבית שני לא שרתה שכינה, ואין הכוונה לומר שלא שרתה שכינה בבית שני כלל**, שהרי מצינו שכינה שורה בשתי ריבוא... ועוד שהכתוב מעיד: (חגי א-ח) "וארצה בו ואכבד". כלומר אשרה בו הכבוד שהוא השכינה, **אלא שלא שרתה בו תדיר כמו בבית ראשון** וכו'. ומפני זה אמר "ואכבד", לבאר כי הכבוד היה שם שהיא השכינה, לא התפארת, וזהו "ואכבד" למעט התפארת, וחסרון הה"א שהיא אחרונה שבשם על שם שחסרה משם שכינה, שהרי היא מה' דברים שחסרו, והיאך חסרה, והכתוב אומר: ואכבדה, **אלא שלא שרתה שם תדיר כמו בבית ראשון, אלא "חופף"**, עכ"ל.

לפי זה אפשר לתרץ קושיא נוספת שהקשה בעל הערוך לנר' בספרו 'בנין ציון' (סימן ג), כיצד מתפללים בכל יום בתפילת שמונה עשרה "ותחזינה עינינו בשובך לציון וכו'", המחזיר שכינתו לציון, הרי מעולם לא זזה שכינה מהכותל המערבי, ומדוע השכינה צריכה לחזור אם מעולם היא לא עזבה.

וי"ל ע"פ הנ"ל שיש דרגות רבות בגילוי השכינה, וכוונת המדרש שהשכינה לא זזה מהכותל המערבי, היינו בדרגה מסוימת, אבל מ"מ היא דרגה נמוכה

³⁵ כוונתו לדברי המדרש: אמר ר"א ב"פ **בין חרב בין לא חרב אינו זז ממקומו**, שנאמר "והיו עיני ולבי שם כל הימים". וכן הוא אומר "ויענני מהר קדשו", שאפילו הר הרי הוא בקדושתו. אמר ר"א **לעולם אין השכינה זזה מכותל מערבי של בית המקדש**, שנאמר "הנה זה עומד אחר כתלנו". עוד כתוב במדרש תנחומא "כי עתה תצאי מקריה, ושכנתי בשדה", אע"פ שחרב בהמ"ק לא זזה השכינה משם, "ושכנתי" כתיב, ואין שדה אלא ציון, שנאמר "ציון שדה תחרש". מבואר מכל מדרשים אלו שלא זזה שכינה מבית המקדש אפילו לאחר שנחרב.

יותר ממה שהייתה בזמן שבית המקדש היה קיים, ועל כך מתפללים שתחזור השכינה בדרגה גבוהה יותר כמו שהייתה בזמן שבית המקדש היה בתפארתו.

הוספה ליסוד ה'

במה שחידש הגרש"ז אויערבך שלהדלקה עצמה יש גדר של הלל והודאה, ואינה רק מצוה לזיכרון הנס, יש להביא ראיה מפסקי הריא"ז בסוגיא דשבת שם, שכתב: לשנה אחרת קבעום ועשאום שמונה ימים, שגומרים בהן את ההלל, **ומודים על הנס בהדלקת הנרות**, ומזכירין אותו בתפלה.

בפשטות כוונתו להודאה על נס המלחמות ולא לנס השמן, שהרי כתב "מזכירין אותו בתפילה" ורק את נס המלחמות מזכירים בעל הניסים, אבל נס השמן אינו מוזכר בתפילה, ועל אותו נס כתב קודם "ומודים על הנס בהדלקת הנרות", משמע שע"י הדלקת הנרות מודים על נס המלחמות.

לפי דבריו אפשר לבאר את לשון הרמב"ם (ד-יב): מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס, **ולהוסיף בשבח האל והודיה לו על הניסים שעשה לנו**, אפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק, עכ"ל. וצ"ב מדוע כתב הרמב"ם את החיוב להודות לה' על הניסים באמצע ההלכה של הדלקת הנרות.

וי"ל ע"פ דברי הגרש"ז א שמצות הדלקת הנרות היא עצמה הלל והודאה לקב"ה, וכיון שההודאה היא חלק ממצות הדלקת הנרות עצמה, לכן כשמבאר הרמב"ם את מצות ההדלקה כותב את החיוב להודות לה' על הניסים שעשה לנו.

נראה שהראשונים הנ"ל הבינו את דברי הגמ' בשבת (דף כא:) "קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה", שכוונת המילה "הודאה" היא להדלקת הנרות, שלא כמו רש"י שביאר שהכוונה לאמירת "על הניסים".

לפי זה אפשר לתרץ קושיא נוספת בדברי הרמב"ם, מדוע דיני אמירת "על הניסים" הובאו ברמב"ם בהלכות תפילה (ב-ג), ולא בהלכות חנוכה. וביארו שהרמב"ם סבר שהזכרת "על הניסים" בתפילה אינה מהלכות חנוכה, אלא היא מהלכות תפילה כמו שאר המועדים שמזכירים ענינו של יום בתפילה.

אך צ"ב, שבגמ' נראה שהזכרת "על הניסים" היא מעצם תקנת חנוכה, "קבעום ועשאוּם ימים טובים בהלל **והודאה**", וכתב רש"י שהודאה הכוונה ל"על הניסים", ומבואר שאמירת "על הניסים" היא חלק מקביעת חנוכה.

אבל לפי הנ"ל שהרמב"ם למד שכוונת הגמ' במילה "**והודאה**" היא למצות הדלקת הנרות, אפשר לומר שלשיטתו אין מקור מהגמ' שהזכרת "על הניסים" היא מדיני חנוכה, וממילא אפשר לומר שהיא מדיני התפילה בלבד.

עוד יש להביא סימוכים משו"ת 'מעשה ניסים' לרבי אברהם בנו של הרמב"ם (סימן א), שהביא את דברי רבי דניאל הבבלי, שחיוב הלל בימים שגומרים את ההלל הוא מהתורה, וגם ימי חנוכה בכלל זה. והוסיף שגם מצות הדלקת הנר היא בכלל מצוה זו להלל ולפרסם הנס. ומה שהקשתה הגמ' על נוסח הברכה של ההדלקה והיכן ציונו, (הרי בהדלקה מקיים מצות הלל שהיא מהתורה), כוונתה והיכן ציונו לייחד פרסום הנס דווקא ע"י נר, שעיקר חיוב זה יכול להתקיים ע"י הלל. ומי"מ עצם הדלקת הנרות הלל יש בה, ולא רק מצות פרסום הנס.